

RDEČA ZANKA

Avtorica knjige: Renate Greinert
Spremna beseda in predgovor: prof. dr. Franco Rest, Dortmund
Prevedla: Daja Kiari
Naslov izvirnika: Unversehrt sterben! Konfliktfall Organspende
Der Kampf einer Mutter. Mit einem Vorwort von Franco Rest
by Renate Greinert

© 2008 by Kösel Verlag, a division of Verlagsgruppe Random
House GmbH, München, Germany
© Za izdajo v slovenskem jeziku AURA ZALOŽNIŠTVO, d. o. o.
Celovška 189, Ljubljana, www.aura.si

Brez pisnega dovoljenja založbe AURA je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela v kakršnem koli obsegu ali postopku, hkrati s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki, v okviru določil Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah. © Vse pravice pridržane.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

17:616-089.843(092)

GREINERT, Renate

Rdeča zanka : sporni primer darovanja organov - materin boj /
Renate Greinert ; prevedla Daja Kiari ; [spremna beseda in predgovor
Franco Rest ; ilustracije Ciril Horjak]. - Ljubljana : Aura, 2009

Prevod dela: Unversehrt sterben!

ISBN 978-961-6087-41-4

243253504

Renate Greinert

SPORNI PRIMER DAROVANJA ORGANOV – MATERIN BOJ

RDEČA ZANKA

Prevedla Daja Kiari

2009

V spomin na Christiana

*za njegovega očeta, brata in sestro,
za Lutza in mene – njegovo mater,
za vso njegovo družino.*

*V spomin na Christiana,
ki se je rodil kot človek
in končal kot reciklirani predmet.
Ta knjiga je poskus, da bi se povrnili njegova
podoba in individualnost,
ki ju je izničila transplantacijska medicina
z odvzemom njegovih organov.*

Vsebina

9	Spremna beseda in predgovor
14	Uvod
19	Na dan kot vsi drugi
42	Pogreb
48	Srečanje na pokopališču
52	Resnični dogodki, ki ne sodijo v našo vsakdanjo resničnost
63	Vprašanja
66	Stik s transplantacijskim centrom
77	Srečanje s prof. dr. Hansom Jonasom
82	Zahtevam pojasnilo
90	Prva naravnopravna spoznanja o pravi ljubezni do bližnjega
94	Angleški zdravniki kritizirajo javno
107	Ujeta v grozi
110	Možganska smrt in daljnosežne posledice različnih razlag
117	Ugotavljanje možganske smrti
121	Nezanesljivosti pri ugotavljanju možganske smrti
123	Pomanjkanje organov in državni ukrepi, kako to premostiti

127	Interesi farmacevtske industrije pri presajanju organov
130	Brez slovesa
133	Ljubezen do bližnjega
141	Razprave in televizijska snemanja
161	Zavrnjena in sprejeta resničnost
170	Cerkev in darovanje organov
212	Merila za presojanje presajanja v predkrščanskih kulturah
218	Mednarodni kongres šamanov v Modseeju v Avstriji
226	Poslovilni obred
228	Pomen umiranja kot prehod med življenjem in smrtjo
236	Sklepna beseda prof. dr. Franca Resta, Dortmund
251	Zahvala

SPREMNA BESEDA IN PREDGOVOR

Prof. dr. Franco Rest, Dortmund

Kadar govorimo o »darovanju organov«, mislimo predvsem na ljudi, ki organe potrebujejo. Pri tem skoraj povsem pozabljamo na življenje »darovalcev organov«, večinoma ponesrečencev. Če bi lahko umirajoče vprašali, kako bi si želeli umreti, bi prišle v ospredje tele značilnosti: svoje življenje bi radi končali nemoteno, brez zavlačevanja, pospeševanja, osebno, socialno integrirani, duhovno upoštevani, neboleče. Ob tem ne bi hoteli biti sami, osamljeni in zapuščeni, življenje bi radi končali pomirjeni s seboj in z okoljem ter življenjsko izpolnjeni; za svojo družino in prijatelje bi si želeli tudi uspelo slovo.

Če si ogledamo te najpomembnejše besede, ugotovimo, da nima transplantacijska medicina skoraj nič skupnega s takšnimi »željami umirajočih«. Knjiga Renate Greinert, ki je pred vami, to stališče vsestransko potrjuje, ker tako imenovani »možgansko mrtvi« še niso trupla, temveč ljudje, ki bodo v doglednem času sicer umrli, vendar trenutno še umirajo in zato potrebujejo posebno obravnavo.

Umirajoči človek doživlja vse še močnejše. Ko nekdo

umira, se ne smemo več bojevati proti njegovi smrti, niti proti smrti človeka, ki potrebuje organ, temveč moramo umirajočemu omogočiti, da umiranje ustrezno prestatne, mu torej omogočiti »živo umiranje«. Ker pa transplanta-cijsko medicino zanima predvsem življenje prejemalca organa, pozablja na dokončanje življenja umirajočega in njegove svojce. Zato so navedeni opisi »idealnega umi-ranja« postali tako pomembni.

Nemoteni: Ne vmešavajmo se v umiranje, kajti umira-nje pripada le umirajočemu. Odvzem organov pa je veči-noma najbrutalnejše vmešavanje. Ne zdravniško osebje, temveč umirajoči naj določi, kako bo potekalo njegovo umiranje. Spremljanje pomeni ne-vmešavanje. Opustiti je treba tudi vse ukrepe, ki podaljšujejo življenje umira-jočega, in so na primer nujni pri pripravi na odvzem or-ganov.

Brez zavlačevanja: »Spremljanje v odnosih« ne pozna podaljševanja življenja, kakršno je nujno pri pripravi na odvzem organov. Pri človeku, ki res umira, so transfuzije, umetno dihanje, sredstva proti bolečinam in anestezija smiselni samo, če »lajšajo« umiranje. Ugotavljanje mož-ganske smrti in njeno protokoliranje se lahko zavleče na več dni. Pri več kot 30 odstotkih umrlih mine od ugotovi-tve možganske smrti do odvzema organov več kot 12 ur.

Brez pospeševanja: To načelo je usmerjeno pred-vsem proti vsem oblikam dejavne pomoči pri smrti ali ev-tanaziji. Zmotno je pričakovati, da bi se zaradi odvzema organov samo umiranje skrajšalo.

Osebno: Umirajoči, ki ga spremljamo, ni »pljuča, srce ali jetra iz sobe x«. Njegovo umiranje je nekaj osebnega,

enkratnega. Vemo le to, da človek umira, ne pa, kako bo umiranje potekalo; to je odvisno od njegove osebnosti, torej ne od naprave, zdravniškega osebja, različnih interesov in drugega. Pri odvzemu organov pa se je treba zavedati, da se osebna nota umirajočega izgubi.

Socialno integrirano: Nobenega umirajočega ne bi smeli iztrgati iz njegovega socialnega kroga in odnosov (družina, prijatelji). Tudi spremljajoči svojci ne bi smeli biti pri izpolnjevanju te naloge prepuščeni sami sebi. Pri odvzemu organov pa umirajočega ločijo od svojcev in prijateljev.

Duhovno upoštevan: Čeprav na pragu smrti imajo morda ljudje kljub tako imenovani možganski smrti še naprej svoje predstave, vizije, hrepenenja. Prav v skupnem preživljanju umiranja se med umirajočim in svojci zgodi marsikaj, kar se med transplantacijo pogosto izgubi. Za žive priče umiranja se smrt pomnoži, tako da morajo prenesti večkratno smrt in tudi več slovesov: diagnosticirano smrt, ko zvedo za diagnozo »možganska smrt«, nato smrt zaradi odvzema organov in nato dokončno smrt. S tem povezane podobe, vizije, hrepenenja se zamajejo.

Nadziranje bolečine: Spremljanje umirajočega pomeni tudi nadziranje bolečine s primernimi zdravili in odnosom: pogosto se bolečina okrepi zaradi pomanjkanja ljubezni in naklonjenosti. Nadziranje morebitnih bolečin se pri odvzemu organov umirajočemu nadaljuje; svojci postanejo moteči dejavnik. Uporaba anestezije pri pripravi za odvzem organov te ugotovitve nikakor ne omili.

Pri miru, vendar ne zapuščen: Prav v tem napetem loku je skušala preživeti Renate Greinert, ko je svojemu

sinu sicer dovolila oditi, vendar ga ni hotela pustiti samega. Njen sin sicer ni umrl zapuščen, umrl pa je osamljen; to je tragedija umiranja, opisanega v tej knjigi.

Spremljanje: O spremljanju umirajočega pri odvzemu organov skoraj ni mogoče govoriti, čeprav je ob njem veliko ljudi. Spremljanje je »darilo«, ki ga živi zaupniki namenijo odhajajočemu na pragu smrti.

Zmirjen s seboj in svojim okoljem: Nihče ne upošteva, da si umirajoči želi miru. Ozračje ob presajanju organov je prej hrupno kakor tiho. Umirajoči torej ne more »izživeti življenja«; najprimerneje umre tisti, ki »se do konca nasiti življenja«. Spremljanje umirajočega naj bi pripomoglo k »nasitenju z življenjem«; življenje pa lahko do konca zaužije samo tisti, ki ga sme do konca použiti. Tisti, ki še hrepeni po življenju, naj bi torej smel pričakovati, da bo dobil življenjsko hrano, vendar ne »na račun« nekoga drugega. Lakota po življenju, ki jo čuti tisti, ki potrebuje organ, se ne sme potešiti na račun tega, da se odkloni življenjska hrana umirajočemu.

Umirajočemu ponesrečencu naj bi poleg družine in prijateljev privoščili tudi primerno žalovanje ob umiranju in po njem. Spremljajoče žalovanje, ko umirajočega ob umiranju in do smrti spremljajo njegovi zaupniki, je zaradi pravil, po katerih delujejo centri za presajanje organov, večinoma ovirano: ni prave možnosti za odkrito doživljanje izgube, zaradi pravil, ki jih vsiljuje dogajanje pa tudi zmanjkuje časa; podrediti se je treba zahtevam presajanja organov; umirajoči so ločeni od žalujočih; ti jih ob koncu umiranja in sami smrti ne morejo spremljati. Žalovanje za truplom, ki so mu odvzeli organe, pa je nekaj

kar žalujočega oropa, nekaj grozljivega in navsezadnje nedopustnega.

In posebna zasluga te knjige je, da vse to lahko spoznamo iz avtoričine osebne prizadetosti, ki jo je razgrnila pred nami.

UVOD

Četrtega februarja 1985 se je moj sin Christian tako hudo ponesrečil v prometni nesreči, da je skušal umreti že na kraju samem. Niso ga odpeljali v tukajšnjo bolnišnico, temveč z rešilnim helikopterjem na univerzitetno kliniko. Kakor hitro je helikopter pristal, so že prišli prvi zdravniki, ki presajajo organe, in si ga ogledali. Medtem ko smo bili starši in drugi družinski člani prepričani, da počno vse potrebno, da bi ga rešili, pa je imelo osebje transplantacijske medicine povsem drugačen cilj. Medtem ko so njegovi možgani zaradi otekanja in krvavitev čedalje bolj odpovedovali, so zdravniki skušali ohraniti njegovo ugašajoče življenje zato, da bi z njegovimi še živimi organi rešili življenje nekoga drugega.

Samo na podlagi prvih informacij, nevedni glede vsega, kar zahteva odvzem organov, smo, ko so nas zdravniki obvestili o njegovi smrti, v najhujšem šoku, ne da bi bili sploh zmožni odločati, privolili v odvzem organov.

V upanju, da se bo vse izkazalo le za nočno moro in da v krsti ne leži Christian, sem vztrajala, da bi si pred pokopom še enkrat ogledala sina. Vsekakor pa nisem bila pripravljena na tisto, kar sem zagledala. Sin je bil videti

kakor iztrebljena gos, kot človek pa brez dostojanstva, prizadet.

Tisti trenutek sem se predramila, z nepopisnim občutkom, da sem odpovedala kot mati, z bolečino, ki mi je odvzela moč govora, s krivdo, ki mi je zaprla sapo, z željo, da bi dojela, kaj se dogaja, in da bi znova vse popravila, z željo, da se kaj takega nikoli več ne bi pripetilo, če bi to le lahko preprečila.

Od smrti mojega sina sta minili dve desetletji. Dolgo sem potrebovala, da bi neizrekljivo zajela v besede, da bi dojela – v nasprotju z mnenjem, uveljavljenim danes – da je presajanje organov nekaj nečloveškega. Toda samo moje spoznanje ni bilo dovolj. Ob svojem delu v državljanski *Pobudi za kritično presojo darovanja organov*, vse do današnjega dne vedno znova srečujem ljudi, ki se jim je zgodilo tako kot meni, da so jih nevedne zmanipulirali in so privolili v darovanje organov. Pohlep po organih narašča, igra okoli življenja in smrti je vse bolj neusmiljena, tako da družba sploh ne zmore dojeti, kaj v resnici pomeni darovati organe. S svojimi izkušnjami bi rada opisala tudi drugo stran že štiridesetletnega enostranskega informiranja in novačenja transplantacijske medicine, da bi si lahko drugi na podlagi naših doživetij in izkušenj izoblikovali mnenje in predvideli posledice, ki lahko nastanejo s privolitvijo v odvzem organov.

S transplantacijsko medicino smo prišli na konec poti, po kateri smo začeli stopati že pred stoletji. Ta pot je podlaga tudi današnji medicini. Pozabili smo na posamezne postaje, anatomske cirkus, poskuse na ljudeh in živalih v vseh obdobjih in zlasti v tretjem rajhu, se jih ne

zavedamo ali pa smo jih potisnili v podzavest.

Naučila sem se, da se je z izgubo naše kulture smrti – povzročene s svetovnimi katastrofami, kugo in drugimi boleznimi, ki se je začela že v srednjem veku, lahko razvila kultura, ki vidi skupine ljudi z obrobja kot objekte, ki jih je treba in jih je tudi dovoljeno proučevati, da bi se medicina lahko razvijala naprej – tudi v korist družbe.

Naša družba kot uporabnica takšnega raziskovanja se ne zaveda, na čem temeljijo dosežki naše medicine. Izgubili smo stik s svojo zgodovino. Naša merila za presojanje transplantacijske medicine ne omogočajo več presojanja dogajanja pri odvzemu organov. Možne orientacijske točke se spreminjajo z uporabo besednih iger: odvzem organov postaja darovanje organov, dejanje ubijanja in smrt pa je nadomestila nova definicija, *možganska smrt*.

Kot da prakticiramo okultno znanje, oskrbljeni samo z delnimi informacijami, sledimo argumentom transplantacijske medicine, da »je živeti za vsako ceno« prav, da je to za človeka sprejemljiva pot, ki ji moramo slediti. Ne želimo se odpovedati pridobitvam medicine, dokler sami ne postanemo žrtve.

Temeljni steber naše krščanske kulture – »ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe in Boga nad vse« – se je okrnil v »ljubi svojega bližnjega« in tako izgubil svojo trdnost. Prekrivajo ga želje transplantacijske medicine, da bi smrti prekrizala račune in uveljavila pravico posameznika: preživeti na račun drugega.

Transplantacijska medicina nas sili h kršenju tabujev, ki jih ne prepoznavamo več kot takšne. Posega v umira-

nje, na človeka gleda kot na vsoto posameznih uporabnih delov za nadomeščanje organov tretjega. Transplantacijska medicina degradira »darovalca« v objekt reciklaže, sprejemalca pa v »človeka iz lego kock«, ki ga je mogoče predelovati in dograjevati.

C. G. Jung je nekoč dejal: »Če človeka ločimo od njegove kulture in tradicije, se bo moral vrniti na začetek svojega nastanka.« Hvaležna sem, da sem pri svojem iskanju meril prišla v stik s šamanističnim znanjem, ki je obstajalo veliko pred našo kulturo in mi je pomagalo transplantacijsko medicino opredeliti kot črno magijo, iz katere bi se lahko razvila najsodobnejša oblika kanibalizma. Človek sicer nasprotniku ne iztrga več organov in jih ne poje, da bi si pridobil moč, ne, leže na operacijsko mizo, zapre oči in dovoli, da jih vstavijo vanj.

Naša empirična znanost bi se lahko razvijala stoletja, toda presoja tega, kar počnemo, kakšne posledice ima to za nas, ko ne moremo več »verjeti«, ampak samo še »vemo«, nas je pripeljala v slepo ulico. Etičnim pomislekom se posmehujejo, jih zavračajo, etični pomisleki veljajo za zaostale in zaviralce napredka.

Od Christianove smrti sta minili več kot dve desetletji. Človek bi mislil, da težave, s katerimi smo se srečevali že dolgo niso več aktualne. Toda dokler bo družba dojemala »možgansko smrt« kot smrt, in ne kot trenutek v človekovem umiranju, nismo naredili še ničesar za razumevanje te zadeve. Razprava se sploh še ni začela.

Christianovo zgodbo sem zapisala kot sklepni del razčiščevanja zase in svojo družino tako natančno, kot je mogoče, z vsemi čustvi – bolečino, žalostjo in jezo. To

je naša zgodba, toda lahko postane tudi vaša, če se ne boste pravočasno in dovolj obsežno poučili.

Možnosti transplantacijske medicine nas silijo, da v svoje dobro najdemo odgovore pravočasno, preden nas bodo povprašali po odvzemu organov, da nas ne bi prehiteli dogodki, ki bi nas lahko oropali normalne varnosti in opore v življenju.

NA DAN KOT VSI DRUGI

Ponedeljek je, četrtega februarja 1985. Prvi šolski dan po polletnih spričevalih. Christian, moj sin, star petnajst let in pol, se zapodi po stopnicah navzdol. Eleganten je v rdečih hlačah in sivi žametasti jakni in vesela sem, da mi je v naglici uspelo skrajšati hlače. Kot vedno se je to moralo zgoditi pri priči, prav ko sem nameravala početi nekaj drugega. Toda njegov pogled je bil tako proseč, zdelo se je, da mu to veliko pomeni. Pristrčen objem, ki me je presenetljivo ganil in povzročil, da mi je obraz zasijal in je še moj zadnji, že oslabljeni protest zamrl v njegovem veselju.

Zdaj na eni nogi stoji pred ogledalom, druga je pritegnjena ob telo, roke dvignjene v višini ramen, nekoliko upognjene, prsti razprti, povsem osredotočen je na žerjavov skok. Ko zbere dovolj moči, se nenadoma požene v zrak, upogne nogo, na kateri stoji, drugo pa isti trenutek bliskovito iztegne in znova pritegne. Na, in zdaj mora spet pristati na prvi nogi in trdno obstati. Ni povsem uspelo, toda je že bolje. Gane me, kako si že tedne prizadeva za popolnost. Prikrade se mi ljubeči smehljaj.

Pot k individualnosti je vijugava in polna priložnosti.

Ena od njih, z obilno grivo, mi prav zdaj stoji nasproti. Lasje, pristriženi na dva centimetra, konice sicer temnih las obarvane svetlo. Navpično zravnanе z gelom so videti, kot da si je na glavo poveznil medvedjo kožo. »Ali tudi njegova skrivna ljubezen meni, da je kul?« Tudi naju z možem je vprašal za mnenje, in izmazala sva se z zadržanim »Videti je zanimivo!« Najin odgovor je bil sprejet z zadovoljstvom. Prav takšnega si je želel!

Sredi pubertete Christiana mečejo čustva, včasih je kul kakor njegov oče, drugič mehak in ranljiv, če ne zade-nemo pravega tona, se zapre vase. Njegovo razpoloženje niha v vse smeri. Njegov svet je poln nasprotij, preskuša sebe, testira najine odzive. Ko se mi iz vsega srca za-zdi hudo nadležen, me draži do meja bolečine, postane »hladnokrvno zadržan«, vsaj tako je prepričan. Toda tudi najino vedenje, najina pravila igre ga dražijo, silijo ga, da protestira. Kritičen je do naju, najina kritika ga užali, in se za ure dolgo zapre v svoj svet. Le Matti, njegov mlajši brat, je lahko zmeraj, zlasti ob krizah, v neposrednem stiku z njim, ne glede na to, kako tečen je. Včasih, ko se Christian do mene povsem zapre, se zalotim, da pošljem Mattija po kostanj v žerjavico.

Toda zdaj očitno poteka vse tako, da je zadovoljen. Žerjavov skok je bil uspešnejši kakor zadnjič. Izgine v kopalnico in se prikaže močno odišavljen z Borsalinom ter se reži na vsa usta. Priložnost je bila preveč dobra! Mož je že v službi in Christian si krepko privošči njegovo dišavno vodicо.

Prav na hitro se pogledava pri vhodnih vratih. Segam mu le še do brade. Kdaj se je tako zelo potegn'il?

Pol osmih je. Christian mora oditi, šola se začne ob 7.50. Prijatelji ga že čakajo nekje na poti v šolo. Veseli se jih. Veliko se morajo pogovoriti.

Vsi so končali enotedenski praktikum za izbiro poklica. Christian se je pri trgovcu s kolesi sedem dni učil v delavnici popravljati kolesa. Ta praktikum si ni izbral kar tako brez razloga. V resnici ga je zanimal njegov moped, ki mu ga je bil podaril bratranec iz Bavarske in ga je med zadnjimi počitnicami pripeljal s seboj v Wolfsburg. Ponošen je na svoj moped. Prijatelji mu ta vozeči podstavek izredno zavidajo. Vsi so lahko nanj sedli le za kratek čas, prav peljali pa se do zdaj še niso. Praktikum pri trgovcu s kolesi je bil kot naročen. V odmoru za kosilo so moped razstavili, ga pod strokovnim vodstvom popravljali in ga do konca zložili. Zdaj je v garaži in čaka na prve poskusne vožnje. Stavim, da bo danes popoldne pri nas velik naval.

Zelo sem bila vesela, da si je Christian izbral ta praktikum, in sem nekoliko preračunljivo upala, da bo poslej svoje vozilo lahko popravljal sam. Na tistem sem tisto, kar naj bi se zgodilo v prihodnosti, pričakovala že kar zdaj in upala, da se bo lotil svojega kolesa in končno popravil osvetlitev, ki je bila okvarjena že od poletja, ko sta z očetom kolesarila na Bavarsko. Dokler se ni prikazal moped, ni bilo pravega nadomestila za kolo. Otroci so s kolesi drveli skozi vas, enkrat k ribniku, na barje, ali v gozd. V zadnjem času pa tudi znova na igrišče, kjer so jih čakala dekleta.

Christian obiskuje deseti razred gimnazije. Šola mu je bolj postranska stvar. Pomembni pa so Lars, Ralf, Frank

in drugi prijatelji. Učitelji se zmeraj pritožujejo, češ da ga pouk ne zanima, čeprav izdeluje dobro. V naglici se je popoldne sam naučil snov doma in se kljub najinim opominom še naprej šalil in norčeval. Učiteljev ne spoštuje, kot bi jih moral. Mogoče pa to niti ni čudno, saj sem tudi sama učiteljica in kolegi, ki ga poučujejo, so naši prijatelji. Toda dokler bo v šoli drugače kot je bilo pri meni, bom zadovoljna. Tudi sama sem bila le redko pozorna pri pouku, tega pa v nasprotju z njim nisem nadomestila doma, ampak sem čakala do naslednje naloge in vse moči vložila v pisanje prepisovalnih listkov.

Christian se še enkrat zapodi po stopnicah navzgor, da bi vzel pozabljeni zvezek, in že v naslednji sapi izgine skozi hišna vrata.

Pomislila sem, da bo zdaj hotel vzeti moje kolo. »Toda saj ga vendar potrebujem.« Odločno nasprotujem, zato pograbi svoje. Z zadnjim indijanskim poslovilnim vzklikom, namenjenemu mlajšemu bratu Mathiasu, izgine okoli vogala.

Pogledam za njim, oprezam, katero pot bo izbral. Aha, daljšo, ob cesti. Christian ve, da policija po poti, ki pelje v šolo, redno preverja osvetlitev koles, zato se temu želi ogniti, saj luč na njegovem kolesu ne gori. Včasih je pravi strahopetec, kakor jaz. Na primer takoj stopim na zavoro, če v ogledalu ali pred seboj zagledam policijski avto.

Mathias stoji med vrati. Še enkrat lahko vidi brata. In res, Christian se ustavi in ne pozabi znova pomahati in zakričati priljubljenega pozdrava. Mlajši brat je srečen, dvigne roke in vse telo sodeluje pri mahanju.

Pogledam na uro. 7.40. Za božjo voljo!

Pohiteti moram, vsak trenutek bo pred vrati Timova mama in bo Mathiasa odpeljala v vrtec. Ta pa še šviga naokoli v pižami. Na hitro vzamem svojega najmlajšega v naročje, v otroški sobi se slečeva in ga začnem oblačiti. Postavim ga na okensko polico, zame je ravno prav visoko, in tudi zanj je tako zanimivejše, ker lahko obenem opazuje ulico.

Pred hišo se ustavi njen avto in pomaha nama. Samo še pentljo zavežem, oblečem anorak in potem za tri ure izgine tudi Mathias.

Spomnim se zadnjega srečanja s Timovo materjo. Obiskala me je približno pred dvema tednoma zvečer in se z menoj pogovarjala ob kuhinjski mizi. Imela sem čas, mož je bil na službeni poti. Rada sem ji prisluhnila, v vsakem človeku najdem kaj zanimivega. V tej mali vasi ne živimo dolgo, blizu nas gradijo nove hiše. Vesela sem stika.

Timovi materi ne gre dobro. Pripoveduje mi, da ima »tretji obraz«. Vprašujoče gledam vanjo. Da bi mi razložila, kaj je to, poseže nazaj. Že njen dedek ga je imel. Videl je stvari, ki se bodo zgodile v prihodnosti, pogosto kaj strašnega, in to vidi tudi ona. Globoko v sebi si mislim: Le kaj naklada! Ne upam se smejati na glas, saj menim, da kaj takega ni mogoče in ne sodi v mojo podobo sveta, ona pa je zaskrbljena in napeta. Stik s temi »resničnostmi« ji jemlje veliko moči, prav zdaj jo to hudo trpinči in upa na konec. Nenadoma vstane in mi prav krepko stisne roko: »Veliko moči vam želim.« Ob tolikšni intenzivnosti se ne počutim prijetno, tudi njen pogled je tako predirljiv. Vesela sem, ko pograbi svojega sina in se poslovita. »Ali

vam ne morem ponuditi niti kozarca vina?»

Begave misli raje odrinem vstran in se osredotočim na hišna opravila.

Nisem tip navdušene gospodinje. Čiščenje in pospravljanje odlagam kar se da dolgo, okoli kupa perila, ki se nabere ob koncu tedna, se kar nekaj časa motovilim. Nasprotno pa rada delam na vrtu, tekam z otroki po gozdu, opazujem rastline in živali.

Prva leta življenja sem preživela v Krefeldu, v stari vili, obdani z glicinijami in bršljanom, ki je stala sredi parka. Pred ulico so nas varovala visoka vrata iz kovanega železa. V mojih spominih park ni imel meja, bil je velikanski, brezmejen. Sami smo prosto tekali skozi naravo in našli tam veliko zamisli za igro. Na svoje otroštvo imam čudovite spomine, na indijanske igre pod vrbo žalujko, katere prepletene veje so bile včasih indijanski šotor, včasih gugalnica; na kopice listja, v katere si se lahko vrgel, ne da bi začutil trdna tla.

Ko so se družinske razmere spremenile, smo morali naš paradiž nepričakovano zapustiti. Preselili smo se v veliko mesto, v neko ulico, ki so jo uničile bombe, in tam doživljali povsem drugačne pustolovščine.

Za vedno pa mi je ostalo hrepenenje po paradižu mojih zgodnjih let. Od trenutka, ko sem si lahko privoščila svoje stanovanje, sem vedno poskrbela, da sem živela blizu gozda. Trenutno uživamo še bolj: za hišo teče potok. Otroka sezujeta čevlje in nogavice, nabirata žabji in krastačji mrest, z golimi rokami lovita belice in zete. V gozdu, v majhnih mlakah, odkrivamo pupke in celo pisane močerade. Imamo skrivne družinske kraje, nekaj

vlažnih travnikov, na katerih rastejo orhideje – kukavice – in pomladanski jegličiči, celo zvončke in žafrane smo že odkrili.

Otroci gredo samo čez cesto, mimo nekaj travnikov z govedom, in že so v svojem rajju.

Po Mattijevem rojstvu ne delam več na šoli. Ne sodim k ženam, ki bi lahko poskrbele za vse, ki so odlične matere, samoumevno pridne v službi, zanimive kot soproge in hkrati še nadvse srečne. Odkar mi je telo pokazalo, da takšno življenje ni zame, sem službo na šoli odpovedala. Namesto tega po urah poučujem pedagogiko na ljudski visoki šoli. Delam z materami in predšolskimi otroki, ukvarjam se z ustvarjalnostjo. Pripovedujem pravljice, medtem ko se matere in otroci igrajo s kupom glin in v njej izražajo čustva, ki so jih občutili ob poslušanju.

Očara me, ko vidim, kaj vse otroci in odrasli nebesedno izpovedujejo s svojimi izdelki, kako ob tem predelujejo svoje težave, ne da bi jih morali ubesediti. Neki mladi fantič je na primer velik kup glin razcefral na koščke, iz njih pa nato oblikoval nizke otoke, in to je počel kar naprej, več tednov. Med semestrom je en otok preoblikoval v palmo in zapor. V zapor je za nepremagljivo rešetko postavil človečka. Njegov oče mi je povedal, da živita z materjo ločeno. Mati je s sestro ostala v starem bivališču, fantič pa se je z očetom preselil v naše mesto. Človek nima vedno priložnosti spoznati skrbi in čustva nekega otroka tako jasno, toda to niti ni tako zelo pomembno, dokler ta svoje težave izraža in se ne zapira vase. Moje delo pomaga tudi odraslim.

Če imam težave, vzamem kepo glin, in čeprav mi ob

tem nihče ne pripoveduje pravljic, je to učinkovita metoda. Glino nekaj časa gnetem v roki, jo opazujem in potem v glini zasledujem tisto, kar menim, da sem opazila. Sledim tistemu, kar izražajo moje roke, zbrana sem, osredinjena v sebi. Christian in Friederike sta me spremljala k tem »tečajem za matere in otroke«, predelala svoj »svet« in mi omogočila vpogled v njuno razpoloženje, ki ga nista mogla izraziti z besedami. Christian pa ima ne le veliko izrazno moč, temveč je tudi izredno umetniško nadarjen. Živi za trenutek in sprejema, kar mu ta podarja. Imam čudovite izdelke, ki jih je naredil, na primer Noetovo barko, ki je nastala po svetopisemski zgodbi. Na čolnu stoji hiša, iz vsake odprtine zre žival. Krava, koza, slon in pes gledajo izza oken. Petelin in golob sta na strehi. Imam tudi zbirko dinozavrov in zmajev, ki sem jih rešila pred uničenjem.

Med študijem sem se ukvarjala z razvojem otroške risbe. Kar sem se pred leti učila v teoriji, sem pri svojih otrocih opazovala v praksi in tudi ugotovila, da drži. Načeloma lahko otroci narišejo vse. Vendar tega pogosto ne razumemo in jih na primer opozarjamo, da ima človek samo dve nogi. Toda ko otrok osebi nariše veliko nog, želi s tem izraziti hitrost.

Imeli smo ostanke svitkov iz časopisnega papirja. Preprosto sem jih razprostrla po tleh v veži, da so lahko narisali krokodila v naravni velikosti. Friderike in Christian sta isti objekt risala na različnih mestih. Christian je bil zelo vztrajen. Tudi mene ta vrsta »umetnosti« izredno veseli in kdor se je kot odrasel začel veseliti otroških del, se zmeraj domisli novih možnosti. Kad in ploščice smo

velikopotezno poslikali z ornamenti in pozneje umetnine preprosto izmili. Pripetilo se je tudi nekaj nezgod. Oba sta nekoč v neki povsem novi počitniški hiši – bili smo prvi gostje – snežno bele rjuhe »okrasila« z voščenkami in v tišini njunega popoldanskega počitka sta tapete ob zaglavju postelje in eni stranici lepo pobarvala z rdečimi in modrimi prstnimi barvami.

Christian in Frederike sta zrasla v šestdesetih letih, v času, v katerem so se zlasti učitelji izživljali v različnih vzgojnih prijemih. Mi, ki smo bili rojeni v zadnjih vojnih letih in so nas avtoritativno vzgajali, smo se nagibali k antiavtoritativni vzgoji. To je neogibno povzročalo spore in mnogi od nas, ki smo bili prepričani, da vzgajamo svoje otroke svobodno, smo jim preprosto vse dopuščali. V prvih otrokovih letih so starši še zelo močni, otroci jim po moči niso kos, toda zelo hitro se razmerje moči spremeni in starši si vzgojijo male tirane.

Imela sem veliko srečo, da so bili moji otroci v otrokom primerni vzgojni skupini, za katero je skrbel otroški psiholog, to pomeni, da je skrbel tudi za matere, ki smo mu enkrat na teden lahko za dve uri zaupale svoje težave z otroki in s tem seveda neposredno spregovorile tudi o sebi. Tisto, kar nas je motilo pri otrocih, so bile naše lastne nepopolnosti, ki so bile v otroku šibkeje ali močnejše izražene.

Zame je bila ta vzgojna skupina še posebno pomembna. V hiši mojih staršev je v ožjem pomenu obveljalo mnenje staršev, v širšem pa so ga določale moja babica, tete in njuni možje. Pri nas je bilo jasno, kako ravnati, saj se je »zmeraj delalo tako«. Vse je bilo določeno. Za uresni-

čevanje lastnih zamisli ni bilo prostora, ohranjalo se je staro, novo ni bilo zaželeno. Včasih me je zasrbelo v prstih in nogah, potem pa sem se iz čistega protestniškega veselja pravilom uprla. Ostalo mi je samo dvojje: ubogati ali ugovarjati.

Na daljši rok so bili odrasli močnejši od mene. Dolgo obdobje resignacije me je pospremlilo v zakon in vztrajalo še dolgo po drugi nosečnosti. Potrebovala sem analizo, da sem znova lahko mislila s svojo glavo in uresničevala svoje želje. Še danes se težko uprem avtoriteti.

Kot mati sem bila zelo negotova, polna strahov, nenehno sem se trudila, da bi vse naredila prav, teoretično mi je bilo vse jasno, toda pogosto sem naredila prav nasprotno.

Christian je kot najstarejši najbolj trpel zaradi moje negotovosti. V marsičem mi je bil podoben, toda, tako kot jaz, je velik bojevnik, ki skuša spremeniti stvari, ki ga motijo, in mu delajo težave.

Psihoanaliza nekega družinskega člana je obremenjujoča za vse, a tudi to pot sem ubrala, da bi moji otroci spoznali: ni potrebno, da človek sprejme stvari, ki ga ovirajo, lahko jih tudi spremeni. S Christianom sva se razvila v tip osebnosti, ki se sicer zelo boji, je pa tudi zelo pogumen.

Neko sorodnost bi lahko med nama našli tudi glede reda, ali bolje rečeno, nereda, toda jaz se v svojem »redu« dobro znajdem, on pa ne. Je zelo ustvarjalen otrok, zelo redoljubni otroci pa se razvijajo bolj ozko, sem se prepričevala.

Kot vedno je Christianova soba svinjak. Umazano pe-

rilo leži vsepovsod po pohoštju in tleh. Sovražim, če so nogavice še zavihane in vsakič samo ena leži v postelji ali pod njo. Vmes knjige, zvezki z Miki Miško, kasete. Tudi pri Christianovi sestri Friderike ni nič bolje. Človek bi mislil, da nimamo omar. Na moj očitek, da v njeni sobi človek ne more več nikamor stopiti, me je Friederike zamišljeno pogledata in nato odgovorila: »Pa saj ne bom tukaj pešala, mama!«

V veži še vedno leži sestavljen monopoli, ki ga Christian in Friederike igrata že tri dni.

Danes torej ne bom pospravljala otroških sob, to res lahko napravita sama, in to tudi dobro naredita, toda ko sem pomislila, da se utegne popoldne tukaj, v tem neredu, razšopiriti še nekaj prijateljev in se počutiti kot doma, sem se premislila.

S čim vse se ta že kar velika otroka ne ukvarjata! Vzajemno žepno knjigo Michaela Enda *Jim Knopf*, prvo knjigo, ki jo je Christian sam prebral ob koncu prvega šolskega leta med poletnimi počitnicami na Finskem. Sprva zatika joče, še s prstom, ki je drsel od besede do besede, se je prebijal čez strani, in na koncu tekoče bral. Od tedaj knjige kar požira.

Ko sta bila otroka majhna, smo vsak večer brali. Kolikokrat sem jima nameravala prebrati samo nekaj kratkega, ker sem bila utrujena, ali pa sem se jezila nad otrokoma, ki sta se spet takooo obirala. Ko pa sta oba, sveže skopana in z nedolžnimi očmi polnimi pričakovanja, ležala v eni postelji, se je moja jeza hitro ohladila, čeprav sem poskušala, da bi moje prve besede zvene le še poudarjeno ježno, toda nato sta zmagali moja strast

in ljubezen do dobre otroške literature. To je bil zmeraj razigran večer. Po njem sta bila otroka utrujena, jaz pa osvežena.

Jima Knopfa položim nazaj na omaro. Kar dolgo je že tega. Za Christiana je bila Finska pravi raj na zemlji. Oblečen največ v frotiraste hlačke, večinoma pa gol, je z malo ribiško palico tičal na brvi nad jezerom in lovil ribice, ki so v velikih jatah plavale sem ter tja. Drobce kuhanega krompirja, drobtinice kruha so spretne ročice skrbno natikale na trnek, ga držale v vodi in opazovale. Oči so zasledovale srebrnkaste sence. Krik zmagoslavja! Res je bila na trnku ribica, ki sta jo s Friederiko potegnili iz vode. Tudi mož je navdušen ribič in meni, da se morajo otroci naučiti, da je treba ribe, namenjene za hrano, ubiti spoštljivo. Zdaj je bila na vrsti Friederike, spretno je zavihtela ubijalsko palico, omamila ribo in odstranila drobovino. Ob koncu dopoldneva je plen ležal na listih na mostičku, lepo zložen v vrsto in skrbno razvrščen po velikosti. Rib je bilo toliko, da smo lahko pripravili gostijo na žaru. Christian je žarel in se čutil hranilca družine.

Finska nam je vsem pomenila življenje v naravi, v samoti. Prižigati ogenj, iskati jagode, hoditi na raziskovalne pohode, vse to je določalo potek dneva. Otroka sta lahko varno plavala in odeta v rešilne jopiče sta smela sama veslati. Sprva le okoli mostička, potem pa sta se odpravila tudi raziskovat vzdolž obale ali pa na naslednji otok.

Kako je čas minil!

Njegova rolka, napol pod omaro, napol pod oblačili, mi je vzbudila misel: Moj bog, kaj pa to dela tukaj? Da bi se vsaj vse dobro izteklo.

Christian zadnjič ni imel posebne sreče. S prijateljem Larsom sta z rolko peljala navzdol po strmi ulici in čedalje bolj pospeševala. Če želiš ohraniti ravnotežje, moraš biti zelo zbran, Christian pa je, prevzet nad svojimi sposobnostmi in hitrostjo, zgrešil ovinek in zdrvel naravnost v zadnji vrt v ulici. Zaradi pločnika je zletel čez živo mejo na vrt in potem je bilo vse tiho. Zadržali smo dih, ohromljeni od groze. Še preden smo se zdramili iz šoka, se je brez besed prikazal izza žive meje Christian, bled, s krvavečim nosom in umazanim obrazom. Položaj je bil skrajno smešen in izbruhnili smo v odrešilen smeh. Za trenutek je bilo videti, kot da premišljuje in ni vedel, kako naj se odzove, nato pa se je tudi sam na vsa usta zasmel. Z rolko pod pazduho se je brez besed odpravil navzgor po ulici in se pripravil na nov poskus.

Christian je pravi bojevnik, ne odneha. Neuspehi ga ne prizadenejo preveč. Enkrat bo že premagal samega sebe. Potem je čutiti njegovo zmagooslavje. Prav zanima me, kaj bo z njim. Na tihem me spominja na galeba Jonathana iz zgodbe Richarda Bacha, ki se tudi nikoli ni vdal.

Ljubi bog, kaj počne z desko za srfanje v sobi, kaj delajo njegove plavutke na pisalni mizi in potapljaška očala na stolu? Saj je vendar zima. Potem pa v vsem neredu pod pisalno mizo odkrijem še Mathiasove majhne kopalke. Aha, spet sta se igrala srfanje in igra seveda ni odvisna od letnega časa.

Nekoč sem ju pri tem opazovala. Mathias je stal na deski z razširjenimi nogami v širini ramen in sproščen v kolenih, z rokami, iztegnjenimi daleč od telesa. Christian

je počasi dvignil konec deske, jo premikal sem ter tja, navzgor in navzdol ter posnemal vihar in visoke valove. Tudi posnemanje bučanja vode je bila naloga večjega brata. Mathias je vreščal od ugodja in groze in poskušal ohraniti ravnotežje. Seveda je moral pri tem pasti v »vodo«, se bojevati s pošastmi in se rešiti na desko. Potem pa se je še lahko nekaj časa ravsalo in uganjal norčije. Ogrnjen z odejo je postal Christian divja jezdna žival, upiral se je in metal bratca sem in tja, Mathias pa se je z nožicami oklepel Christianovega telesa in zahteval še hujše skoke.

Za ustvarjalnost se pri mojih otrocih ni bati.

Še pogled po sobi – lahko ostane tako.

Čas je, da premislim, kaj bomo kosili.

Pravzaprav bi lahko danes pripravila otrokom priljubljeno jed. Christian bo gotovo prinesel domov dobro spričevalo. Kaj takega smo zmeraj nekoliko proslavili. Naši otroci za dobro spričevalo ne dobijo velikih pohval in daril, ker menim, da ni nič pohvale vrednega, če uporabljajo svojo pamet. Toda priljubljeno jed bom vendarle pripravila. Zaradi praktikuma bo Christian dobil spričevalo šele danes. »Piščanec s solato in rižem bo prava stvar!« Pogled na uro. Če se zavihtim na kolo, se bom še pravočasno vrnila iz trgovine. Kako prav, da sem danes jutraj vztrajala, naj gre Christian v šolo na svojem kolesu. Sicer bi morala zdaj teči.

Kosilo je na mizi. Matti in Friederike sta že doma. Christiana že spet ni. Verjetno spet klepeta s prijatelji na poti domov. Naj mi še kdo reče, da so dekleta klepetava. Fantje niso nič drugačni.

Čakamo in čakamo. Počasi postajam jezna, tako nestrpno čakam njegovo spričevalo. Veselila sem se skupnega kosila, zdaj pa bo vse mrzlo. Končno začnemo jesti. Mathias nenehno skuša kaj zmakniti z bratovega krožnika in to me še bolj razjezi.

Nenadoma pozvoni. No končno! Toda pred vrati ni Christian, temveč zadihan Aleksander, Friederikin prijatelj. »Christian se je ponesrečil, s helikopterjem so ga odpeljali na univerzitetno kliniko.«

»Christian? To ne more biti res! Njegovo kosilo je še na mizi!«

»Pa je, njegova šolska torba in kolo še ležita na cesti.« Aleksander je povsem prepričan, da je ponesrečeni Christian. Toda več od tega ne ve.

Povsem iz sebe sem.

Znova pozvoni. Pred vrati stoji policist. »Aha, že veste. Vašega sina pravkar peljejo s helikopterjem na univerzitetno kliniko. Hudo poškodovano glavo ima. Slabo kaže.« Policist se v zadregi prestopa z noge na nogo.

Ne verjamem, ne morem dojeti. »Razbito glavo ima? Je kaj zlomljenega?« Skušam omiliti poškodbe. Pa tudi helikopter bi morala slišati. Saj se ni moglo zgoditi, da bi sin letel čez hišo in tega ne bi zaznala? Policist molči.

V meni se začne širiti hlad, ki ne pušča prostora za kakršne koli občutke. Lahko mislim samo na eno in delam samo to, kar je povezano z življenjem mojega sina: poklicati moram mamo v mesto, da se takoj odpravi na kliniko, da Christian ne bi bil tam sam. Obvestiti Christianovega očeta, poklicati moža v delavnico, da bi se lahko odpeljali k Christianu. Mathiasa zaupati prijateljem. Zdi

se mi, da je pretekla cela večnost, dokler ni mož prišel domov. Friederike, Christianova štirinajstletna sestra, joče in joče v mojem naročju. Brez občutkov sem, v meni je ledeno mrzlo. Zemlja se je nehala vrteti.

V univerzitetni kliniki srečamo mojo mamo. Tam se je priglasila kot Christianova babica. Potem se niso več zmenili zanjo. Mati je to sprejela v upanju, da bodo vse moči usmerjene na Christianovo reševanje. Nekdo se nam približuje. Zdravnik, ki je mojo mamo ves čas radovedno opazoval, nam je povedal, da je s Christianom zelo slabo. Diagnoza zdravnikov, ki so prispeli na kraj nesreče, je bila: »Najhujša poškodba lobanje«, in to je potrdila tudi računalniška tomografija. Možnosti so slabe. Na kraju nesreče se mu je srce dvakrat ustavilo. Dvakrat jim ga je uspelo oživiti. Ko so ga pripeljali v bolnišnico, so ugotovili le odziv zenic in požiralni refleks.

Zdaj je Christian na intenzivni negi. Seveda ga lahko vidimo. Pohitimo k dvigalu in potem na postajo 24 E.

Primarij nas že pričakuje: »Delamo vse, kar je mogoče.«

Christianu močno zatekajo možgani. Proti temu se bojujejo z zdravili. Treba je počakati. Napoved ne daje upanja.

Lahko ga pogledamo. Leži v postelji, zgornji del telesa je gol. Povesod okoli njega so naprave, ki delujejo namesto njega. Priklopljen je na umetna pljuča. Po obrazu ima rane, kakršne je imel pogosto, ko je kot majhen deček padel s kolesa. Presekane ustnice, odrgnjene obrazne kosti, majhna rana na bradi. Pojavijo se kapljice v rani. Zdravnik jih popivna.

Ali Christiana zebe v tej sobi, ki mi deluje tako mrzlo? Pazljivo se dotaknem njegove roke. Ne, na otip je topla. Spi globoko in trdno. Ne upam se premakniti iz strahu, da bi ga zmotila. Samo moje oči se premikajo, kakor kamera snemajo položaj. Zakaj so njegovi lasje spet črni? Svetle konice, ki so mu dajale medvedji videz, so izginile. Nenavadno!

Če bi le odprl oči, da bi navezala stik, če bi le videl, da sem tukaj! Rada bi ga vzela v naročje, ga božala, toda zdaj si tudi tega ne upam. Pravzaprav je v obdobju, ko bi materine dotike imel za nekaj, kar ni kul. Zato se temu odpovem.

Vse, kar se spreminja, prihaja le od zunaj. Sestra O. skrbi zanj, pazi na naprave, jemlje kri.

Za krajši čas grem iz sobe, da bi še Christianovemu očetu omogočila, da je pri sinu.

Ob 17. uri končno sprememba. Primarij mora na konferenco, za Christiana bo še naprej skrbel dr. T., imam ga za oddelčnega zdravnika, ki je tukaj zato, ker je na vrsti. Sicer pa čakajo na skupino nevrokirurgov, vendar morajo ti šele priti, imajo prost dan. V meni se zbudi nekaj upanja, ki izvira iz prepričanja, da bodo ti zdravniki že vedeli, kaj je treba storiti za Christiana.

Čas mineva, še nekaj minut manjka do 19. ure. Friederike ni več kos položaju. Želi domov, med varne stene. Poslovi se od Christiana in mu okoli vratu zapne srebrno verižico. Nanjo obesim še prstan. Tako ima pri sebi nekaj, kar kaže na našo povezavo z njim, saj tega nismo znali izraziti drugače, ne da bi ga motili. Friederike še enkrat poboža brata in ga poljubi v slovo. Debele solze

kanejo na njegov obraz. Friederike še zmeraj joče.

Mož odpelje mojo mamo in Friederike nazaj v vas. Tudi Mattija je treba pripeljati od naših prijateljev. Potem se bo mož takoj vrnil k nam v bolnišnico.

Mine nekaj minut in spet moram zapustiti svoj prostor ob Christianovi postelji. Napraviti je treba EEG (elektroencefalografijo). Vsak najmanjši tresljaj lahko popači izide. Ne želim motiti in sem takoj pripravljena zapustiti svoj prostor. Nenadoma začutim žejo pa tudi na stranišče moram. S Christianovim očetom se z dvigalom odpeljeva v sprejemno sobo. Tam je avtomat za kakav, to vem že s prejšnjih obiskov univerzitetne klinike. Šele zdaj ugotovim, da sem doma pozabila torbico in denarnico. Hvala bogu, v žepu najdem še dva kovanca. Eden je dovolj za skupni kakav. Z drugim pokličem sestro v Köln. Kolikor dolgo omogoča kovanec, ji lahko sporočam, kako je.

Ura je 19.15 in spet smo v sobi za intenzivno nego. Minilo je komaj deset minut, EEG pa naj bi trajal dvajset minut. Čakanje me uničuje ...

Začnem barantati z Bogom: Vse, kar imam, za Christianovo življenje. Vse, čemur se, tako sem mislila, ne morem odpovedati. Christiana želim nazaj ne glede na ceno, vseeno v kakšnem stanju!

Minute se vlečejo, postajajo neskončnost.

Neki pretegnjeni mladenič z razmršenimi lasmi hiti v Christianovo sobo. Ali ne more biti tišji, pazljivejši?

Velikanski zabojnik za perilo priropota mimo Christianove sobe k dvigalu in zmoti pravkar nastalo tišino.

Zame se svet ustavi za poldrugo uro, le kazalec velike ure nad mojo glavo hiti ritmično naprej.

Ali je poldruga ura dobro znamenje ali slaba novica? Končno se odpro vrata. Neka ženska s premičnim EEG-jem brez besed odhiti mimo mene.

Prikaže se dr. T. Pove, da nas bodo zaprosili za darovanje organov. Že zdaj naj bi premislili o tem. O Christianovi smrti nas uradno še ne sme obvestiti. Najprej mora priti zdravnik z urgence.

Brez besed sem, zame obstaja le bolj ali manj slaba diagnoza, toda še zmeraj upanje, da bo Christianovo življenje mogoče rešiti. Vznemirjena se oklepam svoje predstave. Vprašanje o darovanju organov je zame nedoumljivo, ne doseže me.

Moški v razpeti beli halji se nam naglo približuje. Pred nami stoji sprejemni zdravnik z urgence. »Christian je mrtev in zdaj tudi čist! Dr. T. vas je že pripravil na naslednje vprašanje.« Zdaj nas uradno zaprosi za darovanje organov.

Christian je zdaj čist! Instinktivno vem, da pri tem ni mišljena telesna čistost, ampak da so iz njegovega telesa sprali zdravila. Nenadoma razumem, zakaj so zamenjali urinsko vrečko, ki je visela ob njegovi postelji, z vedrom. Že sem se čudila količini tekočine, ki je kapljala iz njegovega telesa.

Zdravnik z urgence nas pošlje premišljevati v sprejemnico, v kateri čakajo tudi drugi družinski člani. Zelo majhen prostor je, brez osvetlitve, nasproti dvigala, osvetljuje ga le skromna svetloba cestne svetilke. Ob njem je oddelek prof. N.-ja, znanega transplantacijskega zdravnika.

Koliko časa sem imela, da sem vedno znova prebiral

ime tega oddelka!

Koliko ur sem se spraševala, zakaj Christiana niso zdravili na oddelku za nevrokirurško intenzivno nego, kamor bi pravzaprav sodil. Koliko časa sem imela na voljo, povprašati sestro O., kaj je storila za Christiana. »Naša mala sestra O.«, kot se je o njej pozneje izrazil prof. N., in za katero se je potem izkazalo, da je »donor sester¹« univerzitetne klinike, specializirana za to, da poskrbi za potencialne darovalce organov, da njihovi organi ne bi izgubili kakovosti za poznejši odvzem.

Ne zastavim nobenega vprašanja, niti najkrajšega, tako zelo sem pretresena. Nisem več sposobna dojemati položaja v vsej njegovi kompleksnosti. Lahko razmišljam le linearno. Ne morem več spraševati za nazaj. Čemu? Vsako upanje nam je odvzeto, kot da bi nam kdo spodmaknil tla pod nogami.

Sporočila o sinovi smrti ne morem sprejeti. Saj se med dolgim čakanjem njegovo stanje ni nič spremenilo. Še zmeraj je topel, iz njegove rane na bradi spet polzi kapljica krvi. Sestra O. še naprej skrbno opazuje naprave, odvzema kri ...

»Mrtev je.« Sporočilo mi odzvanja v glavi kakor odmev, polni me, trga. Za nič drugega ni več prostora kakor za grozo. Počutim se zazidana. Obdana z zidovi, ki pritiskajo name in mi ne dovolijo, da bi se premaknila. Vsak poskus preboja konča v Niču. Želim kričati, udarjati okoli sebe. Ali sem to storila? Ne vem.

Mož se končno vrne iz vasi. »Christian je mrtev!« Vsaj to lahko spravim iz sebe. Zgroženo me vzame v naročje.

¹ Sestra, odgovorna za darovanje organov, op. p.

Dr. T. znova pristopi k nam. »Christian je bil gotovo socialno čuteč.« Je bil res? V tem trenutku tega ne vem. Sploh se ne spomnim, kako pogosto sem se pritoževala nad njegovimi sebičnimi potezami, ko se je bil zmožen s sestro prepirati za vsako malenkost. Zdravnik spomni na darovanje organov. »Drugi otroci bodo lahko živeli, če boste privolili, sicer bodo morali umreti!« Brez kakršnih koli informacij o darovanju organov, nezmožna vsake jasne misli, vem samo, da si ne želim še več smrti. Ujeta v ta položaj, pogledam moža in ta prikima: »Če lahko pomagamo ...«

Tudi Christianov oče prikima, ne da bi se bil vsaj najmanj sposoben odločiti. Vpraša še, kateri organ naj bi mu odvzeli. Dr. T. noče povedati nič določenega. Ne ve še, kaj bodo potrebovali. »Mogoče srce ali jetra ali ledvice, morda hrustanec!«

Privolimo in se niti najmanj ne zavedamo posledic. »Ali moramo kaj podpisati?« »Ne, ne, to bomo že storili mi, zdravniki.« V glavi se mi oglasi alarmni zvonec, toda ne vem, zakaj. Tako neskončno utrujena sem, tako polna brezupa, nezmožna, da bi razglabljala še o tem. O, ko bi le to storila, koliko gorja bi nam bilo prihranjeno! V bolnišnici ni zdravnika, ne da bi se s podpisom bolnika ali njegovih svojcev zavaroval pri najmanjšem posegu.

Zakaj zdaj nenadoma podpis ni potreben?

Zdelo se mi je brez pomena.

Od Christiana naj bi se še poslovili. Še malo moramo počakati pred vrati. Še nekaj ugotavljajo. Še zdaj se ne zavedam protislovja. Zakaj naj bi umrlega še enkrat preiskali? Skozi rahlo odprta vrata vidim Christianovo

posteljo. Nad zgornji del njegovega telesa je poveznjena nekakšna lesena kapa, podobna šivalnemu stroju.

Končno je tudi to mimo.

To je naše slovo – za večno. Nikoli več smeha, indijanskega pozdrava za Mathiasa. Nedoumljivo! Sin moj, ali bodo pazljivo ravnali s teboj? Še zadnji dotik, zadnji pogled nazaj in odidemo. Christianov prsni koš se spušča in dviga, še zmeraj je topel. Sestra O. še naprej skrbi zanj.

Zakaj te vrste smrti nisem vsaj dojela? V mojem otroku je bilo še toliko življenja. Čeprav ni bilo več dovolj življenjske moči za njegovo prihodnost, pa je lahko poskrbel še za toliko drugih življenj.

Ne zavedam se, da sem sina prepustila zdravnikom, da opravijo največjo operacijo njegovega življenja.

Niti ne slutim, da se bodo v naslednjih urah žage zažrle v kosti njegovega telesa, da mu bodo odvzeli srce, jetra, vranico in ledvice, da mu bodo iz telesa izžagali medenične kosti, vzeli celo oči, čeprav smo privolili samo v odvzem »enega« organa.

Tega nikoli ne bi dopustila!

Ves čas njegovega življenja smo si Christian in mi prizadevali, da bi odrasel v odgovornega posameznika. Naš »da« za darovanje organov, ga je degradiral v reciklažni objekt, postal je blago, ki so ga porazdelili po Evropi.

Kakšni mori smo ga prepustili, njega, ki se, povsem nemočen, ni mogel braniti in je tako zelo potreboval naše varstvo.

Vrnemo se v vas. Molče. Nobenih besed ni.

Moja mati nas čaka. Takoj dojame.

Hlad v meni se krepi. Mož mi pripravi toplo kopel. Poslušno se odpravim vanjo in pove mi, kdaj naj vstanem iz nje. Postala sem stroj brez občutkov in razuma.

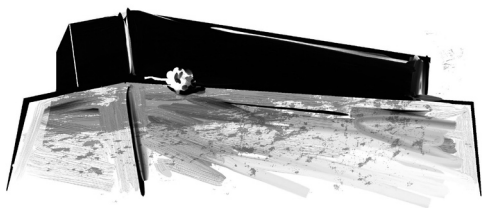
V nikogaršnji deželi sem. V meni ni ničesar več.

Občasno mi uspe priklicati v spomin Christianov poslednji pozdrav bratu. Potem pa se znova pojavi nevidni zid, ki preprečuje premikanje. Moje telo je prežela smrt in me pripeljala na rob obstoja.

Ne morem več skrbeti zase. Ne morem več piti, niti pojesti kosa kruha.

Matti, Friederike, mož – vse jih vidim, vendar z njimi ne morem navezati stika.

Mrtvi sin me izpolni.

POGREB

Dnevi med Christianovim dnevom smrti in pokopom so napolnjeni z resničnostmi, ki so mi povsem tuje. Pogrebni zavod nas je zaprosil za Christianovo obleko. Med njegovimi priljubljenimi rečmi smo izbrali nove rdeče hlače in lepo črtasto srajco s kratkimi rokavi. K temu še rdeči brezrokavnik, ki ga je z neskončno muko, z nekaj babičine pomoči, sam pravkar spletel v šoli.

»Ali naj bo krsta iz hrasta ali bora, morda iz breze? S čim naj bo obložena, s čipko, svilo ali s čim drugim, mogoče s satenom?« Zastopnik pogrebnega zavoda je potrpežljiv, lista po katalogu, dokler nazadnje ne prikijamo.

Kako naj človek izbere krsto za otroka, ki je bil pripravljen na vstop v življenje in je bil še včeraj tukaj? Katerega vonj še veje iz njegovih oblek, razmetanih po tleh, ki ima svoj prostor za mizo, ko se zdi, da je tako navzoč, da bi se ga lahko še dotaknili?

Rada bi obdržala Christiana, zatečem se v njegovo sobo, poslušam njegovo glasbo, iščem ga, skušam ga znova najti. Tu in tam mi uspe izsiliti v resničnost njegov indijanski poslovilni krik. Oklepam se ga, ko se ga spo-

minjam, toda že se vmes vrivajo dnevi brez njega, čedalje več prostora zasedajo in postavljajo neusmiljen zid med včeraj in jutri. Prihodnosti ni več, samo še sklepno dejanje.

Potrebujemo prostor na pokopališču. V časniku osmrtnico. Pogrebni zavod uredi vse, daje različne predloge. Znova prikimamo.

Zvečer pred pokopom želijo Christianovi prijatelji skupaj z nami sprejeti ponudbo pastora, s katerim prijateljujejo. Z nami bi radi prebedeli noč ob umrlem.

Kaj je pravzaprav to?

Ponoči se z baklami odpravimo skozi gozd do cerkve v Detmerodu. Ledeno mrzlo je, nebo je obsijano z zvezdami, in ko odpremo cerkvena vrata, gorijo v temi sveče. Naši prijatelji sedijo okoli oltarja in pojejo pesmi iz Taizéja. Prvič spet začutim toploto, spet lahko vdahnem več zraka. Dovolim, da me objame glasba, duh hiše. Naš prijatelj bere iz *Malega princa*, vsem nam ljube knjige. Nato spet pesmi iz Taizéja. Prvič pomislim, kako se je morala počutiti Marija, ko je bila navzoča ob umiranju sina na križu. Je bila tudi ona tako obupana, ali bi tudi ona najraje umrla?

Kar tukaj bi ostala. Svetloba sveč v temi se me najgloblje dotakne.

Dolga in tiha je pot nazaj skozi ledeno mrzlo noč. Ko prideva domov, z možem leživa v temi, poslušava gregorijansko glasbo in čakava na jutro.

Danes bomo pokopali Christiana. Še zmeraj je ledeno mrzlo. Sonce sije, vendar me ne ogreje.

Christiana moram še enkrat videti! Pogrebni zavod

odsvetuje. Preveč se je spremenil. Nič ne vem o smrti. Kaj to pomeni? Ali ni več tako lep? Tudi ko je imel rdečke, ga ni bilo mogoče prepoznati. Tedaj me ni motilo, zakaj pa bi me zdaj?

Ne pustim se odvrniti.

To mi skušajo preperečiti in mi povedo napačen čas. Ko se ob 10. uri prikažem v kapeli na pokopališču, je krsta že zaprta. Zastopnik pogrebnega zavoda se je odpeljal, prišel bo šele tik pred pogrebno svečanostjo.

Neki stari pokopališki čuvaj pravkar zapira vrata kapele in me poskuša odpraviti z nepomembnimi frazami. Moj razum noče sprejeti nobenih argumentov. Prežema me želja, da bi še enkrat videla Christiana. Stari se vda, znova odklene in odvijte pokrov krste.

Da, tam res leži Christian, položen v poslednji mir, osamljen in sam v ledeno mrzli krsti. Njegov videz mi vzame sapo. Brez oči je, od vrha brade navzdol teče čedalje globlji rez, se ne konča, ampak izgine v globokem izrezu njegove srajce.

Kje se konča?

Na njegovih rokah in dlaneh so še pritrjene kanile in injekcijske igle. V sklenjenih rokah drži kakor v posmeh droben cvetlični šopek.

Friederikina verižica leži strgana na blazini, na kateri počiva njegova glava.

Prstana ni.

»O sin moj, kaj se je zgodilo s teboj, kaj so ti storili? Zakaj sem privolila? Izvotlili so te kakor gos.«

Ta smrt je dokončna. Šele zdaj dojamem. Ob tako izrabljenem, pravzaprav le še lupini, umre še najbolj noro

upanje. Dotaknem se ga s konicami prstov, mrzel je in trd kakor kamen, njegova koža pa bleda kakor vosek. Ni več tako rožnato topel, kot je bil ob najinem slovesu.

V dneh, ko je bil Christian v varstvu univerzitetne klinike, se je moralo zgoditi nekaj strahotnega.

Kako sem si tedaj predstavljala odvzem organov? Nikakor. Toda tega sem se zavedela šele, ko sem v kapeli zagledala svojega sina mrtvega in izvotljenega. Ne, nismo »darovali« organa, Christiana smo žrtvovali.

Pokopališki čuvaj si mojo nemo grozo razlaga kot privolitev, da sme znova zapreti krsto. Ne morem več kričati, se braniti, govoriti z možem. Tudi jaz čedalje bolj umiram. Brez besed se odpeljemo domov.

Ura je 14. Čas za odhod na pokopališče, pokopati Christiana.

Komaj najdemo parkirni prostor. Ali je morda še kakšen pogreb?

Pokopališka kapela je polna, ljudje se gnetejo že od vhoda pa navzgor v hrib. Zagledam svoje prijateljice, naše skupne prijatelje, moževe kolege, Christianove učitelje, njegovega otroškega zdravnika, nekdanje sosede, njegove prijatelje in sošolce.

Upala sem, da mi bo nekdo, vseeno kdo, rekel: »Samo sanje so, takoj bo minilo.« Toda nihče ni izrekel odrešilnih besed. Nasprotno, resničnost se je vse bolj gostila.

Prvo vrsto v kapeli so pustili prosto za nas.

Ob krsti, sredi rož in velikih posodovk stojijo Christianovi prijatelji, sošolci. Neka prijateljica sedi ob orglah. Naš pastor je na dopustu. Pastor iz naše nekdanje skupnosti, ki je Christiana krstil, ima žalni govor. Sploh ne

vem, kaj govori.

Čakam na drugačne besede, vendar teh ni.

Govori Christianov prijatelj, petnajstletnik, kakor on. Vse slišim, vendar ne morem dojeti. Potem se oglasi Christianova priljubljena skladba Scorpionsov: »Love, only love can bring back your love again ...«² Poskusim navezati stik s Christianom, toda ne odgovori.

Držim Friederikino roko. Ledeno mrzla je.

Tudi žalna svečanost se nekako bliža koncu. Pomi-kamo se za Christianovo krsto po hribu navzgor k sveže izkopanemu grobu. Mož je naročil, naj kup zemlje ob grobu zasadijo z narcisami. Rad bi še nekaj storil za Christiana in upa, da me bo to malce ogrelo. Rumenilo me spominja na številne šopke navadne kalužnice, ki mi jih je nabral Christian na poti iz šole in sem se jih zmeraj tako veselila.

Nikoli več!

Spuščajo krsto, znova govori pastor, svetovali so nam naj vržemo nanjo nekaj zemlje. Tega nočem, kako pa naj potem Christian diha! Toda mečejo in ne morem ugovarjati. Ljudje nas objemajo, govorijo besede, ki jih ne dojemam, ne razumem.

Mimo je. Ne, še neka podoba stoji tam, kakor kakšno ptičje strašilo je, suha, v plapolajoči črni obleki, s klobukom kot kolesom od voza na glavi. Najina pogleda se srečata. Timova mati je. Brez besed se obrne in izgine.

Pravzaprav želim ostati na pokopališču, poskrbeti, da se Christianu ne bi nič zgodilo. Tedaj pokopališki čuvaj skoči v grob na krsto. Njegovi škornji udarijo ob leseni

² Ljubezen, samo ljubezen lahko povrne tvojo ljubezen ... (op. prev.)

pokrov. Friederike se zgrudi. Mož obe odvede od tam.

»Tako zelo mrzlo je, ali Christiana zebe?« Dežuje, lije z neba. Povsem premočen mora biti. Moje misli so neprenehoma ob njem, ne morem doumeti, da ga ne dosežejo več.

SREČANJE NA POKOPALIŠČU

Teden dni je mož ostal z menoj doma, zdaj pa mora spet na delo. Tako njemu kot meni se zdi nesmiselno, da spet začnejava delati in rešujeva težave, ki so za naju postale tako nepomembne.

Tudi zame teče zunanje življenje naprej. Matti zahteva svoje. Treba ga je peljati v vrtec in tudi opoldne potrebuje kosilo. Vse drugo prevzame mož.

Vsak dan odhajam na pokopališče, nekaj želim storiti za Christiana, ga kljub temu, kar mi dopoveduje razum, včleniti v svoje življenje, narediti konec znosnejši. Lahko odstranjujem uvele rože, urejam, predvsem pa mu želim biti blizu, govoriti z njim.

Poznam grobove okoli Christianovega in spremljam, kako se njegova vrsta počasi polni s svežimi grobovi. V njegovi vrsti leži tudi deklica iz Mattisovega vrtca. V prvem grobu leži devetnajstletni motorist, edinec, umrl v prometni nesreči. Presenečena ugotavljam, da je na pokopališču pokopanih veliko otrok. Celo dojenčki imajo svoj kot.

Umirajo v vseh letnih časih, kar naprej. Prav tako kot se rojevajo. Nikoli prej se nisem tega zavedala.

Toliko tega nisem vedela! Toda odprle so se mi oči.
Umiranje sodi k življenju.

Zmeraj znova se zalotim, da me skrbi zaradi Christiana, zaznam vsako spremembo vremena.

Ne smem skrbeti, mrtev je!

Spet je tukaj ta neusmiljeni zid! Smrt je neusmiljeno mirovanje, ob katero se zaganjam do krvi.

Bojim se, da je Christian tam, kjer je zdaj, povsem sam. Prepričana sem, da je brez mene prav tako sam, kot sem jaz brez njega.

Prav počasi se začenjam spominjati tistih iz svoje družine, ki sem jih še doživela in so odšli že pred njim: očeta, smrtno se je ponesrečil tako kot Christian, babice, tet in strica.

Molim, da bi bilo res to, kar pravita Kübler-Ross ali Moody, da predniki umrle pospremiijo in jim pomagajo, da se onstran znajdejo. Do svojih prednikov imam dober odnos, zelo se zavedam, da sem člen v verigi vseh nas. Oklepam se misli, da bodo pomagali Christianu in ga sprejeli.

Vsak dan moram na pokopališče, tako čutim, kajti samo še tam najdem Christiana.

Pokopališče izraža večnost.

Christianu pripovedujem o čem razmišljam, da bi ohranjala stik.

Opazujem druge ljudi. Vsak dan vidim nekega očeta s svežim šopkom rož. Tako kot jaz tudi on ureja sinov grob. Njegov otrok je umrl pred petimi leti zaradi raka.

Tukaj je videti, kot da bi se ustavil čas – mogoče pa se le neskončno počasi premika?

Prihajam od devete do dvanajste, tedaj je Matti v vrtcu. Včasih samo sedim na klopi in strmim v okolico, poskušam razumeti. Moj svet se je obrnil na glavo. Nič več ni samoumevno. Pravila igre ne držijo več.

Ni prav, da se je najprej smrtno ponesrečil moj oče in nato še moj sin.

Vprašam: Zakaj jaz? toda ob številnih grobovih okoli mene se mi to vprašanje ne zdi pravo, otročje je. Toda kakšno je pravo vprašanje, kako naj razumem?

V meni je totalna zmeda, a kljub temu je vse okoli mene videti smiselno in urejeno. Skrbno razvrščeni grobovi, drevesa, grmovje in rastline rastejo v nebo, v takšnem obilju, da vse to mora biti del vsesplošnega reda.

Morda pa napačno sprašujem? Ali bi morala vprašati: Čemu? Velja Christianova smrt meni? Bi se morala česa naučiti jaz? Toda ali ne bi moglo biti manj grozljivo? Ali ni bil kaznovan tudi Christian? Saj je šele začel živeti!

Nekega dne zagledam staro gospo, ki se ustavi pri vsakem otroškem grobu in ga poškopri z malo vode. To počne vsak dan, toda šele popoldan. Zato se nikoli nisva srečali. Blagoslovljena voda je tisto, kar škropi. Navado je prinesla iz svoje domovine. Prej je opravljala ta obred v neki vasi v Kazahstanu. Zdaj počne to za naše otroke, tudi za mojega sina. Močno sem ganjena. Povsem preprosta ženska je. Volnena ruta ji pokriva redke lase, v ustih ji manjka nekaj zob, oblečena je v rjavi anorak, dolgo temno krilo, na nogah par razhojenih čevljev, debele volnene nogavice. Zelo ljubeče, prijazne oči ima. Ne ve, da je grob, ki ga je pravkar poškopila z blagoslovljeno vodo, grob mojega sina. Izžareva velik mir, sproščenost

in sprejetje. Ne sprašuje se »zakaj« ali »čemu«, temveč povsem preprosto reče: »Bog ne preprečuje nobenega trpljenja, toda omogoči, da se stvari spremenijo.« Potem mi na kratko pokima in se odpravi naprej h Katrininemu in Robinovemu grobu. Jaz pa obstanem za njo zelo zamišljena.

Je kaj, kar bi lahko spremenila, naj bi spremenila ali bi morala spremeniti?

Seveda! Dognati moram, kaj se je pripetilo Christia-
nu. Vse to me najgloblje vznemiri.

Globoko v sebi vem, da sem s svojo privolitvijo v darovanje organov storila nekaj groznega.

Samo tega še ne vem, kaj!

RESNIČNI DOGODKI, KI NE SODIJO V NAŠO VSAKDANJO RESNIČNOST

Naslednji tedni so bili polni dogodkov, ki jih ne morem uvrstiti v znano resničnost, vendar pa so bili zame kljub temu zelo resnični.

Za prvi konec tedna po Christianovi smrti sta se napovedala moja sestra in njen mož. Moj svak je bil med Christianovo smrtjo na odpravi v Afriki. Prosti čas namenja iskanju »belih lis«, ki jih išče vsepovsod po svetu. »Bele lise« so območja, kjer ni radijskih postaj. Na odpravah je bil že pogosto v življenjski nevarnosti. Zmeraj mu je za las uspelo ubežati na varno, toda nekaj tovarišev je že moral pustiti za seboj.

Svak je doživel veliko nenavadnih dogodivščin, ki so v njem razvile močan občutek, da Bog obstaja. Spomni me na izlet z jadrnico v južnokitajskem morju, ko so doživeli brodolom in ga je deset dni gnalo po morju v drobnem pomožnem čolnu. Tedaj je nenadoma zaslišal glas, ki mu je obljubil, da ga bodo deseti dan rešili. Ne da bi za trenutek podvomil o tem, je vedel, da mu je spregovoril Bog. Hkrati se je spomnil svojih že dolgo pozabljenih birmanskih stavkov iz 138. psalma, 7. in 8. verza:

Hvala za božjo dobroto in zvestobo

*»Če hodim sredi stiske,
me ohranjaš pri življenju.
Zoper jezo mojih sovražnikov
izteguješ svojo roko
in tvoja desnica mi pomaga.
Gospod bo izpolnil načrt v moje
dobro.
Gospod, tvoja dobrota traja na
veke,
ne zapusti dela svojih rok!«*

Svak je izstopil iz Cerkve, nikoli ni dal kaj prida na govoričenje duhovnikov in tudi pri cerkvenem davku je rad prihranil.

Toda ta glas iz nič je bil zanj tako resničen, da si je prisegel: če ga bodo res rešili, bo znova vstopil v Cerkev in pričal o svojem doživetju. To je tudi storil. Res so ga rešili deseti dan.

Zdaj me je spomnil na to in še na tisto, da ga je eden izmed prijateljev, ki se je prav na tem izletu z jadrnico hudo poškodoval, nagovoril ob nekem sprehodu po afriškem pesku in mu rekel: »Leonard, prepričan si, da mi gre slabo, toda ne, dobro mi gre!«

Ko je človek prisiljen pluti po morju, razmišlja o marsičem, misli blodijo sem in tja, toda človek natančno ve, kaj so misli. Potem pa se nenadoma zgodi mentalna komunikacija, ki se zdi seveda resnična. Nanjo se človek spontano odzove, prav tako na mentalni ravni, in je prepričan, da je zdrsnil med svetove.

Nato mi je povedal, da moli zame, da bi izkusila, da Bog obstaja, in da je Christianu dobro.

Ko bi le lahko verjela!

Čutim se krivo za Christianovo smrt. Če bi le poskrbela, da bi bilo njegovo kolo popravljeno, bi šel po običajni šolski poti. In vse bi bilo še dobro!

Če bi le imela kakšno znamenje, da Bog obstaja tudi zame, da je Kristus umrl tudi zame! Počutim se izgubljeno in zapuščeno. Nedolgo pred Christianovo smrtjo sem se ločila in vstopila v novo zvezo. Je morda to zdaj kazen?

Bog, ki tako kaznuje, pravzaprav ni moj Bog. Do Boga nimam posebno preiščenega odnosa, nobenega splošno veljavnega, temveč zelo oseben, ljubeč, zelo otroški odnos. Trenutno to ne pomaga kaj prida.

Sama moram biti. Preprosto odidem v kopalnico, se naslonim na pralni stroj. Če bi le dobila znamenje, če bi le lahko verjela, da Bog obstaja. Ne znam veliko povedati, tudi prav dobro moliti ne znam:

»Če je tako, da je Jezus prevzel Nase grehe sveta, potem sprejmi še mene. Prosim, prosim, ne pusti me same!«

Tako prazna sem, na koncu moči.

Ne morem večno ostati v kopalnici.

Zelo pozno je, že veliko čez polnoč. Dolgo smo se pogovarjali, povedali vse, kar je sililo ven. Sestra in svak sta utrujena in se odpravita spat.

Toda z možem sva še povsem budna. Nenadoma, ne da bi prav dojela ali podvomila, se mi nekaj zgodi: znajdem se nekje drugje. Vidim, kako sedim v dnevni sobi na

preprogi, to je resničnost, kljub temu pa sem še v nekem drugem svetu.

Zagledam sina, oblečen je kot kakšen grški mladenič v kratko belo tuniko, v roki drži palico in teče in teče in teče.

Prizor se spremeni.

Stoji pred zaprtimi vrati iz kovanega železa in straži neko pokopališče. V rokah drži kopje, iz hrbta mu rastejo velike peruti, povsem mirno stoji. Ni dvoma, da je to moj sin, toda iz nekakšne drugačne snovi je, drugačne energije, ni več iz mesa in krvi. V ozadju so visoke kostnice, temne ciprese. Ni barv, le različni sivi toni. »Prepoznam« pokopališče, ne da bi ga kdaj v resnici videla. Je v San Diegu v Mehiki.

Prizor se že tretjič spremeni.

S Christianom stojiva v svetlobi, okoli naju skače majhen kuža. Pred nama se vije neskončen sprevod ljudi, in sicer od desnega zgornjega do levega spodnjega konca najinega prizora. Hodijo sklonjeni kot pod težkim bremenom. Dovolj časa imam, da jih opazujem, vsi obrazi so drugačni v različnih sivih odtenkih. »Vsi, ki ste utrujeni in obteženi ...« se zasidra v moji glavi.

Prizor se znova spremeni.

Stojim ob vznožju griča, pred menoj kamnit steber, skozi katerega lahko vidim prav do vzpetine. Vse je zeleno, trije križi stojijo pokonci. Ta slika se vtisne vame.

Ves čas se povsem zavedam, da sedim v spalnici na preprogi, toda kljub temu v trenutku obstajam še nekje drugje, v drugi resničnosti. Dojemam se kot celota, telesno, duhovno in duševno.

Z zadnjim prizorom, ki mi ostane v spominu, ko se znova »povrnem na preprogo«, se odpravim v posteljo, zaspim.

Se mi blede?

Strah me je!

Možu povem, kaj se mi je zgodilo. Zadnji prizor mu nekaj pove. Spomni me na Golgoto.

Je to znamenje, ki ga iščem?

Neprenehoma drsim med svetovi, tega ne zmorem bolje opisati. Budna sem, dojemam resničnost okoli sebe, slišim glasbo iz radia, registriram govornika in zdravim, srečam Christiana.

Pogovarjava se, vendar ne o tem, kar me zanima v mojem vsakdanjem svetu.

Christian je očitno v nekem drugem svetu, živi na obrežju onstran. V njegovem svetu ni barv, neprenehoma ga doživljam kot različne sive odtenke. Uči se igrati glasbilo, in sicer vsak torek ob šestnajsti uri. Glasbila ne poznam, lahko pa ga opišem možu. Lira je.

Odpravim se k materi Christianovega prijatelja. Matti me drži za roko, skupaj hodiva navzdol po ulici do njene ga konca. Čeprav ni odobraval ločitve od mojega prvega moža, je moja prijateljica ena od tistih žensk, ki mi je ostala zvesta. Ne boji se moje žalosti, stoji mi ob strani. Tudi zanjo je pomembno vprašanje, ali je Jezus umrl tudi za takšne ljudi, kot sem jaz. Povsem prepričana je, da je res tako. S to gotovostjo me spet odpravi iz svoje hiše in mi v oporo ob slovesu podari še neko pesem:

Stopinje v pesku³

*Neke noči se mi je sanjalo:
Ob morju sem se sprehajala z mojim Gospodom.
Pred temnim nočnim nebom so kot utrinki zažareli prizori iz mojega življenja.
In vsakič sem zagledala odtis stopal v pesku,
mojega in mojega Gospoda.*

*Ko se je mojim očem prikazal zadnji prizor, sem se ozrla nazaj. Prestrašila sem se, ko sem odkrila, da je na številnih odsekih moje življenjske poti videti samo en odtis.
In to so bili najhujši trenutki mojega življenja.
Zaskrbljena sem vprašala Gospoda:
»Gospod, ko sem ti začela slediti, si mi obljubil, da boš z menoj na vseh mojih poteh.
Zdaj pa sem odkrila,
da je v najhujših trenutkih mojega življenja videti v pesku samo eno sled.
Zakaj si me pustil samo, ko sem te najbolj potrebovala?*

*Tedaj je odgovoril:
»Ljubi moj otrok, ljubim te in te nikoli ne bom zapustil, še najmanj v nesreči in težavah. Tam, kjer si videla samo eno sled, sem te nosil.«*

Margaret Fishbach Powers

Matti in jaz sva bila kar dolgo zdoma. Zmračilo se je. Okna v naši dnevni sobi so razsvetljena. To opaziva oba z Mattijem. Prav tako zagledava, da so vrata na teraso v

³ Izvirni naslov pesmi Margaret Fishbach Powers je © Footprints

istem prostoru temna. Stopiva hitreje, tečeva, veva: Christian je tu, odklenem vhodna vrata in ga pokličem. Povsod tema.

Kaj se pravzaprav dogaja?

Svet, v katerem živim, je očitno ostal isti. Le jaz se počutim vržena iz svojega starega stojišča, s katerega sem opazovala svet, zdaj pa gledam nanj z nekega drugega zornega kota. Postal je veliko širši, obdan s prozorno tančico, ki se od časa do časa dvigne in dopusti, da zagledam tisto, kar prikriva. Mentalno sicer nisem nora, sem pa postala »nora« zaradi premika od starega k novemu. Kar nekaj časa je potrebno, da to sprejmeš.

S svojimi izkušnjami nisem sama. Vem za veliko ljudi, ki menijo, da so takšne izkušnje »miselne želje« žalujejoče matere. Temu nasprotujejo doživetja, ki mi jih zaupajo drugi, kadar se odločim, da bi jim pripovedovala o svojih. Že od nekdaj sem prepričana, da je naše videnje sveta zelo ozko, da vse pojasnujemo skozi očala naše kulture in zgodovine. Zdaj pa ne samo verjamem, temveč vem, ne da bi to lahko znanstveno utemeljila, da obstaja še drug svet.

Nisem edina, ki doživlja nerazložljive pojave. Hči doživlja, neodvisno od mene, podobno, in je pretresena. Za seboj čuti močno valovanje zraka, »kakor bi plahutale velike črne peruti«. Lahko jo potolažim, tudi jaz to čutim. Tudi moj najmlajši, s pravkar dopolnjenimi štirimi leti, ima stik z umrlim bratom. Na Christianov rojstni dan je sedel zunaj na trati in sanjaril predse. Nenadoma je pozvonil pri vratih in ves iz sebe pripovedoval, da ga je poklical Christian. Najprej je pogledal na desno, nato na levo,

ni bilo nikogar, in nazadnje navzgor, v nebo. Verjamem mu in tudi »sanjam«, da se je Christian po lestvi spustil z nebes in se z njim igral.

Nekega dne ga zasačim s prijateljem Timom na polju za našo hišo. Skupaj sta zakurila ogenj, da bi po indijanski navadi poslala v nebo dimne signale, Mathias za Christiana, Tim pa za svoje starše.

Sicer pa sem Timovo mamo vprašala, ali je morda tistega večera, ko sva bili skupaj, s svojim »tretjim obrazom« vnaprej videla Christianovo smrt. Molčala je in me dolgo opazovala. Njen žalostni pogled je povedal vse.

Opogumim se in vprašam še nekaj. Ali lahko vidi tudi svojo prihodnost? »Da, lahko!« »Ja in?« Preprost odgovor: »Zelo slabo bom končala.«

Dva tedna pozneje jo je zadavil mož. Ta pa se je obesil v preiskovalnem zaporu.

Tudi jaz si vsega tega ne znam razložiti!

Ko sem bila najbolj obupana in se je moje telo hotelo zgruditi od žalosti, sem začutila moč, ki me je podpirala pod pleči. Tako dobro mi je dela in me krepila, da sem lahko spet sama stala. To občutje se me je najgloblje dotaknilo in me ni zapustilo nikoli več. Kadar mi je hudo, to obudim in iz tega znova zajemam moč.

Teh doživetij – srečanj s sinom – ne morem usmerjati, zgodijo se po drugačnih zakonitostih, in me zapustijo povsem bistro v tem svetu, ki ga vsi doživljamo. So iz drugačne snovi kakor sanje, v katerih se tudi srečujem s Christianom. Ta doživetja se odzivajo na moje občutke, celijo raztrgane niti moje duše, čustva do mojega sina.

V vsem svojem življenju sem od nekdaj velika zago-

vornica reda. Sovražim nedoslednosti. Prepričana sem, da imajo vsi delci življenjske sestavljenke svoje mesto, da se eno prilega drugemu in eno pojasnjuje drugo. Seveda mi ne uspe doseči »popolnega reda«, toda v svoj svet bi rada pravilno umestila svoje znanje, čustva in občutke. Zame je pomembno, da dosledno iščem povezovalne koščke s tem drugim svetom, ki ga doživljam.

Deli sestavljenke so že bili navzoči v mojem življenju, so pa obležali ob strani, ker jih nisem bila zmožna razvrstiti.

Spominjam se doživetja s svojim očetom. Podobno je bilo sanjam. Oba naju doživljam gola, tako rekoč kot poprsje. Oče me drži v naročju in vame se stekata vsa naklonjenost in ljubezen, ki mi ju je odtegoval, ko je še živel, in me res nahranita. Moje hrepenenje po stiku z njim, po povezavi, sprejetju in toploti je potešeno. Ta sitost se ohranja v moji resničnosti.

Ta drugi svet, v katerega včasih zdrsnem, me fasciniira, ker opažam, da mi dene dobro, in da od tam prihaja tudi zdravilni proces, ki so ga zasnovali zame.

Rada bi izvedela več o tem, toda ne vem kako.

Sprva izvem samo toliko, da imajo žalujoči ljudje dostop do drugega sveta. Očitno tudi ljudje med vojno. Izvedela sem na primer, da so matere, žene, na minuto natančno zaslutile smrt svojega otroka ali moža, da so ure prenehale biti in se preprosto ustavile.

Zdaj že vem, da se človek v najhujših stresnih položajih, kakršnih koli že, lahko znebi privajenega miselnega vzorca in ustvari prostor še za druge prostore.

Kje oziroma kako naj bi se pozanimala za takšne po-

jave?

Stvari so se razvile same od sebe, prišle so k meni.

Spoznala sem podjetniško svetovalko Adeheid von Armin. Gre za odpravo stresa pri menedžerjih, ki se ga tudi doma ne zmorejo znebiti, ko se vrnejo tja zvečer, naslednji dan pa k staremu stresu dodajo še novega. Tako kot se zaostrejuje stvari v službi, se slabša tudi položaj doma.

Podjetniška svetovalka je nekdanja diakonisa, babica v porodnišnici. Nekaj časa je živela pri Indijancih v Severni Ameriki in v samostanu v Himalaji, preoblečena v moškega. Ob koncu svoje poklicne poti dela kot podjetniška svetovalka v velikem podjetju.

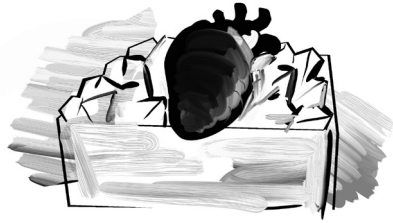
Zbližali sva se. Na ljudski visoki šoli vodim tečaj, kjer je po naključju več soproog menedžerjev. Pripovedujem o svoji zamisli, da bi bilo treba okrepiti samozavest teh žensk, ki je povsem pri tleh, medtem ko se moške v karieri vzpenjajo.

Podjetniška svetovalka je sprejela mojo zamisel, začutila sem priznanje. Ko se je moje zaupanje do nje še okrepilo, sem ji povedala tudi o sinu in svojih izkušnjah, ki jih nekako ni mogoče uskladiti z našo resničnostjo. Ni se mi smejala, nasprotno: povsem samoumevno se je z menoj pogovarjala o obstoju duhovnega sveta. Po prepričanju Indijancev in Tibetancev obstaja ta svet vzporedno z materialnim. Za duhovne vsebine imajo toliko raznovrstnih izrazov, kolikor jih poznamo mi za materialne stvari. Podjetniška svetovalka se je naučila nekaj tehnik vstopa v te »nevsakdanje resničnosti«. Ponudila mi je, da me vpelje vanje.

Adeheid obiskujem v Hamburgu velikokrat ob koncu tedna. Z njo spoznavam nova območja nevsakdanje resničnosti. Z možnostjo pogleda iz novega zornega kota začenjam na novo razvrščati in širiti svoj porušeni svet.

Adeheid ni samo dobra učiteljica, zna tudi dobro poslušati. Sprehajava se v naravi, spoznavam njeno moč, učim se zaznavati energije in jih sprejemati. Vpeljala me je v meditacijske tehnike. Ob zvokih bobna se učim potovati v nove svetove.

Leta 1985, ko so se mi, ne da bi pri tem kaj sama sodelovala, povsem preprosto odprla ta »mentalna« vrata, in so se mi pozneje, ne da bi na to lahko kaj vplivala, spet zaprla, sem se počutila povsem sama in skrbelo me je, da bom znorela. Šele čez leta mi je dostop znova uspel.

VPRAŠANJA

Toliko vprašanj imam, a odgovorov ne najdem.

Zasledujeta me dva prizora, ki mi ne dasta miru. Prvi: Pred seboj vidim sina v bolnišnici na intenzivni negi. Zdravniki ga razglašajo za mrtvega.

Drugi: Vidim sina, s katerim se še naprej ukvarjajo, čeprav so ga razglasili za mrtvega. Opazujem naprave, na katere je priklopljen, ki delujejo namesto njega, ga ohranjajo pri življenju, dvigajo in spuščajo njegova pljuča.

Diha lahko samo živ človek, ali ne? Mrtvega bi lahko samo napihovali!

Christian dobiva infuzije, topel je, iz ran na bradi in čelu polzi sokrvica. Sestra mu jo nežno pivna.

Na njegovi postelji visi vrečka za urin in se počasi polni. Pozneje jo bodo nadomestili z vedrom, v katero bodo tekle telesne tekočine. Opazujem, kako obešajo na stojalo zmeraj nove infuzije.

S človekom se je smiselno tako intenzivno medicinsko ukvarjati le, če je živ!

Zdravniki so se pri vsem tem zavarovali.

Zakaj nam ni bilo treba nič podpisati?

Zakaj so ga v takšnem stanju zdravniki razglasili za mrtvega?

Zdravniki ne lažejo, ali pa vendarle?

Na pokopališču je bil Christian popolnoma drugače mrtev. Bolj mrtev kakor poprej! Ni mi bilo treba dopovedovati, da ni več živ. To se je videlo in dojelo brez pojasnil.

Teh vprašanj se ne morem znebiti. Živijo v meni, trdno vrtajo v moj razum in me onemogočajo za vse drugo.

V bolnišnici se nisem upala vzeti sina v naročje, ga božati, mu brisati potu s čela, ker me je skrbelo, da bi mu lahko škodila v tako občutljivem stanju, skrbelo, da bi ga preusmerila kam drugam, ga motila, da bi ga s svojo grozo oropala še tisto malo moči, ki jo je še premogel.

Vedno znova pa se moje misli končajo pri najinem zadnjem srečanju na pokopališču, ko je ležal v krsti. Bil je tako ranljiv, razrezan, kakor izvotljen, le še lupina. Živim na deželi. Tukaj še koljejo. Slabo mi je, ko zaznavam njegovo razdejjano telo. Vzeli so mu dostojanstvo. Videti je kakor izvotljena gos. Samo umrla bi še rada.

V meni se širi neznanska bolečina, ob kateri še komaj diham.

Nenadoma me pograbi nezaslišana jeza. Skoraj bi pohitela k omari za orožje, vzela velikokalibrsko pištolo in pokončala transplantacijske zdravnike. Čutim neslušten srk in mu skoraj popustim. Skušam se upreti prisili, moram opustiti sovraštvo. Hvala bogu, namesto tega sem poklicala sestro in se tako dolgo pogovarjala z njo, dokler se ni porazgubila sla po osebnem maščevanju.

Povsem razumem Marianne Bachmeier, ki je leta

1981 na sodišču ustrelila morilca svoje hčere.

Veliko mislim na sina, v spomin skušam priklicati najino zadnje srečanje. Toda to sliko vsakokrat odrine prizor, ko sem ga nazadnje videla v krsti.

Kaj so mu storili?

S svojo družino ne morem govoriti o vprašanjih, ki me težijo, o sumu, dvomu, ki se širita v meni. Moram izvedeti resnico, ker sem Christiana izpostavila tej mori.

Vse je boljše kakor nevednost, ki me obdaja kakor siva vata. Zmanjkuje mi zraka za dihanje, tudi najmanjša informacija je luč v temi.

STIK S TRANSPLANTACIJSKIM CENTROM

Kadar je mogoče si moja groza poišče pot navzven. Prijateljica Birgit je zdravnica in zaupala sem se ji. Povedala sem ji, da me je najgloblje prizadelo, ker so Christinu strgali verižico – ki sva mu jo s Friederike položili okoli vratu kot zadnji pozdrav, izraz poslednje povezanosti – in ukradli prstan.

Birgit me razume in mi svetuje, naj se obrnem na univerzitetno kliniko, z utemeljitvijo: »Tega nihče ne ve in to se ne sme dogajati. Moraš jim povedati, da se kaj takega ne bo ponovilo.«

Morda pa je to možnost in pot do razlage? Torej sedem za pisalno mizo in pišem vodji transplantacijskega centra.

14. 2. 1985

*Spoštovani gospod profesor,
čutim, da Vam moram nujno sporočiti, kaj čuti
mati, ki Vam je zaupala svojega mrtvega otroka
za darovanje organov. Potem ko ste mi vrnili
samo njegovo izpraznjeno lupino, se je v meni*

porodil občutek, da ste ga sicer razrezali, toda nikomur v Vaši visoki šoli se ni zdelo potrebno, da bi iz njega odstranil kanile in injekcijske igle, ki so mu ostale zapičene v rokah in dlaneh. Poleg tega me je zelo prizadelo, da je izginil zame zelo dragocen prstan, ki je visel na verižici okoli njegovega vratu. Verižico so nam strgano vrnili patologi. Ta izkušnja kaže, da se za mrtve zanimате očitno samo po medicinski plati, ne poskrbite pa dovolj za ljudi, ki so Vam zaupani, zato se za takšen korak ne bi mi odločili nikoli več.

V meni je ostal občutek, da ste ravnali nečastno in nemarno.

Zelo bi Vam bila hvaležna, če bi me lahko kakor koli prepričali o nasprotnem.

Renate Greinert

Odgovora nisem prejela, pozneje pa sem izvedela, da so moje pismo brez komentarja obesili na črno tablo.

Odločitev, da bom pisala transplantacijskemu centru, je v meni sprožila spremembo. Neki drugi prijateljici sem pripovedovala o svojih vtisih na pokopališču. Povedala sem ji, da sem pisala prof. N.-ju in ga prosila za pojasnilo, toda ni mi odgovoril. Svetovala mi je, naj se s svojimi izkušnjami obrnem na javnost, da opišem, kaj pomeni darovati organ. Med našimi prijatelji imajo vse družine veliko otrok. Vsakega od nas lahko doleti.

Štirinajst dni sem čakala na odgovor, zaman.

Odločim se za korak v javnost. Čutim, da moram nuj-

no povedati tudi drugim ljudem, kaj v resnici pomeni odvzem organov, da bi se lahko odločali bolj premišljeno kakor jaz.

Hitro navežem stik z območnim časnikom. Tam razumejo mojo grozo, moje zgražanje in obljubijo, da bodo o tem napisali članek v tedenski izdaji.

Da, in potem se zgodi nekaj, kar sem naslednja leta doživljala zmeraj znova.

Moja zgodba, pravi urednik časnika, je zanimiva, verjame, da se je to res zgodilo, toda objavo odsvetuje. Prof. N., vidni strokovnjak za presajanje organov, je seveda grožen.

Univerzitetna klinika si ne more privoščiti škandala, še zlasti ne pri tako občutljivi temi, kot je presajanje organov. Skuša me torej pomiriti s svojo različico, različico, kakšen bi odvzem organov moral biti, in izklepeta dejstva, ki jih niti ne poznam, ampak jih zdaj seveda izvem.

Najprej, kar zadeva odvzem *več organov*: privolili smo samo v odvzem *enega* organa. Mojemu sinu niso odvzeli tega ali onega organa; katerega bodo odvzeli, niso niti hoteli povedati, ko smo jih o tem povprašali. Zdaj pa izvem, da so transplantacijski zdravniki na tiho vzeli vse, kar so lahko uporabili. Christianu so vzeli srce, jetra, ledvice, oči, celo medenične kosti so mu izžagali iz telesa in jih poslali naprej v neko banko kosti.

Postregli so si po želji.

Česar niso potrebovali v hiši, so porazdelili po Evropi. Christianova jetra je dobil prejemalec v Angliji, ledvice so presadili v Innsbrucku.

Vzelo mi je sapo!

Sina so reciklirali, porazdelili po Evropi, ga ponujali kot blago.

»Kdor je pripravljen podariti iz ljubezni, da tudi več,« je menil transplantacijski zdravnik. »Za zdravnike in svojce je vendar nevzdržno, če bi zdravniki spraševali za dovoljenje za vsak organ.«

V skrbi, da bi se položaj zaostрил, je bil prof. N. pripravljen navezati stik z menoj. V pismu mi je napisal, kako zelo obžaluje, da zdravniki niso mogli rešiti moje »hčerke«, da pa so z našo privolitvijo, ki jo kar najbolj spoštuje, kljub temu lahko rešili veliko ljudi. Pravzaprav ne bi smel povedati, toda kljub temu nam bo zaupal: Vsem prejemalcem gre dobro. V upanju, da me bodo te besede potolažile in da se bom lahko odpovedala javni objavi, ostaja meni »zelo vdani profesor N.«.

Ogorčena sem, kako malo resno je prof. N., vzel moje pismo, za mojega sina mu sploh ni bilo mar. Bil je le vsota organov za recikliranje, kako drugače bi si lahko razlagala, da je govoril o moji »hčerki«, kraje prstana in strgane verižice pa ni niti omenil.

V naslednjem pismu se je opravičil za zamenjavo in omenil tudi krajo prstana in strgano verižico: »Biti pozoren še na neko verižico in prstan,« ob toliko rešenih življenjih.

Na zadevo ne zmorem gledati iz istega zornega kota kot prof. N. Velike težave imam. Moje ogorčenje in jeza, moja groza naraščajo. Vedno znova padam v čustveno brezno.

Tako klavrno se počutim.

Pri časniku so potrebovali štiri tedne, preden so se

odločili za natis članka. Novinarka je dobila zanj prestižno nagrado.

Časopisni članek ni ostal neopažen. Sicer sem zmožno upala, da bo javnost vendarle spoznala, kaj se dogaja v transplantacijski medicini, in bo o tem bolje poučena, ugotovila pa sem, da so to lahko prebrali samo bralci tistega časnika in še to samo tisti, ki so brali sobotno izdajo.

Kljub temu je bil odziv presenetljivo velik.

Študentje univerzitetne klinike so se pojavili v tiskovnem središču visoke šole in raztrgali svoje izkaznice darovalca organov, ker niso hoteli več imeti opravka »z nečim takšnim«.

Svojci darovalcev organov so navezali z menoj stik, pripovedovali so mi sicer drugačne, toda prav tako strašne zgodbe.

Neka mati mi je objokana pravila, da je tudi ona zahtevala pojasnilo, zdravniki pa niso hoteli govoriti z njo, dokler ne prinese potrdila o duševni prištevnosti. Potem več ni mogla zbrati poguma za pogovor. Odtlej je bolna in je kar naprej v psihiatrični obravnavi.

Neka druga mati je pripovedovala, kako so jo kar naprej silili, naj hitro privoli v odvzem hčerinih organov, da bi se ohranila njihova kakovost. Če bi se temu upirala, bi ostale naprave, na katere je bila hči priklopljena, vklopljene, in ta misel je bila zanjo neznosna.

Zdaj je zbolela za multiplo sklerozo, ki jo je verjetno sprožil pretres ob hčerini smrti, meni njen hišni zdravnik. Trpi, ker je privolila v odvzem organov. Naložila si je pokoro, da bo tudi sama darovala organe zato, da ni hčerki

naložila nekaj, česar sama ne bi hotela prenesti.

Gospod H. je doživel prav nasprotno, nihče mu ni razložil, kaj se je zgodilo z njegovo ženo. Nenadoma so jo premestili v transplantacijski center, da bi lahko tam pravočasno diagnosticirali možgansko smrt in ji potem lahko takoj odvzeli organe. Upiral se je privolitvi v odvzem organov, potem pa je občutil kot šikaniranje, da zdravniki niso hoteli odklopiti naprav. Njegovo ženo so znova prepeljali v prvo bolnišnico. Po krčevitem boju je končno dosegel samo to, da so opustili zdravila, ki so ženo ohranjala pri življenju.

Gospa K. je imela slabo vest, ker je privolila v darovanje organov, čeprav se v resnici s tem ni strinjala.

Gospa R. je lahko dokazala, da so njenega sina že na kraju nesreče, ne da bi bilo sploh mogoče ugotavljati možgansko smrt, uvrstili med »darovalce organov« in ga odpeljali v najbližji transplantacijski center.

V naslednjih letih sem spoznala še veliko drugih primerov nečloveškega ali nekorektnega ravnanja s presajanjem organov. Vendar v knjigi teh izkušenj ne nameravam še naprej navajati.

Potencialnim darovalcem organov bi rada povedala le to, naj ne bodo prepričani, da poteka darovanje organov zmeraj korektno. Velika pomanjkljivost transplantacijske medicine je, da vse do danes ni nobenega nadzora, nobene neodvisne ustanove, ki bi pazila, da bi odvzem organov potekal po pravilih in določenih transplantacije, ki veljajo že od leta 1997.

Svojce, ki bi, povsem razumljivo, želeli še zadnjič pogledati umrlega, zdravniki silijo, da se od bolnikov, pred-

videnih za odvzem organov, za vedno poslovijo, ko so ti še na bolniški postelji.

Tudi svojci tega ne morejo več nadzirati.

Zdravniki, ki presajajo organe so medtem že dojeli, kakšno vseživljenjsko travmo naložijo družini, ko svojci zagledajo izropano telo umrlega, in dojamejo, da je član njihove družine postal objekt za recikliranje. Zato se žaljuči poslovijo od bolnika v bolnišnicah pred odvzemom organov, zato imajo marsikje organizirano psihološko skrb za svojce, da jih naučijo pravilnega odnosa do darovalca organov.

So pa tudi takšni, ki mi pravijo, da bi morala biti še hvaležna, ker organi mojega sina še naprej živijo v drugih ljudeh, namesto da bi strohneli ali da bi jih použili črvi.

Nekateri pa mi kar odkrito povedo, da imajo pravico do organov. Moj sin bi tako in tako umrl.

Te argumente tudi zelo radi uporabljajo zdravniki, da bi podkrepili pravico do odvzema organov. Takšnim izjavam se dolgo nisem zmogla upreti, dokler nisem dojela, da s tem pravzaprav povedo, da človek, ki bo »tako in tako umrl«, še ni umrl, ampak šele umira. In da to vsi vedo.

Enega samega očeta sem spoznala, ki je ob spoznanju, da sina ne čaka več človeka vredno življenje, privolil, naj sinu odvzamejo organe. Zanj je bilo darovanje organov ob smrti pomembno kot smiselna pomoč drugemu. V vojni je tovarišu, ki je bil ustreljen v trebuh, zadal milostni strel.

Po objavi članka v okrajnem časniku sem spoznala veliko novinarjev, ki so zaslutili napeto zgodbo. Po eni

strani sem hotela javnost seznaniti, kaj vse je povezano z darovanjem organov, in je bilo tudi meni veliko do tega, da navežem stik z novinarji, po drugi strani pa sem pri njih zaznala tudi željo po senzacijah, ki se mi je upirala. Pričakovali so, da jim bom razgalila svojo dušo, na to pa nisem bila pripravljena. Nisem hotela govoriti o svoji žalosti, temveč o odvzemu organov. Opazila sem tudi, da so me hoteli prisiliti, naj bi katero od dejstev obarvala drugače. Temu odločno nasprotujem! Intervjuje dajem samo v navzočnosti moža in ta me po potrebi popravi, če se ne izrazim ustrezno. Vsako besedilo pred objavo skrbno preberem.

Na podlagi članka v časniku sem spoznala tudi televizijsko novinarko Silvio Matthies iz Münchna. Dela za različne televizije in uredništva, obravnava pa predvsem medicinske teme. Moj časopisni članek je povezala z informacijami iz neke berlinske bolnišnice. Medicinske sestre so ji povedale, da leži pri njih mlad motorist, potencialni darovalec organov, pri katerem so medikamentozno zdravljenje že prilagodili prihodnjemu odvzemu organov, to pomeni, da mu dajejo samo zdravila, ki ne bodo škodila prihodnjemu prejemalcu organov, pa tudi sredstev proti bolečinam ne dobiva. Novinarka ima tudi dokument, v katerem je zapisano: »potencialni darovalec organov, nobenih ... ampak ...«

Ta televizijska novinarka mi je bila všeč že po telefonu. Začutila sem, da je resna in želi, da bi se zadeva razjasnila in da bi dobila potrebne informacije. Imava torej enake cilje. Srečali sva se v začetku aprila 1985 pri nas doma. Simpatija in zaupanje sta naraščali, ona zaupa

meni, jaz njej.

Povezala se je z univerzitetno kliniko in namensko spraševala o poteku odvzemanja organov, kako je poskrbljeno, da so odvzeti samo dogovorjeni organi in samo en organ, kako in kje se to dokumentira.

V transplantacijskem centru so takoj dojeli, da sva bili v stiku.

Nekaj dni pozneje mi je neka odvetniška pisarna poslala listine za opustitev tožbe, in te naj bi podpisala. V njih naj bi se obvezala, da v javnosti ne bom več govorila o odvzemu sinovih organov. Če bi storila to, bi morala za vsako izjavo plačati 1000 mark nemškemu Rdečemu križu.

Ob tolikšni nesramnosti sem ostala brez besed.

Univerzitetna klinika je po mojem pravnem občutku zagrešila kaznivo dejanje, zdaj pa je obrnila kopje in mi skušala odvzeti verodostojnost.

Tako ni mogoče vplivati name ali pa me celo zastrašiti, ne dovolim, da bi mi kdo prepovedoval govoriti o čemer koli.

Film z mojimi izjavami in komentarji klinike so začeli prikazovati jeseni 1985, ob koncu 1985 so ga prikazali tudi v televizijski oddaji *Report*. Prof. N. se je izvijal kakor jegulja, prisiljen je bil moje izjave potrditi, ker bi sicer vsako nasprotno izjavo lahko izpodbila. Imeli smo priče, sam ni bil udeležen, zadevo je poznal le iz dokumentov, ti pa so potrjevali našo različico dogajanja.

Postopno sva z novinarko odkrivali nepravilnosti, ki sva jih lahko ugotavljali na podlagi tega, kar sva vedeli. To je trajalo kar nekaj let, kajti razumevanje, občutek in

znanje so naraščali različno hitro in ne premočrtno.

V naslednjih letih sem imela večkrat priložnost, da se soočim s prof. N.-jem. Na moje vprašanje, ali bi tudi sam privolil, da bi komu od njegovih sedmih otrok odvzeli organe, ni znal odgovoriti, ampak je vprašal ženo. Ta pa je sporočila: »Oni bi to tudi ...« Pri tem bi pričakovala več entuziazma. Osupljiv je bil tudi njegov odgovor na neko drugo vprašanje: »Zakaj javnosti ne poveste vsega o darovanju organov?« Takole je odgovoril: »Če bi javnosti razkrili vse, ne bi dobili nobenih organov več!«

Prepričana sem, da ima prav.

Prvega marca 1986 sem se odpravila na policijo in vložila kazensko prijavo zaradi ukradenega prstana. Postopek so ustavili z utemeljitvijo, da prejšnjemu položaju ni več mogoče slediti in ga raziskati.

Dvaindvajsetega marca 1986 sem še razširila prijavo zoper univerzitetno kliniko zaradi nedovoljenega odvzema del trupla.

Policist je sprejel mojo prijavo nekoliko osupel. Z njim nisem hotela razpravljati. Povedala sem, kaj se je zgodilo, in to je zapisal v ustrezne obrazce.

Tudi odgovor na to prijavo me je prizadel: »Lahko se ukradejo samo reči, telesni deli pa ne.« V tistem času nisem še poznala nasprotnih argumentov. Danes vem, da lahko ukradejo telo ali telesne dele, obstaja celo izraz 'rop trupla'. Sodniki se očitno zavedajo, da darovalci organov niso trupla, temveč umirajoči, in torej tudi živi, zato 'ropa trupla' tudi ne more biti. Poleg tega je bil tedaj Christian po 168. členu kazenskega zakonika v varstvu bolnišnice, zato so bili zanj odgovorni oni, ne mi.

Vse do razširitve zakona o presajanju organov leta 1997 je bilo to neopredeljeno področje. Svojci so do žrtev – potencialnih darovalcev organov – izgubili pravice, prilastilo pa se jih je zdravniško osebje in se odločalo po svojih potrebah.

Pozneje pa sem tudi ugotovila, da bi zdravniki lahko vzeli Christianu organe celo brez naše privolitve. Takšen nedovoljen poseg bi lahko utemeljili z »nujnim stanjem, ki izključuje zakon«.

Premalo poznam vsebino takšnega določila, nejasno pa domnevam, da se v dokazljivo nujnih primerih lahko zakon prekrši. Kdaj se to zgodi, če nisem ravno zraven, ampak se zgodi v Angliji ali Avstriji, pa je težko določiti.

Pravniki mi dajo prav.

SREČANJE S PROF. DR. HANSOM JONASOM

Moj mož se je udeležil kongresa v Münchnu. Šla sem z njim, da bi se tam srečala s Silvio Matthies.

Ko pridem v hotel, me pričaka njena odpoved. Namesto da bi se srečala z njo, mi izročijo pisemsko ovojnico. V njej je članek z naslovom *Pragmatična redefinicija smrti*, napisal ga je profesor dr. Hans Jonas, eden največjih filozofov dvajsetega stoletja in posebno cenjen zdravniški etik.

Članek vzamem v posteljo in začnem brati.

Gre za odvzem organov pri možganski smrti. Prvič berem o 'možganski smrti', o 'pragmatični redefiniciji smrti', napisano pa je bilo v Ameriki, v *Harvard Medical Reportu*.

Takoj mi postane jasno, zakaj so sina razglasili za možgansko mrtvega in kljub temu z njim ravnali kakor z živim, in tak je bil tudi videti, zakaj je šele po odvzemu organov imel vsa znamenja smrti kakršna poznamo ...

Moj sin je umiral, bil je še živ, toda že dokončno zapisan smrti. Gre za novo definicijo možganske smrti, po kateri je bilo njegovo stanje označeno kot smrt.

Najraje bi kričala od groze, namesto tega pa so se

odprla tla in pogreznila sem se vanje. Padala sem in padala, nobene opore ni bilo, padala sem v brezno, v nič in se šele po nekaj urah zavedela.

Šele naslednji dan sem zmogla znova prebrati članek od začetka do konca in dojeti neverjetno vsebino. Nove tehnične zmožnosti intenzivne medicine, na primer umetno dihanje, lahko bolnika rešijo, brez tega bi umrl. Naprave ohranjajo življenjske naloge, dokler jih bolnik ni sposoben sam prevzeti. Če okreva, lahko sam prevzame skrb zase in naprave odklopijo. Toda nekateri ljudje se iz globoke nezavesti ne zbudijo več in v takšnem nepovratnem stanju tudi ostanejo. Za te bolnike potem skrbijo, jih negujejo, hranijo, to pa je povezano z velikimi stroški.

To so skrajni primeri intenzivne medicine.

Do leta 1968 so takšne primere šteli za žive in je bilo kaznivo naprave odklopiti. Preimenovanje »ireverzibilne kome« v »možgansko smrt« (tako se je zgodilo leta 1968 v harvardskem izvedenskem mnenju, o katerem sem pisala prej) je te obžalovanja vredne ljudi po definiciji spremenilo v »mrtve« – in transplantacijski zdravniki jim pri živem telesu, pri delujočih napravah, da ne bi prezgodaj res umrli, smejo legalno odvzeti organe.

Poleti 1986 je Silvia Matthies zvedela, da je Hans Jonas (1903–1993) v Katoliški akademiji v Hamburgu.

Do zdaj je on edina nam znana izredno ugledna osebnost, ki se je javno kritično odzvala na preimenovanje ireverzibilne kome v »možgansko smrt« in meni, da gre pri možganski smrti za umirajočega človeka in to tudi utemeljuje. Njegov članek je bolj filozofska razprava, toda avtor načeloma dvomi o upravičenosti dojemanja možganske

smrti kot človekove smrti ter označuje odvzem organov v tem stanju za vivisekcijo.

Prof. dr. Hans Jonas je pripotoval iz Združenih držav Amerike v Nemčijo na zdravljenje zaradi neke bolezni. Več kot osemdeset let ima, kljub bolezni pa je privolil v pogovor o svojih pogledih na možgansko smrt za oddajo *Slike iz znanosti*. Silvia Matthies je zato s snemalno ekipo odpotovala iz Münchna in tudi jaz sem se odpravila v Hamburg.

Vprašanje je, ali bo pogovor mogoč.

Hans Jonas je še v bolnišnici na preiskavah.

Čakamo v veliki, mračni vhodni dvorani Katoliške akademije in kljub vsemu upamo, da bo nekako šlo.

Nato vstopi skozi vrata utrujen star gospod. Velika glava – da to je on. Obotavlja se odpravimo k njemu. Pričaka nas trpeč pogled. Na pogovor je pozabil.

»Za kaj pravzaprav gre? Za možgansko smrt?« Njegova postava se vzravna. »To je pomembno!«

Svojo zdravstveno dokumentacijo, ki jo ima v rokah, izroči ženi. Majhna postava se vzravna, oči se prebudijo in pazljivo opazujejo. Pripravljen je.

Snemalna ekipa v trenutku postavi žaromet in mikrofone. Izrabiti je treba dragoceni čas. Skrbi nas, ali si ni morda prof. Jonas naložil preveč.

Sedem k njemu. Obrne se k meni, vpraša po moji zadevi. Prof. Jonas je prvi človek, ki razume, kaj mislim, ko mu pripovedujem o domnevni smrti svojega sina, ki je ne morem sprejeti več kot smrt, temveč samo kot umiranje, ki mojih skrbi in negotovosti ne omalovažuje in mi ne odvrne, da naj na vse pozabim in se pomirim. Razume mojo

jezo in žalost, moje občutke krivde, ker sem privolila v odvzem organov. Razume moj konflikt, da se počutim so-udeležena, da je z mojega zornega kota odvzem organov umor in da se s svojo privolitvijo za odvzem organov pri tem umoru počutim kot sosterilka.

Takoj tudi razume, o čem govorim. Njegove stare oči me sočutno opazujejo. Bojujem se, da ne bi izgubila prisebnosti in izbruhnila v jok. Pomirjujoče me potreplja po roki, daje mi čas, da se znova obvladam. Pojasni mi, da moramo izpolniti različne naloge. Napisal je članek, problem je natančno opisal.

»Ne smete molčati in pometati pod preprogo. Kot mati spregovorite o svojih izkušnjah in občutkih, ki ste jih pretrpeli. Tako boste jasno pokazali, da so darovalci organov ljudje, in ne številke, niso nekaj, o čemer bi odločali kot o predmetih. Le tako bodo lahko drugi ljudje to razumeli.«

ln doda: »Zdravnikom, ki so že bili nekoč sposobni iz ljudi delati milo, ne bi smeli prepustiti, da sami odločajo o življenju in smrti.«

Transplantacijski zdravniki so osupli in jezni, ker je prof. dr. Hans Jonas omenil zdravnike in poskuse na ljudeh v tretjem rajhu in je tako jasno izrazil svoje poglede na možgansko smrt kot na vivisekcijo. Drugi filozofi, kot profesorja Löw in Seifert, so Jonasovo kritiko sprejeli.

Navajati miselno dediščino prof. Jonasa je predvsem dobra možnost za nenevarno izražanje kritike in opozarjanje na temeljni problem: da so možgansko mrtvi ljudje tisti, ki šele umirajo. Na splošno pa se zdi, da je to ločeno mnenje, diskurz v filozofski razpravi. Mediji se si-

cer njegovemu kritičnemu stališču ne želijo odpovedati, kljub temu pa niti oni niti družba ne dojemajo ali ne želijo videti, da ima profesor prav.

Poskusi na ljudeh v tretjem rajhu so splošno znani, nihče pa noče priznati, da se danes tako rekoč pred navdušenimi očmi javnosti že spet počnejo podobne stvari; to razpoznavajo le malokateri.

Ko govorim v javnosti, da je bil moj sin tedaj, ko so mu odvzeli organe, človek, ki je umiral, in ne truplo, me skušajo transplantacijski zdravniki prikazati kot žalujočo mater, ki se ne more sprijazniti s svojo usodo, in obžalujejo zmagujejo z glavo.

Za hrbtom pa mi skušajo vzeti dober glas, in ker se le v skrajno redkih primerih lahko branim neposredno, imajo pogosto lahko delo.

ZAHTEVAM POJASNILO

Jeza v meni zaradi nečastnega ravnanja z mojim sinom narašča. Razum se umika naraščajoči agresivnosti, ki mi zbuja občutek, da sem nevarna žival, ki so ji iztrgali mladiča. V sebi sem razvila meni še neznani pogum, pozabila na spoštovanje do ljudi na visokih položajih in zahtevam pojasnilo.

Ni me več mogoče odpraviti z izgovori kot so: »Tega še ni nihče želel vedeti« ali »Nimam dostopa do dokumentacije, moje tajnice ni tu«.

»Potem bom pa jutri spet prišla.«

Nisem pustila, da bi naredili name vtis različni profesorji, navzoči pri pogovorih, v katerih so me skušali prikrajšati za pojasnilo o moji zadevi. Skušajo mi celo dopovedati, da naj bi vse to vedela in menda celo sama izjavila, oni pa naj bi storili »samo« to, kar bi tudi za svoje otroke. Res sem to rekla, v upanju, da bom svojo odgovornost lahko delila z njimi. Skušala sem apelirati nanje kot na očete, da Christiana ne bi trpinčili z nepotrebnimi preiskavami.

Videti je bil tako nemočen, tako ranljiv.

S svojimi izjavami sem skušala samo zavarovati sina,

v resnici pa sem mu s tem škodovala.

Nikoli ne bi svojega telesa po smrti dala na voljo anatomiji. Predstava, da bi po moji smrti telo razkosavali, je še zmeraj povezana z mojimi zdajšnjimi občutki, ko ob tem doživljam strah, izpostavljenost, bolečino.

Kako sem mogla privoliti, da so sinu odvzeli organe? Zakaj me ob vprašanju po darovanju organov ni takoj obilil smrtni pot? Po eni strani sem bila v šoku in nisem mogla več kritično misliti. Prav gotovo mi že sama beseda »darovanje« ni zbujala občutka nevarnosti, kakršnega bi mi morda izraz »odvzem organov«. In kaj me je navsezadnje prisililo k temu, da sem zanemarila potrebe svojega sina?

To sta bili zdravnikovi izjavi, »da če se bomo odločili za darovanje organov, bodo lahko drugi otroci živeli naprej« in »druge matere sedijo isti trenutek kakor vi ob postelji svojega otroka in upajo«. Nobene smrti nisem želela, niti smrti svojega otroka niti smrti koga drugega. Moj »da« za darovanje organov je bil samo »ne« za še več smrti! Nisem dojela, da se bom morala odpovedati odločilni pravici in dolžnostim do svojega umirajočega otroka. Šele veliko pozneje sem ugotovila, da smo si tako odvzeli spremljanje umirajočega v smrt.

Občutek, da sem odpovedala, narašča. Počutim se neprostoVOLjno potisnjena v vlogo sosterilke, in to me hkrati brezmejno jezi in žalosti.

Rada bi natančneje vedela, kaj se je dogajalo s Christianom, ko sem ga pustila na univerzitetni kliniki.

Ko pa so me še kar naprej ovirali in si neprenehoma izmišljevali nove izgovore, sem se pozanimala o svojih

pravicah.

Vpogleda v dokumentacijo mi ne morejo braniti. Najamem odvetnico, ki po dekanu visoke šole dobi dostop do dokumentov. Odpraviva se v arhiv, ona sme dokumente kopirati, jaz pa jih lahko samo berem. Seveda v naglici izvem premalo. Odvetnica se je morala zavezati, da mi ne bo dala nobene kopije dokumentov, in tega se drži.

Moja želja, da bi kljub vsemu lahko dokumentacijo v miru prebrala doma, je zelo močna, vendar tudi dvorezna.

Leta 1985 je bil vsak odvetnik v Nemčiji preveč obremenjen, da bi dojel tako imenovano darovanje organov, ga razumel. Za presojanje ravnanja zdravnikov ni bilo pravne možnosti, v tistem času so bile samo odredbe in priporočila, seveda pa je obstajal čut, kaj je prav.

Spoznala sem pravnega svetovalca katoliškega urada univerzitetnega mesta, ki že več let spremlja razvoj presajanja organov in ga je Christianov primer zanimal. Zdelo se mi je, da je pravi strokovnjak za to.

Nima pomislekov in mi prepusti Christianovo dokumentacijo, da jo preberem v miru. Zato sem zdaj tukaj, z dokumenti v naročju in se obotavljam: Če se odločim za ta korak, bom vedela več. Ali si to želim? Pogled se mi ustavi na misli iz koledarja: *»Kdor je priča nečemu nepravičnemu, se ne more nikoli več sprenevedati, da o tem nič ne ve.«*

Zavem se, da je že dolgo, kar sem naredila takšne korake, že s svojim protestom na univerzitetni kliniki, s člankom v regionalnem časniku, s številnimi pogovori, z zahtevo po dokumentaciji.

Že od Christianove smrti hodim po poti doumevanja ...

Vedno znova prebirati Christianovo medicinsko dokumentacijo, poročilo o odvzemu organov, primerjati izsledke patologije, je grozljivo, vendar samo tako lahko ugotovim, kaj se ne ujema. To lahko samo prenašam, medtem ko švigajo informacije skozi možgane, povezujem jih in izklopim občutke.

Ohraniti moram trezno glavo, sicer me bo zlomilo, mi bo samo škodilo, namesto da bi kaj ugotovila.

Sina so s helikopterjem odpeljali na univerzitetno kliniko, ker so že na kraju nesreče ugotovili »najhujšo travmo lobanje«. Bolniki, kot je bil Christian, so potencialni darovalci organov, idealni, ker so mladi in še ohranjeni. Zaradi poškodbe lobanje bi sodil na nevrokirurško intenzivno nego, tam bi zanj tudi drugače poskrbeli, mi je pozneje zatrdil predstojnik tega oddelka, ki sem ga obiskala z odvetnikom. Baje pa naj bi bil njegov oddelek ob Christianovi nesreči zaseden. Zato je sin pristal na kirurški intenzivni negi, takoj ob abdominalni kirurgiji prof. N.-ja, transplantacijskega zdravnika.

Izvedela sem, da je prvi transplantacijski tim že čakal na pristajališču helikopterja. Našla sem opombo, ki jo je z roko pripisal transplantacijski koordinator, da se koleniski zglob zaradi zloma mečnice ne sme odvzeti, in to je bilo zapisano v trenutku, ko »možganske smrti« še niso ugotovili, ko bi moralo biti vse usmerjeno v reševanje življenja mojega sina in bi se morali posvetiti samo njemu.

Med listinami sem našla različno tipiziranje tkiv, ki za življenje mojega sina ni bilo pomembno, pomembno pa je bilo za potencialnega prejemalca. Našla sem tudi dva

hitra testa za aids, eden od teh je bil pozitiven, drugi negativen.

Izvedela sem tudi, da mu je prav lečeči zdravnik na intenzivni negi pozneje odvzel srce.

Obremenilno pa je, kdaj so ugotovili možgansko smrt. Zapisano je, da se je to zgodilo ob 17. uri, tedaj, ko nas je bilo na kliniki še šest in smo čakali na preiskave. Nobenega od obeh zdravnikov, ki sta diagnosticirala možgansko smrt nismo videli, čeprav smo ali čakali pred bolniško sobo ali pa sedeli ob Christianovi postelji. Pozneje sem izvedela, da naj bi bil eden od diagnostikov južnoevropejec. Celo nasprotno, veliko po tem zapisanem času smo videli neko gospo s prenosnim merilnim aparatom, ki je poldrugo uro odbirala EEG.

Zapis EEG-ja bi moral biti med dokumenti, saj je odločilen, zlasti ker smo oporekali ugotovljeni domnevni možganski smrti. Namesto tega zapisa je bil na hitro z roko narisani EKG, in to smo kot laiki po naključju ugotovili pozneje, šele čez več let.

Ko smo prispeli na kliniko, nam je lečeči zdravnik pojasnil Christianove poškodbe in kako ga zdravijo. Z računalniško tomografijo so ugotovili, da možganskih krvavitev ni, močno pa so mu zatekali možgani. Otekanje bi morali poskusiti preprečiti z zdravili.

Če to izjavo primerjamo s poznejšimi ugotovitvami s patologije o obsežni možganski krvavitvi v območju čela, se nekaj ne ujema. Možganske krvavitve ne zdravijo z zdravili, ki preprečujejo otekanje, saj se s tem krvavitev okrepi in lahko možgani odpovedo, to pa naj bi preprečevali.

Šele po dvajsetih letih sem našla raziskovalko, ki je potrdila, da se z računalniško tomografijo, ki so jo opravili ob Christianovem sprejemu v bolnišnico, lahko razpoznajo celo kapljice krvi. Če bi pri krvavitvi bolniku predpisali zdravila zoper otekanje možganov, bi povzročili prav to, kar naj bi preprečili. Pri krvavitvah operirajo. Morda bi Christiana tako zdravili nevrokirurgi, če bi ga pripeljali k njim?

Seveda se mi zastavlja vprašanje, ali bi mu lahko rešili življenje, in seveda tudi takšna vprašanja kot: Ali je bilo sploh komu na tisti kirurški intenzivni negi, ki je tik ob oddelku profesorja N., kjer dela tudi njegova »mala sestra O.«, morda tistemu, ki je pripravljala potencialnega dajalca za odvzem njegovih organov, do tega, da bi Christianu rešil življenje, pa čeprav bi ostal prizadet? Ali je bilo morda samoumevno, v skladu z značilno povojno mentaliteto, iz enega življenja omogočiti tri, štiri, morda celo pet ali šest novih? Je bil Christian za transplantacijsko medicino veliko vrednejši kot vir organov kakor pa umirajoči človek?

Teh vprašanj si sploh ne smem zastavljati, ker bi se mi zmešalo!

Izvedela sem tudi, da je bil predpisan časovni rok (predpisan je bil tudi leta 1985, ni pa bil enoten), kdaj bi se sploh smela ugotavljati možganska smrt. Preverjanje bi morala opraviti dva zdravnika intenzivne medicine, in sicer v presledku najmanj dvanajstih ur, razen ko ta čakalni čas nadomesti ugotavljanje z napravo, na primer z EEG-jem. Zdravniki morajo delati neodvisno od transplantacijske medicine. Neodvisnost zdravnikov naj bi

po eni strani obvarovala potencialne darovalce organov, da jih ne bi prehitro obravnavali kot dajalce, po drugi pa razbremenila zdravnike, ki presajajo organe, saj se ti opirajo na presojo zdravnikov za diagnosticiranje možganske smrti. Zdravniki za presajanje organov naj bi začeli ukrepati šele, ko bi kolega ugotovil »možgansko smrt«. Sklicujejo se na presojo, ne da bi pri tem sodelovali.

Oporekamo torej celotnemu postopku ugotavljanja možganske smrti, ki je pogoj za odvzem organov. Transplantacijski zdravniki so se v nasprotju s prisego odzvali z dvema pojasniloma, ne da bi jih bil kdo vprašal ali zaprosil zanj: s pojasnilom oddelčnega zdravnika in »male sestre O.« Tako dolgo so nam preprečevali srečanje vsaj z južnoevropejcem, ki naj bi bil po dokumentaciji baje potrdil Christianovo možgansko smrt, dokler se ta zdravnik ni vrnil v svojo domovino in z njim nismo mogli več navezati stika.

V sporu smo tudi zaradi nepooblaščenega odvzema več organov.

Ni razloga, da bi molčala o teh dejstvih, vsak trenutek jih lahko potrdim z medicinsko dokumentacijo. Nimam več česa izgubiti.

Transplantacijska medicina je očitno zunaj našega sistema vrednot. Javnost se ne sprašuje o posledicah ravnanja transplantacijskih zdravnikov. Toda jaz se sprašujem, in to jih moti: skušajo me odpoditi kakor nadležnega psa, ki jim nesramno urinira po nogi.

Transplantacijski zdravniki veljajo za »darovalce življenja«, uvrščeni so za stopnjo više kakor »normalni« zdravniki, so nekakšni »polbogovi v belem«, že skoraj prav bli-

zu Olimpa.

Transplantacijski zdravniki so povsem druga kategorija, in kot sem sčasoma spoznala, jih njihovi kolegi pogosto zelo sovražijo. Delovati začno, ko se izkaže, da je medicinsko zdravljenje bolnika neuspešno. Tedaj privrši skupina za odvzem organov in iz enega »trupla«, tako to zaenkrat razumem, ustvarijo toliko novih življenj, kolikor organov odvzamejo, ter omogočijo kakovostno življenje tam, kjer ga ni bilo več.

PRVA NARAVNOPRAVNA SPOZNANJA O PRAVI LJUBEZNI DO BLIŽNJEGA

Enostransko pojasnilo, samo v smislu novačenja za darovanje organov, je vse do današnjega dne strategija, za katero si prizadevajo transplantacijska medicina, zavod za zdravstveno varstvo in zavarovalnice, da ne bi ogrozili pripravljenosti ljudi za darovanje organov.

Polotilo se me je močno nezaupanje do toliko razglašane ljubezni do bližnjega, čeprav nezaupanja sprva nisem mogla utemeljiti. Darovanje organov kot dejanje krščanske ljubezni do bližnjega je neresnična predstava, enosmerna ulica, ki je našega sina in nas pripeljala v nočno moro. Kot udarec me je zadelo spoznanje, da se darovanju organov ne morem upreti z nobenim argumentom, čeprav čedalje bolj občutim, da so me zmanipulirali v neko smer, kamor sploh nisem hotela. Vedno znova trčijo moje izkušnje in občutki, ki sem jih doživela kot Christianova mati, ob želje in upanja drugih mater, ki prav tako obupane sedijo ob postelji svojega otroka, kot sem jaz.

Naivnost, da človek lahko v prometni nesreči izgubi svojce samo enkrat, sem s Christianovo smrtjo ovrгла.

Že moj oče se je smrtno ponesrečil. Prepričana sem bila, da ne bom več »na vrsti«. Smrt mojega sina pa me je poučila o nečem boljšem.

Bojim se za svoje žive otroke, pograbi me panika ob misli, da bi se jim kaj pripetilo, da bi tudi oni doživeli prometno nesrečo. Nočem izgubiti še njih in znova zaiti v kolesje transplantacijske medicine. Z moralnimi razlogi, samo zato, ker ne bi prenesla smrti nekega drugega človeka, me ne bi mogel nihče več prisiliti, da bi privolila v darovanje organov. Ne pustim se več pretentati s smrtjo drugega.

»Smrt na čakalnem seznamu«, »umreti morajo ljudje, ki bi jih lahko rešili, če bi dobili nov organ«, »ponesrečeni bi tako in tako umrli«, so stavki, ki jih transplantacijski zdravniki kar naprej ponavljajo in čedalje močnejše na podzavestni ravni usmerjajo družbo.

Ali sem res odgovorna za smrt nekoga drugega, če ne privolim v odvzem organov?

Ob razpravi za nekim omizjem sem spoznala majhnega, zagrizenega človeka, duhovnika, ki je zahteval, da moram živeti zdravo, da bodo lahko moji organi kar se da dobri za morebitni odvzem.

Zahteva po potencialnih darovalcih organov je čedalje večja. Moram se naučiti, kako razbiti povezavo med dajalci in prejemalci organov.

Razpravljam z možem, s prijatelji, iščem informacije. Kot prvo pa sem spoznala, da človek sam veliko pripomore k odpovedi svojih organov. Nočem, da bi me napačno razumeli, saj so prav gotovo nekateri ljudje, zlasti otroci, ki, ne da bi bili sami krivi, trpijo zaradi odpovedi organa.

Že zloraba tablet je škodljiva. Zaradi čezmernega uživanja sredstev proti bolečinam odpovedo ledvice, življenje v trajnem stresu preobremeni srce, preveč alkohola uničuje jetra, kajenje škodi pljučem.

Ali sem jaz odgovorna, če meni tuj človek tako živi?

Sem odgovorna za to, če človek tako dolgo pije, dokler si ne uniči jeter? Zakaj ljudje delajo, dokler se jim ne okvari srce? So zdravniki vse to upoštevali? Ali ne bi moral človek kot zdravnik ukrepati drugače, in ne le s »ponudbo novih organov«?

Profesor N. je na to vprašanje odgovoril z vprašanjem: »Tega ne morete vprašati kirurga, ta samo reže!«

Je to pravi odgovor?

Leta 1985 sem bila v očeh transplantacijskih zdravnikov »osupljiva« mati v negativnem pomenu besede. Namesto da bi v tišini žalovala in bila hvaležna, da je smrt mojega sina prav z odvzemom organov postala kar najbolj smiselna, se še drznem zdravnike, ki presajajo organe, obsojati v javnosti. Dokazujem, da so nas nalagali, zavajali in zmanipulirali. Nasprotujem skoraj uveljavljeni zahtevi čakajočih prejemalcev, da imajo pravico do organov umirajočih. Razločno razodevam, da potencialni prejemalci organov, ki sami ne želijo umreti, po drugi strani pričakujejo, naj se potencialni darovalci organov odpovedo celo svojemu umiranju in navzočnosti svojcev ob slovesu od življenja.

Je res tako, kot zatrjujejo moji kritiki, da nisem prebolela sinove smrti, in zato ne privoščim življenja drugim? V temelju to zanikam: Ni res!

Sem prijateljica življenja. Rada živim, enako je veljalo

tudi za mojega sina, ki je bil, star dobrih petnajst let, v cvetu življenja. Želela bi, da bi lahko tudi on užival polno življenje vse do svoje naravne smrti. Prav zato, ker si nisem želela smrti še kakšnega drugega otroka, sem privolila v odvzem organov. Že v temelju mi ni bilo do tega, da bi umrl drug otrok!

Izgubiti otroka sredi življenja je usoda, ki jo delim s številnimi drugimi ljudmi. Dovolj hudo je že premagati takšen udarec. Če te zmanipulirajo zdravniki in hudo pretresen privoliš v darovanje organov svojega otroka, potem pa spoznaš, da je bila odločitev napačna, je zame vseživljenjsko breme, ki ga občutim kot krivdo, preplete no z žalostjo.

Krivdo, da so se okoristili s tujo smrtjo, občutijo tudi številni prejemalci organov. Zahtevam več poštenosti in manj populizma pri propagiranju darovanja organov, morda to škodi poslu, prepreči pa marsikatero trpljenje. Ali lahko »darujem« nekaj, kar mi ne pripada? Ali je res prav, da se prejemalcem organov nekoliko podaljša življenje, če pa postane to komaj znosno?

ANGLEŠKI ZDRAVNIKI KRITIZIRAJO JAVNO

Pošta iz Anglije! Le kdo bi to lahko bil? Moja »angleška leta« v šolskem obdobju in med študijem so že zdavnaj za mano, stiki so žal zaspali. Med počitnicami sem bila v Cambridgeu otroška negovalka pri neki družini s štirimi otroki.

Kdo mi piše? Obrnem pismo in pogledam odpošiljateljev naslov.

Ah, Anna, prijateljica iz osnovnošolskih let in gimnazije. Še zmeraj navdušena nad Anglijo, še zmeraj na poti, raziskuje to deželo in njene ljudi.

Odprem ovojnico. V naročje mi padeta pismo in članek izrezan iz časnika.

*Draga Renata,
spet sem zamudila vlak in obtičala na postaji
na Viktorijini ulici. Ali se še spominjaš, kako sva
vsako leto prebirali skladovnico časnikov in revij
družine Middleton, da bi si izboljšali jezikovno
znanje? Iz čistega dolgočasje sem spet kupila
neko revijo in v njej zasledila tale zanimivi članek.
Kaj meniš o tem? Zadeva se zdi resna, toda zakaj
je objavljena samo v rumenem tisku??*

Specialist iz protesta zapustil transplantacijsko bolnišnico

Zdravniki živemu bolniku izrezali srce

Darovalci organov so rešili veliko življenj, toda dr. Wainwright Evans opozarja, da bi štirje milijoni imetnikov kartic darovalca organov v Veliki Britaniji morali več vedeti o transplantacijskih operacijah.

Na operacijski mizi leži bolnik. Njegova koža je rožnata in topla. Še zmeraj diha. Njegovi organi delujejo, in če zarežejo vanje, krvavijo. Toda to ni normalna operacija, kajti skupina strokovnjakov okoli mize se pripravlja, da bi mu odvzela srce za transplantacijo. Videti je kakor prizor iz nočne more, in prav tako deluje transplantacijska kirurgija. In to je razlog, da je dr. David Wainwright Evans zapustil svetovno znani transplantacijski center bolnišnice Papworth v Cambridgeu. Ni več hotel sodelovati pri operacijah, pri katerih živim ljudem odvzamejo srce. In to se ne dogaja samo s srcem.

V eni vodilnih učnih bolnišnic je bila štiridesetminutna operacija odvzema ledvic neke »možgansko mrtve« mlade ženske, žrtve prometne nesreče, skoraj končana, ko je kirurg zaprosil asistente, naj telesu odvzamejo nekaj tkiva, medtem ko je ledvice položil v hranilno tekočino. Med operacijo so bila umetna pljuča priklopljena, da se ledvice ne bi začele razkrajati. In ko so jih odklopili, se je zgodilo nepojmljivo: »truplo« je zahlastalo po zraku. In to se je ponavljalo znova in znova.

Zdravnik asistent pravi: »Nedvomno je ženska še živela, brez pomoči naprav in brez svojih ledvic.« Potem je kirurg naredil nekaj, kar se je asistentu najbolj zagnusilo. Odstranil je tubus, ki je nezavestni ženski ohranjal odprte dihalne poti. Po nekaj minutah je bila mrtva. To je le eden od primerov, zakaj zdravniki nasprotujejo kirurgiji presajanja organov, čeprav se s tem izpostavijo nezaslišanemu pritisku. Dr. Evans, specialist za srce, pa ni edini, ki meni tako – tudi dva druga kardiologa v bolnišnici Papworth sta zavrnila sodelovanje pri takih operacijah.

V bolnišnici Addenbrooke, prav tako znani po presajanju organov v Cambridgeu, sedem od trinajstih anestezirov ni hotelo asistirati pri presajanju organov, ker menijo, da je dogajanje v operacijski dvorani preveč grozljivo.

Ti strokovnjaki so prepričani, da imajo štirje milijoni ljudi v Veliki Britaniji z izkaznico darovalca organov, v kateri piše: »Po svoji smrti želim komu pomagati, da bi živel«, pravico vedeti, kaj se v resnici zgodi, ko se ta želja izpolni – in kako zelo tvegana je, saj lahko prav odstranitev organov v resnici povzroči smrt.

Večina nas je prepričana, da je človek, ko ga pripeljejo v operacijsko dvorano, v kateri bodo odvzeli organe, potrebne za presaditev, mrtev. Toda tako življenjsko pomembni organi, kot so srce, jetra in nekoliko tudi ledvice, so za presaditev brez vrednosti, če se odvzamejo telesu, ki ne diha več.

Torej je medicina smrt na novo definirala, jo nekoliko zavrla, da bi lahko dobila dobre, zdrave organe, s katerimi bi lahko pomagala živeti drugim. Darovalec mora biti »možgansko mrtev«, to pomeni, da je treba opraviti celo vrsto testov, da bi ugotovili, ali možgani res ne delujejo več. Toda po izjavah dr. Evansa o možganski smrti se groza transplantacijske kirurgije nadaljuje – prepričan je namreč, da darovalec še lahko čuti bolečino.

»Pri vsaki operaciji se lahko zgodi, da se bolnikov krvni tlak in utrip nenadoma izredno zvišata. To je pri normalni operaciji znamenje, da bolnik čuti bolečino ali je pod stresom in je treba temu prilagoditi anestezijo. Toda pri presajanju organov redko kdaj dajo anestezijo, ker kirurg domneva, da darovalec ne čuti ničesar več.

Toda o delovanju organov premalo vemo. Ni dvoma, da srce in nekateri deli možganov še delujejo, ko pride do odločitve o odvzemu organov. Lahko torej domnevamo, da se darovalec znajde v nočni mori, v kateri čuti bolečine. Tega preprosto ne vemo.

Da bi ugotovili, ali je potencialni darovalec organov res možgansko mrtev, ga priklopijo na aparat za srce in pljuča. Bolniku brizgajo v uho ledeno mrzlo vodo, z lučjo mu svetijo v oči, drezajo vanje, za kratek čas odklopijo umetno dihanje, da bi videli, ali bolnik lahko diha sam. Če so vsi testi negativni, ga zdravnik razglasi za mrtvega, čeprav z napravami za ohranjanje življenjskih funkcij njegovo srce še bije in bolnik še diha.

Kritiki pa menijo, da merila, ki so jih sprejeli leta 1976 na konferenci v Medical Royal Collegeu, ne dokazujejo vedno, da možgani ne delujejo več. Dokazujejo grozljivo dejstvo, da se »truplo« pri odvzemu organov odziva podobno kakor živ bolnik. Uporabiti morajo sredstva za sprostitev mišic in tako preprečiti, da bi se darovalec premaknil, ko ga zarežejo s skalpelom. Kritiki so prepričani, da oseba, ki je v globoki nezavesti, lahko zaznava, kaj se z njo dogaja.

Najbolj priznani angleški transplantacijski kirurg, prof. Magdi Yacoub iz bolnišnice Harefield, pa meni nasprotno. »To je nemogoče. Bolečina je nekaj, kar zaznavajo možgani, in če je možgansko deblo mrtvo, v možganih ne more delovati nič več.«

To pa ne pojasni, zakaj mnogi zdravniki predpišejo darovalcem narkotike. Neki anesteziist v velikem transplantacijskem centru resno meni: »Zdravniki težko povedo, zakaj to počno. Mislim, da zato, ker še nekoliko dvomijo, ali imajo res opraviti s truplom.«

Vodilni zdravnik z oddelka za intenzivno nego odkrito pove, da osebe žalujoči družini, ko mora sprejeti težko odločitev, ali naj privoli, da bi njihov ljubi sorodnik postal darovalec, laže. »Malo se je treba zlagati. Trdimo, da odvzemamo organe po smrti. Nikoli nisem bil toliko pogumen, da bi rekel drugače. Če bi jim povedali, kaj se v resnici zgodi, sem prepričan, ne bi bilo nobenega darovalca več.«

Prošnjo, da se svojci poslovijo od darovalca in ostanejo z njim do konca, zavrnejo iz »tehničnih razlogov«. Isti zdravnik pravi: »To odkrito povedano pomeni, da v operacijsko dvorano pripeljejo bolnika, ki diha

in mu utripa srce, priklopljenega na naprave za ohranjanje življenjskih funkcij.

Drugi zdravniki pripovedujejo vznemirljive zgodbe o darovalcih, katerih srce je pred transplantacijo prenehalo biti in so jih hitro oživili, da bi nujno potrebni organi ostali živi. Pravijo, da dobi darovalec jeter do 50 litrov krvi, da se jetra med zahtevno in hudo operacijo ne uničijo.

Odkar je prof. Christiaan Barnard leta 1967 v Južni Afriki presadil prvo človeško srce, velja presaditev za sodobni čudež. Tisoče ljudi brez transplantacije srca, pljuč, jeter, trebušne slinavke ali ledvic ne bi moglo preživeti in ne bi imeli več zdravega, normalnega in dejavnega življenja.

Nekateri preživijo nekaj mesecev, drugi več let, kot na primer Francoz s presajenim srcem, ki je živ še po osemnajstih letih. Vsi ti so hvaležni za vsak dan podarjenega življenja. Za mnoge od 4000 možkih, žensk in otrok, ki danes v Veliki Britaniji čakajo na organ, ki bi jim rešil življenje, je to edina možnost. Dvom o takšnih operacijah, če bi ljudje dvakrat premislili, ali bodo darovali svoje organe, bi za nekatere od njih pomenil smrtno obsodbo. Toda nasprotniki presajanja organov menijo, da ne smemo prisluniti samo srce parajočim pozivom tistih, katerih življenje je odvisno od presaditve organa, temveč moramo pomisliti tudi na darovalca in njegovo družino.

»Popolnoma se zavedam, da bom verjetno omajal ljudi, ki so že privolili v darovanje organov svojcev, in tudi tiste, ki naj bi sprejeli organe drugih. Njim lahko rečem le to, da se vse dogaja v dobri veri in iz najboljših pobud. Toda ostajajo vprašanja, ki si jih je treba zastaviti, sicer se znajdemo na zelo spolzkih tleh,« pravi dr. Evans.

Strokovnjaki, kot je dr. Evans, ne dvomijo o sposobnosti in prizadevnosti ekip za presaditev, niti o tem, kako presenetljivo takšna operacija spremeni življenje ljudi. Toda prepričani so, da transplantacija darovalcu onemogoči, da bi umrl dostojanstveno, mirno in brez bolečin.

Neki zdravnik pravi: »Ko postane bolnik potencialni darovalec organov, se miselnost medicinskega osebja spremeni in vse poteka hitreje. Ne obravnavajo ga več kot bolnika potrebnega zdravljenja in skrbi, temveč le še kot truplo z utripajočim srcem.«

»Lahko se zgodi, da bo bolnik kot darovalec moral pretrpeti več bolečine.« Neki drugi zdravnik je povedal: »Prosili so me, naj neko deklico, ki je umrla zaradi možganskega tumorja, priklopim na napravo za oživljanje srca in pljuč, da bi njene organe lahko presadili. To sem zavrnil, ker se mi je zdelo nesprejemljivo, da bi otroku podaljševal življenje, saj je trpela hude bolečine. Če povem po resnici, tega ni prosila bolnišnica, temveč njeni starši, ki so želeli, da bi njihova hči postala darovalka organov, in bi lahko imeli občutek, da je njena smrt koristila vsaj nekemu drugemu otroku. Toda njihov otrok je v resnici potreboval le to, da bi umrl čim bolj mirno, ne pa da bi se njene bolečine podaljševale in še to zaradi nekoga drugega.«

Neka mati, ki je privolila v odvzem organov, da so njenemu osemnajstletnemu sinu, ponesrečenemu v prometni nesreči, lahko odvzeli ledvice, pravi: »Srce mi je strlo to, da je bilo na koncu mojemu sinu odvzeto vse dostojanstvo. Ljudje že stoletja vedo, da njihovi ljubi svojci odidejo, ko prenehajo dihati. Toda, ker je moj sin še dihal, ko so ga odpeljali na odvzem ledvic, bom o tem zmeraj dvomila.

Pošteno povedano: nemogoče je bilo prepričati sebe, da je bil sin res mrtev in da res ni bilo niti najmanjšega upanja. Tam je ležal, dihal in videti je bil tako normalen, tudi ko je bil priklopljen na naprave za oživljanje. Ko so mi rekli, da njegovi možgani ne kažejo nobenih znamenj življenja več, sem podpisala privolitev za odvzem ledvic in odšla.

Eno uro sem povsem iz sebe tekala naokrog in se spraševala, zakaj sem to storila. To je bilo nekaj najhujšega, kar se mi je zgodilo. Nihče mi ni povedal, da tako mora biti. Mladenič, ki sem ga zapustila, je bil videti prav tak, kot sem ga odnegovala. Imela sem občutek, da je

bolnišnica dobila, kar je hotela, in potem – konec. Bilo je kot v kakšni tovarni.«

Ta mati se ni zavedala, da so zdravniki priklopili njenega sina na naprave, da so lahko njegove ledvice ostale zdrave. Prepričana je, da bi moral obstajati kodeks, ki bi določal, da se mora svojem natančno pojasniti, kaj se zgodi.

Žalostno je dodala: »Nujno bi morala videti, da je moj sin res prenehal dihati. To bi bila zame edina možnost, da bi dojela, da je res konec.«

Poročala: Sue Freeman

News of the World, weekend magazine, spomladi 1989

Da, ko sem prebrala ta članek se tudi jaz sprašujem, zakaj je bil objavljen v rumenem tisku. Zakaj sta ta dva zdravnika svoje poročilo objavila tam in zakaj ne v neki resni reviji ali medicinskem časniku? Vsebina je znova potrdila moje strašno spoznanje: Darovalci organov so umirajoči ljudje. To sta mi prvič javno potrdila dva zdravnika.

Tudi v Nemčiji so zdravniki, ki izjavljajo enako, toda samo na skrivaj, nikoli pred kamero ali javno. Vedno znova nas nevrologi in anesteziisti skrivoma oskrbujejo s podatki, da so ireverzibilno možgansko mrtvi umirajoči, toda nočejo se izpostaviti z imenom, bojijo se za svojo kariero.

Seveda po eni strani potrebujemo takšne informacije, ker nas pri našem iskanju razlage in podatkov prav usmerjajo. Po drugi strani pa teh zdravnikov ne smemo omenjati. Enako se nam dogaja z bolniškim osebjem, ki pa nas oskrbuje z drugačnimi dejstvi.

Čeprav bi morali vsi, ki sodelujejo pri presaditvi organov, še bolj kakor drugo zdravstveno osebje kar najstrože varovati vse podatke o tem, kar doživljajo pri presaditvah, se zmeraj najdejo kateri, ki o tem spregovorijo, ker jih takšno ravnanje vznemirja. Če takšen informator izgubi anonimnost, lahko pričakuje veliko težav. Na kršenje molčečnosti se transplantacijska medicina občutljivo odzove. Informatorji na svojo kariero lahko potem kar pozabijo.

Znova navežem stik s Sivio Matthies. Zlahka ugotovi, kdo sta zdravnika iz Cambridgea, in se domeni za intervju.

Da, in zdaj sedim v letalu za London, da bi se tam srečala s Silvijo Matthies. Skupaj želiva odpotovati v Cambridge, na sestanek z dr. John W. Evansom, piscem članka, in dr. Davidom Hillom, enim izmed zdravnikov, omenjenih v članku. Silvia Matthies je najela angleške snemalce, da bi oba zdravnika pred vklopljenimi kamerami povprašala o pomenu možganske smrti pri človekovem umiranju.

Voziva se v Kings College, kjer zdaj poučuje prof. Evans.

Med svojim šolanjem sem bila pogosto v Cambridgeu. Najprej kot »plačana gostja« v neki družini. Pozneje sem delala v drugi družini kot otroška negovalka. Z očetom družine, študentom v Cambridgeu, sva se pogosto sprehajala po kolidžu. Po zelo dinamičnem življenju – kot sin angleškega škofa je odrasel na jugu Indije, služil v pakistanski vojski, se poročil in postal drugi ravnatelj na javni šoli v Angliji – je pozneje študiral teologijo na koli-

džu Trinity. Vznemirljivo se je bilo sprehajati z njim skozi park in si od znotraj in zunaj ogledovati kolidž, se potepati skozi prastaro knjižnico.

Zdaj torej spet tečem skozi park. Prostrane travnate površine so v tem letnem času še zmeraj polne narcis in zvončkov, vmes pa so debeli madeži modrih scil. Skozi obok častitljivih vhodnih vrat vstopimo v notranjost. Od sivega, lisastega kamna, obraslega z bršljanom, se širita vlažen hlad in dobrodejen mir. Profesorji, ki hitijo v svojih črnih talarjih, zmotijo tišino, vendar mir ostaja. Zidovi vpisujejo celo glasove.

Kako dobro se spominjam!

Usmerimo se k vhodu v stolp. Vijugave stopnice nas peljejo pred vrata dr. Evansa. Snemalec stežka varno in nepoškodovano spravlja svojo opremo okoli zavojev. Ne prenehoma glasno preklinja. Pričakujejo nas, vrata so že odprta. Za takšno staro poslopje smo bili pač prehrupni.

Sprejmeta nas značilna Angleža: čez rjasto rjav pullover imata oblečen za deželo značilen tvidasti suknjič, slog dopolnjujejo razvlečene hlače.

Obema zdravnikoma je zelo veliko do pogovora z nami. Že večkrat sta skušala javnosti sporočiti svojo kritiko možganske smrti. Tako kot v Nemčiji deluje tudi tukaj mogočen lobi, ki skuša preprečiti, da bi javnost izvedela, kaj se dogaja. Prispevkov na radiu, v katerih sta povedala svoje mnenje ali niso predvajali ali pa so jih skrajšali. Podobno se jim je zgodilo na televiziji.

Zdaj objavljata v Italiji pri Lega Nazionale Contro la Predazione di Organi.

Dr. Evans, nekdanji srčni kirurg v bolnišnici Pepworth, naj bi kot vodilni kirurg prevzel na novo odprti srčni center in tam presajal srca.

Iz opazovanj pri presajanju src se mu je porodilo trdno prepričanje, da so »možgansko mrtvi« bolniki pravzaprav umirajoči. Kolegov in vodstva bolnišnice ni mogel prepričati, naj bi zato presajanje organov prepovedali. Pojasnil je, da mu morebitno vnukovo vprašanje: »Vse to si vedel, a si kljub temu sodeloval pri tem?« ni dalo miru, ker bi mu moral odgovoriti z »da«.

Zato je zapustil kliniko, svoje delovno mesto in zdaj uči na Kings Collegeu v Londonu. Torej smo se srečali prav v tem okolju.

Dr. Hill je vodilni anesteziist v bolnišnici Addenbrook, centru, v katerem med drugim, presajajo tudi ledvice. Priporoča: »Od trinajstih anesteziistov jih sedem ni hotelo več sodelovati pri odvzemu organov. Z njihovimi pogledi na življenje in smrt ni bilo več združljivo, da so morali dajati darovalcem organov anestezijo, tako kot živim bolnikom, jim celo predpisovali sredstva zoper bolečine, ker se darovalci organov odzivajo tako kot živi bolniki, ki jim je odmerek narkotika pri anesteziji premajhen in občutijo bolečine.«

Bolnišnica Addenbrook je zame posebno pomembna, saj so tam, kolikor vem iz dokumentacije, presadili Christianova jetra. Sicer naj to ne bi bilo mogoče, ker ima Anglija svojo prijavno ustanovo, ki vse to ureja, tako kakor pri nas gredo vsi organi samo prek Leidna (Nizozemska) ali bi vsaj to moralo biti tako. Jutri se nameravam odpraviti na oddelek za presajanje jeter in vprašati, kako so

dobili Christianov organ.

Silvia Matthies povzame položaj v Nemčiji takole: »V Nemčiji javnost nič ne ve o pomenu možganske smrti kot pogoju za odvzem organov. Ljudem se zdi samoumevno, da je dajalec organa mrtev, da je res umrl. Vsako omenjanje, da so možgansko mrtvi pravzaprav umirajoči, pa sproži hudo agresijo.

Spomin na čas poskusov na ljudeh v tretjem rajhu je v nemški družbi še zelo živ, zato se javnost zelo vznemiri ob sumu, da so se zdravniki spet spozabili nad ljudmi. Prvo nezaupanje se zbudi ob logičnem sklepanju, da mrtvemu človeku ni mogoče odvzeti živega organa, in to sproži še nadaljnja vprašanja.«

V nadaljnjem pogovoru se je pokazalo, da se Angleži ubadajo z enakimi težavami kot mi: kako zbuditi zavest o posebnem položaju darovalcev organov.

Izjave dr. Evansa in dr. Hilla so izjave izvedencev, in ne sklepi laikov, kakršni sva gospa Matthies in jaz. Njune informacije so postale podlaga za najine nadaljnje kritične pogovore z nemškimi zdravniki, ki presajajo organe.

»Darovanje organov je kanibalsko dejanje,« je dokaj neposreden dr. Hill.

Govori mi iz srca. Tudi jaz menim tako, odkar sem prišla v stik z darovanjem organov in vsakič, kadar se tako izrazim, doživim ostro kritiko. Celo Silvia Matthies, ki je dobro spregledala, kako je z darovanjem organov, je zagrnala huronski krik, globoko zajela sapo in mi rekla: »Ne smete tako govoriti, če se boste izražali tako, vas bodo imeli za noro.«

Ne bi smelo biti, pa vendar je!

Seveda, nekaj drugega je, če tako govori zdravnik, kakor če pove isto neka nepomembna gospodinja, kot sem jaz.

Vseeno mi je, komu prisluhnejo. Poglavitno je, da javnost to sliši in preveri.

Christianovo dokumentacijo sem vzela v Anglijo in jo pokazala dr. Hillu predvsem zato, ker sem hotela vedeti, kakšna povezava ali združenje obstaja med najinima državama, ki ureja prenos organov. »Za nič takega ne vem, za razdeljevanje organov je za Nemčijo pristojen le Leiden na Nizozemskem.« Dr. Hill vzame dokumentacijo iz mojih rok, jo na hitro preleti, išče dokumente, ki bi lahko kaj povedali tudi tujcu. Njegovo pozornost pritegne anestezijski protokol. Na hitro ga pogleda, odgovor je kratek in jedrnat: »Sploh ni bil možgansko mrtev. Njegov krvni tlak je preveč konstanten.« (He wasn't even brain death. His bloodpressure is much too constant.). Zapre dokumente in mi jih izroči.

Kaj naj storim? Naj kričim od groze, omedlim? Dr. Hill se sploh ne zaveda, kako me je njegova izjava presunila. Mar ni dojel, da nisem asistentka kamere, ki nosi dokumente za svojo šefinjo, temveč mati otroka, opisanega v dokumentaciji? V sebi sem zaledenela in onemela. Nič več nisem dojemala, kaj govorijo in snemajo.

Tudi me ni več zanimalo, kakšne povezave so prinesle Christianova jetra v Anglijo. Kljub temu sem se naslednje jutro z novinarko odpravila še v center za presajanje organov. Mimo gospe v sprejemnici nisva mogli, morali sva ji predložiti najine dokumente. Gospa, vidno zmedena, začne jecljati, odpravi se k omari s kartotekami, se

nenadoma obrne k nam, in ne da bi omaro sploh odprla, reče: »Prejemalcu gre dobro.«

Dosegla sem največ, kar sem lahko, in brez komentarja zapustila prostor.

Pravzaprav sem se še pred vrnitvijo domov namerala odpraviti na Silver Street, tja, kjer sem nekoč preživela počitnice, še enkrat steči k reki Cam, kjer smo imeli piknike, poiskati staro prodajalno čajev, kjer je še visel čaj v vrečah po zidovih, kjer smo vsak čaj izdatno povonjali, si ga ogledali in ga smeli tudi pokusiti, preden smo ga kupili. Namesto tega mi je izjava dr. Hilla spodnesla tla pod nogami. Po spolzki drči sem drsela v globino, z glavo nad vodo, pod njo, nisem se mogla ustaviti in se pogreznila v morje groze.

»Pa še niti možgansko mrtev ni bil,« je vse kričalo okrog mene.

UJETA V GROZI

Nikoli v življenju nisem doživela česa takega. Nisem vedela, kako globoko se lahko pogreznem, nikoli nisem skusila osamljenosti sredi ljudi in odrezanosti od njih, popolno nesposobnost za navezovanje stikov in tudi pomanjkanje zanimanja zanje.

Sem v breznu groze, nemoči in krivde, v popolni temi, zidovi pritiskajo name. Medli sončni sij je oddaljen, njegova toplota ne seže do mene. Ne morem več doseči svojih otrok, moža in tudi ne hrepenim več po njih.

V tem času izolacije in osamljenosti se mi v glavi porajajo besede in se vztrajno širijo v meni:

»Tudi če bi hodil po globeli

smrtne sence, se ne bojim hudega, ker si ti z menoj, tvoja palica in tvoja opora, ti me tolažiša.« (Psalm 23,4)

Hvala bogu, da me družinski člani niso odpisali. Toliko, kolikor v meni 23. psalm postopno navezuje stik z resničnostjo, začenjam tudi čutiti in spoznavati njihov trud zame. Topi se led v meni in mi omogoča, da znova zaznavam njihovo ljubezen in toplino.

Vendarle pa živim z naraščajočo krivdo v sebi, ki me nažira kakor rakava tvorba. Zdaj vem, da sina nisem samo

zapustila pri umiranju, temveč – še veliko slabše – po izjavi tega angleškega anesteziologa sploh ni bil možgansko mrtev. Kako naj še naprej živim s tolikšno krivdo? Tako neskončno se sramujem, o tem sploh ne morem govoriti, onemela sem.

V tistem času je bilo zame eksistenčnega pomena, da sem hodila v cerkev in se udeleževala obhajila. »Kristusovo telo se je darovalo zate, Kristusova kri se je prelila zate.« To neposredno srečanje z odrešujočo in odpuščajočo ljubeznijo je zadelo središče moje krivde, me vsaj za sekundo odrešilo otrplosti, ki me je hromila.

Zelo rada bi se zaupala kakšnemu zastopniku Cerkve, izlila iz duše svojo krivdo, šla k spovedi, toda opazila sem, da so duhovniki ljudje kot jaz in da se njihove krščanske besede, in iz teh korenin izhajajoče razumevanje, lahko spremenijo že pri cerkvenih vratih. Predvsem pa niso spregledali presajanja organov in zgolj ponavljajo tisto, kar so jim presajevalci vtepli v glavo: »Darovanje organov je dejanje krščanske ljubezni do bližnjega!«

Nisem si upala tvegati in se razkriti.

Moralo je miniti osemnajst let preden sem lahko o svojih skrbah spregovorila z nekim starim duhovnikom, ki sem ga redno videvala na cerkvenih shodih.

Zelo pozno je in najin avtomobil pelje skozi noč. Že veliko ur se voziva, govorila sva že o vsem mogočem in zdi se, da sem preostala le še jaz in moje strahotno dejanje. Duhovnik pomirjujoče vleče pipo. In tedaj izrabim priložnost in mu zaupam svoj strah, da bom na sodni dan sojena po svojih delih. » ... soditi žive in mrtve« visi kot Damoklejev meč nad menoj in povzroča, da se tresem

od strahu. Ne pričakujem odgovora, vesela sem, da sem lahko svoje strahove zajela v besede. In nato odrešilni stavek: »Soditi pomeni tudi: postaviti pokonci, zravnati se ...«⁴ Hvala bogu, da je v avtu tema, samo svetloba armature plošče in tu in tam luči prehitevajočega ali nasproti vozečega avtomobila.

Solze tečejo, hvaležna sem. Prvič po dolгих letih lahko svobodno vdihnem in izdihnem.

⁴ Besedna igra: aufrichten, geradezurichten, op. p.

MOŽGANSKA SMRT IN DALJNOSEŽNE POSLEDICE RAZLIČNIH RAZLAG

Preprosta dejstva – da je dajalec organov videti živ, da tudi ravna jo z njim kakor z živim in skrbijo zanj, in tudi morajo skrbeti zanj, da ne umre, in ga včasih celo oživi-jo, da je uporaben kot dajalec organov – opazijo svojci, in pozneje tega ne morejo uskladiti s svojimi predstavami o smrti. To ljudi vznemiri in nekoč izbruhne na dan, včasih šele po desetletju, odvisno od tega, koliko časa deluje mehanizem potlačevanja v podzavest. Po naših izkušnjah izbruhne pri moških pozneje kakor pri ženskah. Komur ne uspe sprejeti posebnosti odvzema organov, se rešiti iz svojega kompleksa potlačevanja, morda zboli ali postane živ mrlič.

S kakšno pravico nadlegujejo transplantacijski zdravniki zdrave ljudi, ki so že tako obremenjeni s smrtjo družinskega člana, še s prošnjo za odvzem organa, čeprav vedo, kako hude posledice zanje so lahko potem? Ali lahko transplantacijska medicina potencialnim prejemalcem organov omogoči bolj kakovostno življenje na stroške drugih, potem pa ti spet zbolijo? Ali ni cinično in zaničevanja vredno, da zdravniki vedo, da lahko svojci

zaradi privolitve v odvzem organa pozneje zbolijo, in jim potem, ko so jim premišljeno škodovali, ponujajo psihološko pomoč? Kako se lahko tako neodgovorno igrajo s tveganjem?

Organi se smejo odvzeti samo tedaj, ko je ugotovljena možganska smrt. Da bi razumeli pomen možganske smrti, se je treba o njej temeljito poučiti. Možnosti transplantacijske medicine – presajanje organov, tkiv in kosti – stojijo in padejo s priznanjem možganske smrti kot človekove »smrti«. Možganska smrt ni izum transplantacijske medicine, kot je to ugotovil že profesor Jonas leta 1968, temveč posledica izboljšane tehnike intenzivne medicine in nege, saj ko bolnik nekoč ni več mogel dihati, mu je prenehalo biti srce in je umrl že po nekaj minutah z vsemi posledicami vred. Človek je postal mrzel, tog, koža je postajala voščena, pokazale so se mrtvaške pege. Od srede 20. stoletja pa je z uporabo umetnih respiratorjev postalo mogoče komatozne bolnike toliko časa držati priklopljene na umetna pljuča, dokler niso spet sami zadihali. Potem ko so bolnike odklopili z naprav, jih je veliko povsem ozdravelo. Izredno malo ljudi pa je ostalo v ireverzibilni komi z delujočim srcem in žiljem. Ti bolniki niso bili zmožni ničesar več, povzročali so velike stroške, treba jih je bilo negovati, umivati, hraniti, zasedali so postelje in postali veliko breme svojcem in bolniškemu osebju. Skrbeli so zanje, saj sami niso mogli poskrbeti zase. Pod kaznijo je bilo prepovedano odklopiti naprave, čeprav ti bolniki nikoli več niso mogli zaživeti normalno. Prišli so do točke, s katere ni vrnitve, točke, s katere ni vrnitve v življenje. Tehnika jim je preprečevala, da bi umrli.

Decembra 1967 je uspelo prof. Christiaan Barnardu (8. 11. 1922 – 02. 9. 2001) v daljnem Kapstadtu v Južni Afriki odvzeti še utripajoče srce neke mlade, ireverzibilne komatozne ženske in ga presaditi v prsni koš judovskega trgovca z živili, Lousa Washkanskyja. Bolnik je s tem ženskim srcem preživel 18 dni in pozneje umrl zaradi pljučnice. Kmalu zatem je Barnard še drugič odvezel utripajoče srce; tokrat temnopoltemu, ireverzibilno komatoznemu delavcu Cliveu Hauptu, prejemalec pa je bil zobozdravnik Philip Blaiberg. Ta je z novim srcem preživel 19 mesecev in 15 dni.

Če so se do leta 1968 zadovoljevali s tem, da so bolj ali manj uspešno presajali ledvice umrlih, je Barnard z odvzemom utripajočega srca porušil vse ovire. Po vsem svetu so hoteli kirurgi presajati tudi živa srca.

Zato je bilo nujno ireverzibilno komo na novo definirati kot možgansko smrt, da zdravnikov ne bi obtožili uboja.

Leta 1968 so v *Harvard Medical Reportu* začeli ireverzibilne komatozne bolnike opisovati kot »možgansko mrtve«. S tem so ustvarili pravno podlago, da so lahko naprave nekaznovano odklopili, da se je umiranje bolnikov, ki so ga prej preprečevale naprave, dokončalo. To kar je bilo sprva v *Harvard Medical Reportu* mišljeno v prid bolnikom, ki jim je tehnika preprečevala dokončen odhod, je zdaj za takšne bolnike postala smrtna past. Ker definicija opisuje stanje, ki obstaja že pred odklopom naprav, si je transplantacijska medicina vzela pravico, da te bolnike uporabi še kako drugače, preden jim odklopi naprave.

Telo nekega »možgansko mrtvega človeka« je v 97 odstotkih živo, uničeni pa so trije odločilni odstotki, ki bi lahko pomenili vrnitev v življenje. (O tem preberite še v članku *Kdaj je človek mrtev?*, ki ga je napisal Linus Geisler v *Frankfurter Rundschau*, 24. 2. 1995.)

Na podlagi teh treh odstotkov se bolnikom odvzame človeško, osebno, individualno. Isti bolnik se iz še pravkar oskrbovanega umirajočega nenadoma spremeni v umrlega, se definira kot truplo, kot »človeška zelenjava« (human vegetable), kot kadaver, kot pravijo Angleži, posledica pa je, da tudi o odvzemu organov govorijo kot o »žetvi« (»to harvest«).

Stanje možgansko mrtvega se označuje bodisi kot »smrt osebe« bodisi kot »smrt individuuma«, to pa samo pomeni, da osebno, individualno pri človeku ne deluje več. Zmotno sklepanje, po katerem je možgansko mrtva oseba mrtvec, možgansko mrtev posameznik pa umrl, je za transplantacijsko medicino več kot ugodno, zato ga nikoli ni skušala razčiščevati. V tem strokovnem področju je bistvo interesa za novo definiranje ireverzibilne kome kot »možganske smrti«, ki bi se morala po mojem mnenju opredeljevati kot odpoved možganov, tako kot govorimo o odpovedi ledvic ali jeter.

Možgansko mrtvi so idealni darovalci organov.

Že 15. novembra 1989 je imel prof. Hans-Bernhard Würmeling, izvedenec za sodno medicino, na bavarski televiziji intervju, v katerem je nedvoumno povedal, da možganska smrt ni nekaj resničnega, temveč le »dogovor«, predvidevanje, »da bo nadaljnje prizadevanje za umetno ohranjanje življenja nesmiselno, ker na koncu

tega bojevanja – kdaj pa bo to, se ne ve – čaka smrt. Razlagati možgansko smrt že tudi kot človekovo smrt, pa je »s tega zornega kota stvari prav gotovo prenačljeno«.

Transplantacijski zdravniki vedno znova zagotavljajo, da je njihova diagnoza možganske smrti povsem zanesljiva. Diagnoza naj bi bila brez napake, ker jo postavita dva nevrologa ali izkušena zdravnik intenzivne medicine. Opravi se dvakrat, vendar mora med enim in drugim ugotavljanjem miniti ustrezen čas. Prej je bil ta rok 36 ur, čas, ki je zagotavljal potencialnim darovalcem organov več varnosti, vendar se lahko v tem času kakovost organov zelo poslabša.

Vedno znova se zgodi, da darovalci organov umrejo še pred odvzemom organov, četudi so priklopljeni na naprave. Z vnovičnim oživljanjem teh »trupel« pa se kakovost organov poslabša. Danes, in tako je bilo tudi pri Christianu leta 1985, se omenjeni čakalni čas lahko skrajša tudi na nič.

Zdaj se lahko drugemu ugotavljanju možganske smrti tudi odpovedo, če namesto tega opravijo angiografijo ali izmerijo tokove v možganih. Vrednost teh dodatnih preiskav je dvomljiva. Angiografija (pregled stanja arterij s kontrastnim sredstvom) pogosto že sama povzroči »možgansko smrt«, zato je v Nemčiji skoraj ne uporabljajo več. Elektroencefalogram (EEG) pa, kar zadeva ugotavljanje možganske smrti, ni zanesljiv. Zgodilo se je, da se je bolnik po večtedenskem ničelnem zapisu znova opomogel. Zato popolni ničelni zapis že dolgo opuščajo, ker traja predolgo. V Angliji je ta meritev brez vrednosti. Za ugotavljanje »možganske smrti« obstajajo še druge medicinske

ske preiskave, na primer dopplerjeva sonografija, ki pa ugotavlja krvni pretok v možganih s pridržkom.

Izjava transplantacijske medicine – ireverzibilna možganska smrt je popolni izpad vsega možganskega delovanja, ki ga lahko merimo glede na trenutno stanje znanosti – vsiljuje misel, da možgani ne delujejo več. Težišče te izjave pa je njen del o izpadu možganske dejavnosti, *kakor jo lahko merimo glede na zdajšnje stanje znanosti*.

Glede na današnje znanstveno znanje pa lahko z elektroencefalografom, na kratko rečeno EEG-jem, merimo samo delovanje skorje velikih možganov, ne pa vseh. Medtem so razvili že veliko natančnejše metode, tako da raziskovalci možganov lahko izmerijo možgansko dejavnost tudi tedaj, ko zdravniki na intenzivni negi pri ugotavljanju možganske smrti z EEG-jem vidijo že ravno črto. Dejavnosti v pomembnih delih možganov, kot so na primer talamus, bazalni gangliji, deli možganskega debla in malih možganov, pa sploh ni mogoče meriti.

Če bi bila definicija možganske smrti osredotočena samo na delovanje velikih možganov, bi torej vsa živa bitja brez velikih možganov lahko razglasili za mrtva. To, morda samo za biologe vznemirjajoče dejstvo (navsezadnje živih bitij brez velikih možganov, kot so deževniki, ne označujemo za mrtva), dobiva v povezavi z obrtnim izkoriščanjem anencefalov (ljudi, rojenih brez velikih možganov), grozljivo dimenzijo. Po tej definiciji in na podlagi navidez samoumevno dovoljenega prevrednotenja teh obžalovanja vrednih živih bitij je celoten poskus definiranja smrti prigan do absurda.

Z delovanjem možganskega debla, ki pa se ga ne da meriti z metodami za ugotavljanje možganske smrti, pojasnjujejo anesteziisti vznemirljive pojave, ki jih lahko opazijo med odvzemom organov: Ko zarežejo v kožo, se krvni tlak v tridesetih sekundah naglo dvigne. To pomeni, da se domnevno mrtvi darovalec med odvzemom organov vede kot živ bolnik, ki se med operacijo začanja prebujati in čutiti bolečine. Čeprav naj bi bil mrtev, pa je treba darovalca med odvzemom organov obravnavati kot živega, da bi mu lahko organe sploh odvzeli. Čeprav naj bi bil mrtev, ga je treba privezati in potrebuje zdravila za sproščanje mišic. Darovalci dobivajo dolgo časa tudi sredstva proti bolečinam. Seveda ne more nihče stoodstotno zanesljivo reči, da ti pacienti čutijo bolečine, nihče pa niti ne more trditi, da ni tako. Obstaja tudi dokumentarni film o diagnostiki možganske smrti, ki ga uporabljajo za izobraževanje v medicinski stroki. Tam se zelo jasno vidi, kako se domnevni mrtvec še premika.

Transplantacijska medicina vztrajno označuje »možgansko mrtve osebe« še naprej kot trupla, kot umrle. V najvidnejše nasprotne dokaze zoper takšno definicijo sodi gotovo tudi dejstvo, da možgansko mrtve nosečnice donosijo zdrave otroke in da možgansko mrtvi moški lahko pasivno spočnejo otroke.

UGOTAVLJANJE MOŽGANSKE SMRTI

Da bi ugotovili možgansko smrt, so preverjali merila, ki naj bi dokazala, da so možgani tako hudo poškodovani, da se nikoli več ne bodo mogli popraviti. Ko se človek ne odziva več na močne dražljaje – to preverjajo z dotikanjem roženice, z zbadanjem živca trigeminusa, z vbrizgavanjem ledeno mrzle vode v uho, z izzivanjem požiralnega refleksa in tudi s preverjanjem samostojnega dihanja – razglasijo človeka za možgansko mrtvega. Delovanja možganskega debla, ki na primer nadzoruje krvni obtok, srčni utrip in krvni tlak, na zdajšnji stopnji razvoja znanosti še ni mogoče ugotavljati. Pri diagnostiki možganske smrti gre za ugotavljanje domnevne možganske smrti. Kaj pa to pomeni, če se ugotovi, da bolnik še ni možgansko mrtev, in ga v tem stanju, ko je njegovo življenje na nitki, tako diagnosticirajo in trpinčijo?

S kakšno pravico ga prepustijo takšnim agresivnim preizkušnjam, ki mu ne morejo več pomagati, ampak koristijo le nekomu tretjemu?

Zakaj ravna jo s potencialnimi darovalci organov, s katerimi bi instinktivno morali ravnati tako pazljivo kakor z jajcem, drugače kakor z umirajočimi? Kako je mogoče,

da so zdravniki izgubili svojo človečnost, da lahko ugotovljajo možgansko smrt zgolj z mislijo na odvzem organov? Mar tudi darovalci organov sodijo v marginalne skupine, ki jih je dovoljeno po mili volji raziskovati, uporabljati in izrabljati?

Ko je umirala naša babica, smo vsi, tudi njen vnuček, hodili po prstih, se šepetaje pogovarjali in se vedli obzirno, dokler je pogrebniki niso odpeljali. Nikomur ni prišlo na misel, da bi še enkrat udaril po njeni odeji, lopotal z vrati, na ves glas poslušal radio, da bi preizkusil, ali se babica še odziva.

Številni zdravniki na intenzivni negi ne prijavljajo ireverzibilne možganske smrti, ker se zavedajo, da so njihovi bolniki umirajoči ljudje, ampak namesto tega odklopijo naprave, s katerimi so bolnika skušali rešiti.

Ponudba organov je čedalje manjša. Nikoli je ni bilo dovolj, zdaj pa jo je manj. Zaradi obvezne uporabe čelad v prometu in privezovanja s pasom, ki velja v Nemčiji od leta 1976, je število organov še bolj upadlo. Cestna križišča so razbremenili. Hitrost je vse bolj omejena. Vse to je dobro za žive, da se ne ponesrečijo in pridejo domov zdravi, za tiste, ki čakajo na organe, pa je pogubno.

Ljudi, ki čakajo na organ, je čedalje več, tem se pridružujejo tudi takšni, ki jim je organ treba znova presaditi, saj jim je telo že presajeni organ zavrnilo.

Transplantacijska medicina razvija vedno nove možnosti, kako presaditi tudi druge organe, in ne samo te, ki so jih presajali doslej.

Škarje se čedalje bolj odpirajo. Kaj lahko storimo?

Ne da bi javnost to sploh vedela, postajajo merila za

določanje možganske smrti čedalje ohlapnejša. V *Harvard Medical Reportu* iz leta 1968 beremo, da možgansko mrttev nima nobenega refleksa več. Danes pa lahko razglasijo za možgansko mrtvega moškega, ki kaže še sedemnajst mogočih refleksov in žensko s štirinajstimi refleksi! Kar petinsedemdeset odstotkov možgansko mrtvih se lahko refleksno premika, se postavi pokonci, objame osebję, ki jih neguje, in se odziva z grgrajočimi glasovi.

Zdravniki, ki presajajo organe zahtevajo, da se jimodobrijo zaposleni, ki bi prosto iskali darovalce organov po vseh bolniških oddelkih in imeli dostop do medicinske dokumentacije. Takšne odločitve se sprejemajo na deželni ravni. Nekatere zvezne dežele so takšne zahteve že izpolnile.

Želijo, naj bi bile bolnišnice, ki se po statistiki redko odločajo za darovanje organov, kaznovane.

Prizadeti prejemalci organov in tudi zdravniki, ki presajajo organe in koordinatorji, zelo zavzeto sodelujejo pri novačenju. Tako je v javnem zaslišanju 14. marca 2005 na temo *Organizacija posmrtnega darovanja organov v Nemčiji* pred Enquetovo komisijo *Etika in pravica sodobne medicine* v nemškem zveznem parlamentu prof. Haverich z medicinske visoke šole iz Hannovra izjavil, da hodi s tistimi, ki so jim presadili organe po bolnišnicah, in bolnikom, ki tam ležijo, razlaga o usodi čakajočih prejemalcev organov ter tako novači za darovanje organov. Claudia Kotter, potencialna prejemalka organov, je na tej komisiji prav tako izjavila, da se ob koncu tedna s prijatelji odpravi po gostilnah in diskotekah in nagovarja k

darovanju organov.

Nemški sklad za presajanje organov (Deutsche Stiftung Organtransplantation – DSO) ponuja mobilne skupine za ugotavljanje »možganske smrti«. V številnih majhnih bolnišnicah ni izkušenih zdravnikov, ki bi zanesljivo ugotovili možgansko smrt. Skupina DSO iz Niedersachsna je na primer v interni študiji poročala, da v 42 odstotkih primerov, pri katerih so bolnišnični zdravniki ugotovili možgansko smrt, skupina DSO ni mogla potrditi diagnoze bolnišničnih zdravnikov (*Deutsches Ärzteblatt*, 12. 5. 2006, Timo Blöb: *Organspenden. Stiftung in der Kritik*⁵).

Skoraj hvaležni bi morali biti, da nam DSO ponuja te specialiste, ki nam zagotavljajo večjo varnost pri ugotavljanju možganske smrti. Toda to obenem kaže, da pred tem bolniki nismo bili varni. Zanimivo je tudi, da ne vzbuja pozornosti podatek, da naj bi zdaj ugotavljali možgansko smrt prav tisti, ki jim je največ do tega, da bi se število pridobljenih organov povečalo. Kaj pa je še ostalo od zagotavljanja transplantacijskih zdravnikov, da ni konflikta interesov, da ti zdravniki in tisti, ki ugotavljajo možgansko smrt niso povezani?

Tako rekoč nič!

⁵ Sklad za darovanje organov kritizira.

NEZANESLJIVOSTI PRI UGOTAVLJANJU MOŽGANSKE SMRTI

Transplantacijski zdravniki zmeraj znova zagotavljajo, da ugotavljata možgansko smrt dva izkušena zdravnika intenzivne medicine, ki sta neodvisna od transplantacijske medicine. Kaj pa če je v neki manjši bolnišnici samo en izkušen zdravnik intenzivne medicine ali pa ga sploh ni? Ali sem tedaj odvisna od mobilne skupine za ugotavljanje možganske smrti DSO? Ali moram potem dopustiti, da možgansko smrt ugotavljajo zdravniki, ki jim je posebno veliko do moje možganske smrti ali pa me v takšnem stanju pošljejo v večjo bolnišnico, kar pomeni, da me je treba prepeljati v zelo krhkem stanju?

Intenzivna terapija v bolniški postelji je zanesljivo boljša kakor tista med prevozom. Nekoč sem v reševalnem avtomobilu spremljala ostarelo mater z razlitim slepičem. Mati je bila sicer privezana, jaz pa sem se morala desno in levo oprijemati naslonjala za roke, sicer bi me metalo sem ter tja.

Kaj se zgodi, če pri ugotavljanju možganske smrti za zanesljivejšo diagnozo uporabijo naprave ali pa jih uporabijo le zato, da bi skrajšali čas čakanja na organe? Kaj

če je naprava, za izpis, od katerega je odvisno moje življenje, pokvarjena, če je niso ustrezno vzdrževali, tehniki pa napake ne opazijo ali vse opravijo površno? Kaj če so zdravniki, ki so bili v službi že čez dan in imajo nato še nočno, preutrujeni ali pa so jih zbudili iz trdnega spanja in morajo ugotavljati možgansko smrt? Ali je tedaj na voljo vsaj drugi, od transplantacijske medicine neodvisni zdravnik intenzivne medicine, ki je še povsem pri moči, ali pa se uporabi le osebje, ki je prav tedaj na voljo? Kaj se dogaja ob koncu tedna, ko dela v bolnišnici najmanj zdravnikov? Kaj je vse od marginalnih razmer človeške, organizacijske vrste ali naprav še lahko usodno zame, česar še niti ne slutim?

POMANJKANJE ORGANOV IN DRŽAVNI UKREPI, KAKO TO PREMOSTITI

Možgansko mrtvi so bili in so še dandanes skrajni primeri intenzivne medicine, torej redki. Če bi bili zdravniki, kot je to v navadi v industriji, prisiljeni zadeve gospodarsko kalkulirati, bi si bili že od začetka na jasnem, da se ponudba in povpraševanje ne bosta nikoli izravnali. Tudi če bo postal pritisk na svojce potencialnih darovalcev organov čedalje bolj množičen in manipulativnejši, se bo obstoječemu pomanjkanju organov pridružilo še naraščajoče nezaupanje javnosti, ki »darovanje« vse pogostejše zavrača. Čedalje pogostejše prejema državljanska *Pobuda za kritično presojo darovanja organov* katere članica sem, vprašanja svojcev, ki skušajo po spletu izvedeti še za drugačna stališča in navsezadnje tudi odkloniti odvzem organov.

Na žalost transplantacijske medicine ima le malo ljudi izpolnjeno izkaznico darovalca organov. Vedno znova se dogaja, da zdravniki in zainteresirana združenja izmišljajo različne prijeme, da bi državljane prisilili v privolitev. Odobravanje darovanja organov naj bi bilo baje tolikšno, da zdravniki in prejemalci organov računajo, da se bo

»ponudba« povečala. Na primer, da bi lahko vsakega novega lastnika vozniškega dovoljenja povprašali tudi po odvzemu organov in njegov odgovor zapisali v vozniško dovoljenje. Tudi osebno izkaznico bi bilo mogoče uporabiti za dokumentiranje pripravljenosti za darovanje organov.

Hvala bogu, da je dovolj kritičnosti zoper takšne poskuse.

Če bi vse potekalo po željah zdravnikov transplantacijske medicine, bi danes imeli »inštitut ugovora« kot zakonski pogoj za odvzem organov, kot ga imajo v številnih evropskih državah (na primer v Avstriji, na Poljskem, v Španiji in drugje). To pomeni: kdor nima pri sebi pisne prepovedi o odvzemu svojih organov, se ga ob možganski smrti samodejno šteje za darovalca.

Za transplantacijsko medicino bi bila prav tako pravno sprejemljiva tudi zgolj informacijska rešitev, ki pravi: Bolnike, ki nimajo pri sebi pisne zavrnitve o darovanju organov, se samodejno obravnava kot darovalce organov, če se ugotovi možganska smrt. Nujno pa je treba obvestiti svojce, ki imajo pravico zavrniti odvzem organov.

Kritiki presajanja organov pa zahtevajo izrecno privolitve, to pomeni: »Organi se lahko odvzamejo samo tedaj, če je človek v to privolil, ko je bil še živ. Svojci pri tem nimajo besede.« Takšna pravna rešitev bi lahko pomenila konec darovanja organov in s tem tudi transplantacijske medicine, bi pa nedvomno pripomogla k odkrivanju novih metod zdravljenja.

Ob koncu leta 1997 so v Nemčiji dopolnili zakon o darovanju organov z razširjeno privolitvijo. To pomeni, da

se telesni deli lahko odvzamejo, če je predložena izkaznica darovalca organov. Toda če te izkaznice ni, lahko v odvzem telesnih delov privolijo tudi svojci. Privolitev svojcev, ki je bila najprej mišljena kot izjema, je s pravnomočnostjo zakona postala pravilo. Samo približno 15 odstotkov potencialnih darovalcev je imelo takšno izkaznico. Če darovalec ali svojci ne nasprotujejo, to lahko pomeni privolitev v odvzem več organov.

To zakonsko rešitev doživljajo svojci darovalcev organov kot razočaranje, saj utrjuje položaj, ki smo ga tako boleče doživeli mi: pretresene, nepoučene svojce silijo k odločitvi z utemeljitvijo, da bodo morali drugi bolniki umreti, z darovanim organom pa bi živeli naprej.

Da bo postalo presajanje organov nekaj vsakdanjega in se bo, če bo le mogoče, opravljalo v vsaki bolnišnici, so ostale neizpolnjene sanje. Tega tudi z razširjeno privolitvijo niso dosegli. Tudi zaposlovanje ljudi, ki iščejo darovalce po bolnišnicah ter imajo prost dostop na oddelke za intenzivno nego in vpogled v medicinsko dokumentacijo, ni pripomoglo k omembe vrednemu povečanju privolitev za odvzem organov; po vsej Nemčiji se ta številka še naprej znižuje.

Ob koncu leta 2006 so v Göttingenu skušali za darovanje organov pridobiti učence. Zdravniki, ki presajajo organe, in tisti, ki so jim organe presadili, so dijake gimnazije Max Planck »poučili« o darovanju organov. O tem so poročali časniki in televizija. Mladi ljudje so lahko že s šestnajstimi leti sami privolili, da postanejo darovalci. Čeprav izkaznica darovalca organov ni pravno veljavna, pa za svojce lahko pomeni usmeritev v kritičnih trenutkih.

Poskus pridobivanja dijakov za darovanje organov naj bi se razširil še na druge gimnazije v mestu. Transplantacijska medicina upa, da bo kot potencialne darovalce pridobivala dijake po vsej Spodnji Saški.

INTERESI FARMACEVTSKE INDUSTRIJE PRI PRESAJANJU ORGANOV⁶

Farmacevtske družbe, ki zaslužijo s transplantacijsko medicino neznansko veliko, financirajo in/ali podpirajo izobraževanje, kako »pregovoriti« svojce »potencialnih darovalcev organov«, da bi privolili v odvzem organov.

Pobudnik izobraževalnega programa Evropske donatorske bolnišnice (European Donor Hospital Education Programm – EDHEP) je bil leta 1991 sklad Eurotransplant International Foundation (Leiden/Nizozemska), ki je nastal s skupnimi prizadevanji Nizozemcev in Angležev. Program, ki je namenjen zdravnikom in negovalnemu osebju, naj bi jih s treningi in igranjem vlog usposabljal za sporočanje obvestila o smrti, za ravnanje z žalujočimi svojci in tudi za zaprositev po darovanju organov. Cilj je doseči čim več privolitev svojcev, torej zmanjšati število odklonitev.

Eurotransplant je leta 1993 skupaj s kuratorijem za dializo in presajanje ledvic (Kuratorium für Dialyse und Nierentransplantation – Neu-Isenburg) in Nizozemskim

⁶ To poglavje je napisal Roberto Rotondo, dipl. psiholog in nekdanji bolničar. Tukaj smo ga ponatisnili z njegovim dovoljenjem.

skladom za ledvice (Dutch Kidney Foundation – Bassum) začel izpeljevati program EDHEP, ki ga je po naročilu Nemškega sklada za presajanje organov (Deutsche Stiftung organtransplantation – DSO) univerza v Münstru prilagodila za nemško govorno območje. Seminarje EDHEP-ja je leta 1993 sponzoriral farmacevtski koncern Novartis, ki se je tedaj še imenoval Sandoz. Od leta 1994 ponujajo te seminarje v Nemčiji »vsakemu sodelavcu na oddelkih za intenzivno medicino«. Program EDHEP se je medtem razširil že v več kot 30 držav.

Iz mednarodnega sodelovanja med Eurotransplantom (Nizozemska) ter organizacijami: Organización Nacional de Transplantes (Španija) in Partnership for Organ Donation (Združene države Amerike), je leta 1994 nastal sklad *Donor Action*. Začel se je leta 1995 v enajstih bolnišnicah na Nizozemskem, Španiji, Veliki Britaniji in Kanadi. Pet let pozneje je sklad Donor Action sporočil, da ponuja ta program že sedemnajst držav. Eden od pomembnih ciljev tega programa je tudi pomagati bolnišnicam, da »bolje izrabijo potencial darovalcev organov« in ustvarijo razmere, ki bodo omogočale »pravočasno prepoznavanje potencialnih darovalcev«.

Denar za ustanovitev in razvoj Donor Action Foundation je prva prispevala Novartis Pharma AG (Basel/Švica) in ga še danes podpira, skupaj s Fujisawa GmbH (München/ Nemčija). V sosvetu sklada Donor Action Foundation sta Malcolm Allison (Novartis Pharma AG – Basel) in Jay Vaja (Fujisawa GmbH – München). Tudi to dejstvo osvetljuje vpliv farmacevtske industrije na program Donor Action in posledično na privolitvene pogovore s svojci.

Farmacevtske družbe s transplantacijsko medicino dobro zaslužijo. Koncern Novartis je v prvih devetih mesecih leta 2003 dosegel prihodek 744 milijonov dolarjev z znamkami neoreal/sandimmun. Zdravili, ki se uporabljajo v transplantacijski medicini.

Toda tudi drugi koncerni se poslovno okoriščajo s podpiranjem usposabljalnega programa EDHEP. V letnem poročilu EDHEP-ja za leto 2000 so se zahvalili Švici za »velikodušno finančno podporo programu EDHEP«, in sicer farmacijskim družbam:

Novartis Pharma Schweiz AG,

Roche Schweiz AG,

Fresenius AG,

Pfizer Inc.,

(MSD) Merck Sharp & Dohme – Chibret AG.

BREZ SLOVESA

Včasih minejo leta, desetletja, preden se starši ne opogumijo in soočijo z odvzemom otrokovih organov. Tisti, ki pri tem niso uspešni ali so le deloma, pogosto zbolijo in morajo poiskati psihoterapevtsko pomoč. Spoznanje, da so svojega otroka ali katerega drugega sorodnika s svojo odločitvijo poslali v nočno moro, da so samo oni odgovorni za »da« pri darovanju organov, pripelje številne starše do popolnega zloma. Na splošno zapadejo v hudo duševno krizo predvsem matere. Nikomur se ne morejo zaupati, ker se počutijo sosterilke pri umoru svojega otroka in se zaradi tega strašansko sramujejo. Preprosto onemijo in izkričujejo svojo nesrečo same vase. Očetje sprva dejavno tolažijo žene, jih mirijo, jim skušajo olajšati breme in pri tem odrivajo misel, da njihovo ženo uničuje odločitev za darovanje organov, in ne žalost nad izgubljenim otrokom. Desetletje pozneje, ko se žena že nekako navadi živeti s tem in ji uspe odrivati strašna dejstva, pa začnejo enake muke kakor matere doživljati očetje.

Vedno znova se sprašujem, kaj se mi je pravzaprav zgodilo 4. februarja 1985. Zakaj sem zapustila svojega

otroka, ko so mi rekli, da je mrtev? Zakaj nisem dojela, da nisem niti spremljala sprememb od umiranja do smrti? Zakaj sem zdravnikom verjela, ko so mi povedali, da je Christian mrtev? Zakaj jih nisem zavrnila, zahtevala, naj ga še naprej zdravijo, saj sem vendar še lahko videla in čutila, da je živ? Christian je bil topel, naprave so kazale, da je živ. Nobene ravne črte ni bilo videti.

Jasno mi je bilo, da bi lahko Christian umrl, da je njegovo življenje viselo na nitki. Kajti noben zdravnik ni dvomil o tem. Toda jaz sem še upala, tudi morala sem upati, v tej krizi sem ga hotela podpreti z vso močjo svoje energije. Osredotočila sem se samo na njegovo rešitev, Bogu sem marsikaj obljubljala, samo da bi Christian ostal živ. Potem pa izjava: »Mrtev je.« In spoznanje, da sem se slepila, da je bilo vse zaman, že od začetka sem se slepila, gojila lažno upanje. Nisem si mislila, da bi me zdravniki utegnili zavestno zmanipulirati, da mi niso povedali resnice, da so me v moji stiski uporabili, zlorabili.

Zakaj nisem dojela, da je odvzem organov povezan s telesnim nasiljem? Da se zdravniki lotijo telesa s kladivom in z žago? Zakaj se nisem vrgla na sinovo telo in ga zavarovala s svojim? Zakaj nisem ostala pri njem tako dolgo, dokler ne bi ugotovila, da je res umrl?

Le malo zadovoljivih odgovorov najdem. Prav zanesljivo sem bila v šoku. Če takratni položaj opisujem danes, se spomnim, da je bilo moje razmišljanje zelo omejeno. Zame ni obstajalo nič, kar ni bilo povezano s Christianom in reševanjem njegovega življenja. Po eni strani me je prežemal leden hlad, omejen na željo, da bi sin preživel, po drugi strani pa sem se osredotočala predvsem na

to, da se ne bi zlomila.

Neposrednih izkušenj z umiranjem in s smrtjo nisem imela, čeprav se je moj oče smrtno ponesrečil, ko sem bila stara trinajst let. Njegovo smrt sem povsem potlačila vase; zame kot otroka je bila nedoumljiva.

Umrli je nenadoma, sredi življenja, kakor Christian.

Ni bilo slovesa, ničesar, le zadnji pogled na krsto in moje predstave in neodgovorjena vprašanja: »Zakaj ga ne smemo še enkrat videti? Ali je zelo poškodovan? Ali ga niso morda s kom zamenjali? Mogoče pa umrli ni moj oče?« Desetletja se je moja podzavest ukvarjala s temi vprašanji. Vsakič sem v množici instinktivno iskala njegov sivi klobuk, ki je bil zmeraj najviše.

Spomin, kako pomembno je, da se pravilno poslo- vimo, da se prepričamo, da je umrli v krsti res naš so- rodnik, lastni otrok, me je vodil, ko sem vztrajala, da bi Christiana videla na dan njegovega pogreba.

LJUBEZEN DO BLIŽNJEGA

Dolgo sem se soočala z zapovedjo ljubezni do bližnjega, kajti prav takšen namig transplantacijskega zdravnika je preusmeril moj pogled od najbližjega, lastnega otroka, na nekoga drugega.

»Ljubi svojega bližnjega,« zahteva transplantacijska medicina in prečrta zelo pomemben del, kajti popolna zapoved se glasi: »Ljubi Gospoda, svojega Boga, iz vsega srca, z vso dušo, z vso močjo in z vsem mišljenjem, in svojega bližnjega kakor samega sebe.« (Lk 10,25–27) Z zapovedjo ljubezni do bližnjega je transplantacijska medicina potlačila vsako kritiko. Tistim, ki se upirajo, da bi privolili v odvzem organov sugerira, da bodo odgovorni za smrt nekoga drugega. V družbi, kjer smrt potiskamo na obrobje, je lahko novačiti za darovanje organov in obljubljeni življenje.

Iz našega življenja smo smrt izrinili, živimo, kot da bi bili nesmrtni. Izgubili smo stik z lastnim umiranjem in smrtjo. Oboje smo odrinili v domove ostarelih, bolnišnice. O svoji smrti ne upamo niti premišljevati. Čim močnejše to potiskujemo, tem lažje povezujemo svoje preživetje z darovanjem organov.

Za darovanje organov je treba najprej umreti, tega ni mogoče dovolj poudariti in ponoviti. Če pogledamo na »seznam čakajočih«, kjer vidimo, kako se škarje odpirajo, kako sta si ponudba in povpraševanje čedalje bolj vsak sebi, dojamemo, koliko mrtvih potrebuje transplantacijska medicina in da utegne vsakega od nas potegniti v medicinski obtok vnovične uporabe.

V namen in korist transplantacijske medicine so razdelili celoto biblijske dvojne zapovedi o ljubezni do Boga in bližnjega, in vsakemu udeležencu, darovalcu, prejemalcu in zdravniku odrinili po nekaj. S takšno fragmentacijo smo vzeli zapovedi njeno smiselno ureditev, ki omogoča, da je vse to tako enkratno in univerzalno. Darovalec je poklican naj ljubi svojega bližnjega; prejemalec si zagotovi svojo pravico do sebičnosti; transplantacijski zdravnik prevzame božji del.

Zame naj bi šlo pri darovanju organov v odnosu do Boga predvsem samo za mojega otroka in zame ter za vetje, ki ga ponuja najin odnos do Boga. Bližina – ne samo kot etična usmeritev na Boga, ki je blizu nas – je predvsem prostorski pojem. Moj bližnji je bil moj otrok, ki je ob meni umiral, ki je potreboval mene, moje varstvo, mojo ljubezen in naklonjenost, ki je bil tako nemočen in potreben varstva kakor nikoli prej v življenju. Ohromela od pretresenosti in zaupljiva do zdravnika, ki je izjavil, da je otrok mrtev, sem otroka pustila na cedilu.

S privolitvijo v odvzem organov sem, kar zadeva sina, zanemarila krščansko ljubezen do bližnjega. Zelo natančno vem, da svojega trupla nikoli ne bi dala na voljo anatomskemu inštitutu. Že ob misli na to me spreleti srh

po telesu. Tako kot pri sebi ne bi dopustila te brutalnosti, da bi mi izropali truplo, tega ne bi smela dovoliti niti pri svojem otroku.

Kako lahko kdo živi s tem, če v naši krščanski kulturi ne upošteva zapovedi?

Ne najdem odgovora.

Če bi se moj sin spoprijel z darovanjem organov, če bi bil poučen, kaj darovanje organov v resnici pomeni, in bi bila jaz njegov bližnji, bi moral pretehtati, kako bom živela s tem, da ga razrežejo, po delih razdelijo med druge ljudi, ga reciklirajo z vsemi uporabnimi organi. Med darovalcem in njegovimi svojci obstaja razmerje, ki se ne sme zanemariti.

Zdaj pa si oglejmo še ljubezen do bližnjega, kar zadeva prejemalca! Da si ta ne želi umreti, razumemo vsi, da pa se pri tem mora osredotočiti na smrt drugega človeka, da bi sam preživel, pa že nima nič več opraviti z ljubeznijo do bližnjega in ni samo obžalovanja vredno, ampak je bolj podobno želji neke pošasti. Stališče transplantacijske medicine, da ima pravico do organov umirajočega človeka, odvrča čakajoče prejemalce od njihove bolezn ali smrti in ti povratno pritiskajo na medicino. Pri tem čedalje bolj spodbujajo drug drugega.

Kaj bi lahko rekli v tolažbo in pomoč čakajočemu prejemalcu? Ali ni on prav tako kakor ponesrečenec v stiku z Bogom? V tem stiku je rojen, živi in umre, v razmerju z Bogom je do svoje smrti in, upajmo, da tudi potem.

»Zanesti se moramo na obljubo živega Boga, da je kar najbolje poskrbljeno za človekovo bivanje, čeprav zaradi hudega trpljenja pogosto ne razumemo božjih poti.

Človek ne sme zaupati polbogovom, ki nas slepijo z besedičenjem o ustvarjanju novega življenja in hranijo iluzijo o življenju brez trpljenja na tem svetu.« (Tako Jürgen Meyer v svoji oceni na Cerkvenem zboru 2005, Pobuda za kritično presojo darovanja organov)

Zdravnik, ki presaja organe, je nekje vmes med darovalcem in prejemalcem in zamenjuje organe, prvemu jih odvzema in presaja drugemu. Vstavlja v nekoga dele drugega človeka pa je kanibalistično dejanje. To je najhujša kršitev tabuja, ki jo lahko zagreši človek. Prejemalec vstavljenih dobrin v ta namen leže na operacijsko mizo, zapre oči in se prepusti vsajanju. Presajevalec, podobno kot Bog vzame ugašajoče življenje tukaj in ga znova zaneti tam, pri prejemalcu. Javnost ga za to še slavi.

Kaj nam preprečuje, da bi jasno in razločno spregledali transplantacijsko medicino?

Vse življenje imamo čas, da se posvečamo bližnjim. Z nekaj evri lahko financiramo vzdrževanje otrok v tretjem svetu, lahko celo rešimo življenje teh otrok. Toda ni nam treba daleč, kajti tudi pri nas je dovolj takih, ki so potrebni pomoči. Našo pomoč potrebujejo sosede, družinski člani: naš soprog, žena, naš otrok, mati.

Če smo pošteni, večinoma mislimo predvsem na zadovoljitev lastnih potreb, pri darovanju organov pa pričakujemo smrt drugega, in ne svoje. Zato darovanje organov sicer odobravamo, ne izpolnjujemo pa izkaznic darovalcev organov, ker naj bi raje umrl nekdo drug.

Pretresena sem, ko srečujem mlade na cerkvenih shodih, ki so, še preden so se prignetli mimo naše stojnice s »kritičnim stališčem«, šli mimo »združenja ljudi s

presajenimi organi« – na njihovi stojnici so si dovolili stisniti v roke izkaznico – in kot Susi brezskrbno izpolnili oranžno obarvani list darovalca ter se tako dali preten-tati. Potem se bahavo sprehajajo mimo naše stojnice s kritičnim stališčem.

Ničesar ne vedo o pomenu možganske smrti, o kon-troverznem stališču, ali je možgansko mrtev umirajoči ali umrli, in zelo presenečeni so, ko izvedo, da poteka odvzem organov ob umetnem dihanju in narkozi; nič ne vedo o tem, koliko vsega se lahko odvzame, da skoraj ni več kaj pokopati.

Na poti v središče življenja je umiranje, lastna smrt, neskončno oddaljena.

Ti mladi se očitno ne morejo in nočejo še bolj pouči-ti. To težko prenašam. Ko srečujem takšne mlade ljudi, bodisi na cerkvenih shodih ali na predavanjih po šolah, mi ne ostane drugega, kot da jim zaželim veliko angelov varuhov.

V življenju razvijemo ljubezen do različnih reči, do popolnega telesa, negujemo ga z dragocenimi kremami, skušamo ga okrepiti z vadbo, prilagoditi idealom, ureja-mo si lase, sledimo modnim smernicam, razvijamo ljube-zen do avtomobilov, posesti in vse to stane neznansko veliko.

Ali je neprenehna osredotočenost nase tista, ki v družbi širi željo, da se vsaj ob smrti doseže neko ravn-o-težje, se pomisli na druge, ali pa je v ozadju misel, da zdaj, ob smrti, pokažemo ljubezen do bližnjega, saj nas to tako in tako nič ne stane? S preostanki, ki so za nas brez vrednosti, še lahko naredimo nekaj dobrega, da ne

bomo tako sebični, kot smo se kazali med življenjem – ali pa je tudi v ozadju tega skrita misel? Ali si morda ne skušamo priskrbeti koščka življenja še po smrti, čeprav v tujem telesu? Ali smo zaradi tako močnega zavračanja misli na smrt morda prepričani, da smo neumrljivi, in zato tako zlahka privolimo v darovanje organov, v prepričanju, da nas smrt pa že ne bo »doletela«? Ali pa sodimo med tiste, ki se z darovanjem organov strinjajo, ker si v resnici želijo ohraniti možnost, da bi dobili organe sami, če bi jih morda kdaj v prihodnje potrebovali? Vsiljujejo se različne misli, ker imamo tako brezskrben odnos do konca svojega življenja.

Ali smo izgubili izpred oči pravo ljubezen, ki se nenehno usmerja k drugim, namenjena pa bi morala biti tudi lastnemu sebstvu?

Pri umiranju se mora človek osredotočiti nase, končati mora duhovno-duševne in telesne procese. Pri umirajočem je zaželeno, da se posveti sebi: tudi samega sebe mora ljubiti, in to prav tedaj.

Včasih se sprašujem, ali barva darovalčeve izkaznice darovalca ne izraža podzavestno, da se tu nekaj zapravlja, zaman, za prazen nič. Oranžna, barva hlastnega, posebne ponudbe na razprodaji.

Tri strani so, ki se soočajo z darovanjem organov in so med seboj različno povezane po ljubezni do bližnjega. Moj bližnji je zame, povsem razumljivo, moj otrok, to vem, in zanj sem tudi jaz bližnja, kot sem to že razložila.

Pri odločitvi za darovanje organov moram paziti tudi na to, da lahko moj bližnji s to odločitvijo živi. Kam pa sodi po svoji vlogi zdravnik? Kar zadeva zdravljenje, je seveda

zdravnik tisti, ki je bližnji mojemu otroku. Kako pa naj on nenadoma razločuje med potrebami svojega bolnika, ki leži neposredno pred njim, in potrebami tretjega, ki ga zelo verjetno niti ni v bližnji sobi, ampak živi nekje daleč v nekem drugem kraju ali celo na tujem? Kakšne vrste ljubezen do bližnjega je to, da nekomu naložiš omenjene boleče posege, da bi rešil nekoga drugega ali celo več ljudi? Kakšna ljubezen do bližnjega je to, ki bolniku z diagnozo možganske smrti naloži posege, ki mu sploh ne koristijo? Če ni cilj odklopitev naprav, končanje zdravljenja, ki je postalo nesmiselno, ampak odvzem svežih živih organov, potem gre dobesedno za izdajo ljubezni do bližnjega. Noben zdravnik ne bi dovolil, da bi svojci malo trpinčili umirajočega bolnika, da bi videli, ali se morda še odziva. Zakaj se do umirajočih darovalcev organov vedemo tako grobo, drugače, in tega ne uvidimo?

Prepričana sem, da zato, ker nas zaprosijo, naj se odvrnemo od lastnega otroka ali bolnika zaradi potreb tretjega. Tehtamo, ne z mislijo na pravne dobrine, temveč na »bolnikovo dobro«, o katerem govorijo zdravniki.

Med celotnim potekom ugotavljanja možganske smrti sem tudi bližnja zdravnikom. Kako se pravzaprav ti vedejo do mene? Kje je ljubezen do bližnjega, kar zadeva mene, ko zahtevajo, naj zapustim svojega otroka in namesto tega upoštevam potrebe drugega? Kje pa naj najdem ljubezen do bližnjega jaz, ko zdravnik izrabi moj čustveni pretres in mi ne razloži, da je možgansko mrtvi pravzaprav umirajoči, se niti ne potrudi, da bi mi ustrezno pojasnil, kar si prizadevam dojeti, tik preden se odločim?

Razumljivo je, da je moj lastni bližnji tudi zdravnik. Zakaj me ne pusti, da bi se vživela v njegov brezup tukaj, ko mu umira bolnik, in njegovo upanje, da pa bo zato lahko živel nekdo drug? V trenutku, ko mu hočem prisluhniti in se mu posvetiti, pa se odmakne in se protipravno postavi nadme in svojega bolnika.

Kakšna ljubezen do bližnjega je to, da mi ne pojasni, kaj bodo v prihodnjih urah počenjali z mojim otrokom? Kje je partnerski bolniški duhovnik, ki bi me opogumil, naj ostanem pri svojem umirajočem otroku, namesto da bi moj pogled preusmerjal na potrebe tretjega? Kakšna ljubezen do bližnjega je to, ki deluje nepošteno, nepopisno škoduje?

Če pa se za podaritev organov dobro poučeni svojci odločijo, pa se jaz, čeprav bi bila še najbolj opravičena, ne postavljam nad njihovo vest. Nesporno pa je, da se vsaka vest lahko izoblikuje samo na podlagi znanja, pristnega in popolnega znanja.

RAZPRAVE IN TELEVIZIJSKA SNEMANJA

Darovanje organov je javnost dolgo nekritično povelečevala. V javnih občilih se zmeraj znova pojavljajo zapisi o novih zmožnostih transplantacijske medicine. Dokler se razmeroma malo presaja, je ponudba organov dokaj zadovoljiva.

Ob koncu devetdesetih let, dolgo po Christianovi smrti, se je položaj spremenil. Prvič so začeli razpravljati o darovanju organov tudi z zornega kota darovalca in njegovih svojcev. Soočeni z ljudmi, ki čakajo na organ, ali s tistimi, ki so jim ga prav tedaj presadili, je javnim občilom v veselje, da lahko uprizarjajo neko vrsto boja: kdo si bo pridobil naklonjenost javnosti?

Vsaka pogovorna oddaja omogoča razpravljanje. Dolgo smo morali slaviti zdravnike, ki presajajo organe, kot junake. Bili so, prvi prof. Barnard, ne samo zvezdniki novih možnosti v medicini, ampak tudi sicer zanimivi, našli ste jih na vseh družabnih dogodkih. Barnard ni bil samo prvi zdravnik, ki je uspešno presadil srce, postal je tudi znani kralj zabav.

Če človek usmeri svoje čute na tako imenovane darovalce organov in njihove svojce, pa kmalu dobi grenak

priokus v ustih glede dogajanja v transplantacijski medicini. Javna občila pogoltno pograbijo temo, soočajo svojce darovalcev organov in tiste, ki čakajo na organe, in tudi tiste, ki so jim organe že presadili. Gledalec pred zaslonom v domačem naslanjaču se lahko opredeli za to ali ono stran. Mediji bi lahko s svojim vplivom in močjo nazorno prikazali vprašanja, ki se porajajo pri presajanju organov. Toda tudi voditelji teh oddaj, vodje resorjev, intendant, so smrtniki, izpostavljeni vsakdanjemu stresu. Lahko se zgodi, da bodo tudi oni nekoč potrebovali organ. Tako je pravo razpravljanje že vnaprej onemogočeno.

Najslavnejše zdravnike, ki presajajo organe, vabijo drugega za drugim. Oddaje imajo različne ravni, vendar le malo globine. Kljub temu noben zdravnik transplantacijske medicine ne izpusti priložnosti, da se ne bi pokazal na zaslonu, najsi bo to pri Margarete Schreinemakers, Erichu Böhm, dr. Antje Kühnemann, Ulrich Meyerju, Hansu Meiserju, Sandri Maischberger, Maybritt Illner ali Lei Rosh, če omenim le nekatere. V primerjavi z menoj so zdravniki transplantacijske medicine pomembne osebnosti.

Seveda je tudi voditelj oddaje predvsem le človek in mu več pomeni priložnost, da se malo posonči v siju transplantacijskega zdravnika, kakor da bi povprašal po mojih, drugačnih motivih. Pogosto me vabijo le, da si zagotovijo alibi. Do mene so voditelji pogosto nerodni, moja usoda jih spominja na lastno umrljivost. O smrti mojega sina pravzaprav ne želijo govoriti. Bolj junaško je reševati življenja. Ljudje opažajo, da so transplantacijski

zdravniki s svojo sposobnostjo presajanja organov postali pomembni, z voditeljem oddaje se resno pogovarja, jim vsiljujejo izjave, o katerih jih je treba še povprašati, in vsakokrat dodajo še namig, da jaz v oddaji nikakor ne smem dobiti veliko časa.

Toda kljub temu je kritikov transplantacijske medicine čedalje več. Spominjam se snemanja v berlinskem Intercontinentalu. Na »strani kritikov« sta ob meni sedela psihoterapevtka in teolog, nam nasproti pa med drugimi prof. P., vodilni strokovnjak za presajanje ledvic, in dva zdravnika, ki sta z možgansko mrtvimi ljudmi, domnevni mi trupli, opravljala poskuse s trki – bojda zato, ker človek v ireverzibilnem procesu umiranja še ni truplo in se »obnaša« drugače kakor pravi mrtvec.

Kot zmeraj smo tudi tokrat razpravljali o možganski smrti: ali je darovalec organov umirajoči ali pravkar umrli. Zastopali smo različna stališča, in profesorju P. sem pojasnila, da bi se sicer res rada strinjala z njim, ampak prej bi mi moral prepričljivo razložiti, kako je mogoče, da možgansko mrtve nosečnice po tednih in mesecih lahko rodijo otroka, zakaj te domnevno mrtve ženske hranijo in ravnaajo z njimi kot z živimi bolniki, čeprav naj bi bile trupla?

Pravzaprav sem v tej oddaji vztrajala samo zato, da bi dobila sprejemljiv odgovor na vprašanje, kako to, da »možgansko mrtve« ženske, ki jih transplantacijska medicina označuje za »trupla« ali »mrtve«, lahko rodijo zdrave otroke, in kako to, da imajo »možgansko mrtvi moški« erekcijo in celo lahko spočnejo otroke. To niso moje izmišljije, temveč dejstva, s katerimi se transplantacijska medicina

hvali ob drugih priložnostih. Marion Ploch, »možgansko mrtvo« devetnajstletnico, so leta 1992 zaradi nosečnosti umetno ohranjali pri življenju; po petih tednih je spontano rodila otroka, vendar je ta umrl. Njena zgodba še vedno živi v spominu javnosti.

Prof. P. je, vidno razburjen, začel pojasnjevati. Voditelj oddaje, gospod Böhme, ga je, kot po navadi podrežal, saj je to vprašanje zanimalo tudi njega. Vendar zadovoljivega pojasnila ni bilo in tokrat je žal voditelj »rešil« zdravnika. Škoda, da je bil gospod Böhme očitno pred tem tako močno »cepljen« in prepričan, da bi s preveč kritično usmerjenim pogovorom lahko ljudi odvrnil od darovanja organov ter ogrozil življenje čakajočih prejemalcev organov.

Po koncu oddaje je v navadi, da se vsi udeleženci srečajo in dobijo priložnost, da še enkrat izmenjajo mnenja. Prof. P. je bil zaradi mene ogorčen in zelo prizadet. V vsej svoji višini se je postavil predme in razlagal, da je najbrž zadnji zdravnik za presajanje organov, ki si je upal nastopiti skupaj z menoj. Tega ne bo naredil nikoli več. Njegov odziv me je osupnil. Niti slutila nisem, da se me transplantacijski zdravniki tako bojijo.

Naša oddaja pa ni bila edino snemanje tistega dne, tam so bili še gostje iz prejšnjih oddaj. Sedela sem ob Barbari Rütting, nekdanji filmski igralki in danes znani po številnih knjigah o zdravi prehrani. Nasproti naju pa je sedela prav gospa P., ki se je seveda strinjala z možem, in počasi me je začel očitni spopad celo zabavati. Veselilo me je, da me je gospa Rütting spretno podprla.

Vsako televizijsko snemanje je potekalo podobno, pa

vendar zmeraj nekoliko drugače. V svojo zadnjo televizijsko oddajo, preden se je upokojila, me je v Hamburg povabila Lea Rosh. Osebnost je nisem poznala, vedela pa sem, da slovi kot kritična novinarka. Bolj mi je bila znana po tem, da se je zavzemala za postavitev spomenika holokavstu v Berlinu. Ob koncu kariere je želela pripraviti še oddajo o darovanju organov. Ko je prišlo povabilo, sem bila skeptična in sem se pozanimala, ali vodja produkcije sploh ve, kakšne nazore imam. Še zmeraj mi je v ušesih zvenela izjava prof. P.-ja, naj ne bi bil noben transplantacijski zdravnik več pripravljen nastopiti skupaj z menoj. Od te izjave so minila štiri leta, toda izkusila sem, da transplantacijski zdravniki pred nastopom v oddaji res lahko postavljajo pogoje in se tako rekoč, »all inclusive«, ponujajo »v paketu«. Razumljivo je, da oddaja, v kateri nastopajo tisti, ki so jim presadili organe, in predvsem oni, ki nanje čakajo, povzroča veliko napetosti, zato se kritikom radi odpovedo. Zato sem se vnaprej prepričala, ali so vsakemu udeležencu sporočili, da bom nastopila tudi jaz. Urednik mi je jasno odgovoril: »Vsi so seznanjeni s tem, nihče ni imel nič proti.« Torej dobro.

V Hamburg me je spremljal mož. Postavila sem nekaj osebnih zahtev glede udobja na potovanju in namestitve, navadila sem se, da za to tudi zaprosim. Kajti po tem, kam so me namestili, lahko kaj hitro ugotovim, kam me kaka televizija uvršča. Ni mi všeč, če profesorji letijo v poslovnem razredu in so nameščeni v hotelu s petimi zvezdicami, jaz pa naj bi se zadovoljila z ekonomskim razredom in majhnim penzionom. Tokrat sem navedla hotel, v katerem prenočujem zmeraj, kadar sem v Hamburgu. Slišala

sem, da je sogovornik na drugi strani telefona ostro zajel sapo, sledila je tišina in nato mi je sporočil: »Tam je nastanjen tudi prof. M., kirurg, kritik definicije možganske smrti.« »Odlično, potem se bova lahko še kaj pomenila.« Ker moj mož sodi k avtomobilskemu koncernu, zelo rada potujem z osebnim avtomobilom in sem tako vodji produkcije prihranila še drugi globoki vdih.

Ura je skoraj 21., ko pridemo na televizijo. Vsa prej zaprta vrata se odprejo. Stojimo v pripravljalnem območju za vstop v studio, sami. Nihče nas ne pričakuje, položaj je zelo nenavaden. Oziramo se naokrog, pripravljeni, da ukrenemo kaj sami. Nekdo se prikaže. Po glasu prepoznam vodjo snemanja. Takoj ve, kdo sem.

»Zapleten položaj.« Gospoda, prof. F., znani srčni kirurg in transplantacijski zdravnik iz Berlina, ter prof. R., vodilni pravnik pri sestavljanju zakona o presajanju organov, sta pravkar ugotovila, da sem povabljena tudi jaz in sem celo že tam. Hudo protestirata, če bom ostala, bosta odpotovala.

Kako neprijetno zanje!

Za novinarko prava poslastica, če se ne bosta želela izpostaviti nobeni kritiki. To se je profesorjema zaskrbelo razmeroma kmalu. Kljub vsemu pa je to za televizijsko postajo neprijetno, saj so oddajo v programu na veliko napovedovali kot zadnjo oddajo Lee Rosh. Iščejo torej kompromis in se dogovorijo: lahko ostanem, vendar se mora televizija kritični razpravi odpovedati. Možganska smrt se ne sme omenjati.

Vodja snemanja se je torej vsestransko zavaroval, pe-lje me naprej v prostor, že pripravljen za poslovilni spre-

jem Lee Rosh po oddaji. Penina je na ledu, na mizah obilo slastnih prigrizkov. Nismo sami, skupaj z nami čaka na nastop tudi nekdo, ki so mu presadili organ.

Nenadoma prihiti v prostor Lea Rosh, me potegne v kot in mi začne razlagati, naj bom v svojih izjavah zelo zadržana, saj naj bi bila pripravljenost na darovanje organov zelo občutljiva tema, zato mora biti človek zelo zelo previden. Hm, si mislim, takšne argumentacije pa ne bi pričakovala. Toda naj mi kar pripoveduje, povedala bom, kar se mi zdi pomembno.

Vodstvo snemanja mi je potek oddaje že vnaprej razložilo po telefonu. Dva prizadeta, namreč človek s presajenim organom in jaz, imava na voljo po deset minut, da spregovoriva o svoji problematiki. Deset minut je na televiziji zelo veliko, v tem času lahko poveš veliko neumnosti ali pa veliko koristnega. Zmeraj sem si že prej v grobem zasnovala, o čem naj bi govorila.

Pred vsakim snemanjem zaradi močnih reflektorjev goste pripravijo v »maski«, jih ustrezno naličijo, tam sedi sovražnik ob prijatelju. V »maski« moji nasprotniki niso videti prav nič impozantni, ko sedijo s prtičkom okoli vratu, jim češejo lase s čela, nanašajo rdečilo na lice, poudarjajo obrise. Na koncu dobiš dokaj tog obraz, tudi zame je to precej nenavadno, toda pri moških včasih opazimo, kako se pačijo, ko jim prisušen puder zateguje kožo.

Vsi smo naličeni, ozvočeni in že sedimo v studiu. Gospa Rosh v notranjem krogu med moškimi: dr. Wodarg, MdB, prof. M., oba zdravnika intenzivne medicine, oba kritika, ter izvedenca prof. F., kardiolog in transplantacijski zdravnik, in prof. R., pravnik.

Veliko pove že sedežni red. Ob pripravah na oddajo so se z mano dogovorili drugače. Zdaj pa prizadeta sediva zunaj, na barskih stolčkih, kar je zame kot srednje veliki osebi neudobno. Sili me v napeto držo.

Poslušalce spodbujajo, naj čim bolj pogosto posežejo v razpravo.

Nič dobrega se ne obeta, poslušalci so večinoma tiisti, ki so jim presadili organe ali pa na to še čakajo.

Zdaj se začne zares. Lea Rosh pozdravi udeležence, poslušalce v studiu in doma pred zaslonom. Prvo vprašanje takoj nameni meni. Še preden utegnem dobro zajeti sapo, da bi lahko povedala kaj bistvenega, me ustavi, zatre v kali, češ da je moje govorjenje preveč zapleteno, in se obrne k človeku, ki so mu presadili organ. Ta se na dolgo in široko razgovori o svojih težavah, skrbah in strahovih, ki jih je moral prestajati, ker je tako dolgo čakal na organ.

Že veliko tega sem doživela z mediji, ne morem pa razumeti, da neka domnevno tako dobra, kritična in pogumna novinarka in poleg tega še tako zainteresirana za judovske zadeve, tako nekritično in nezavzeto obravnava temo darovanja organov in prizadete svojce. Sprašujem se, ali ne ve, da so nacistični zdravniki v tretjem rajhu delali poskuse na ljudeh, večinoma Judih, da bi ugotovili, pod kakšnimi pogoji odmrejo možgani in kdaj ni več zaznati nobenega odziva. Na takšnih poskusih z živimi temelji naša današnja možganska diagnostika.

Potem ko nisem imela na voljo skoraj niti minute časa in je minila že polovica oddaje, sem se spomnila, da so poslušalce povabili, naj odločno sodelujejo v razpravi, in

skušam s svojega neudobnega barskega stolčka priti do besede. Gospa Rosh me grobo zavrne: »Zdaj ne, gospa Greinert.«

Brezupno je, oddajo so si prisvojili transplantiranci in zagovorniki presajanja organov, ki preprečujejo vsako izjavo. Prof. M. in dr. Wodarg sta nekoliko manj grobo zavrnjena kakor jaz in to prenašata stoično mirno, v meni pa vre, mož me pomirjujoče pogleduje.

Oddaja je končana. Vsem odstranijo ozvočenje. Gospa Rosh povabi udeležence k poslovilnemu fotografiranju, mene ne. Do tega mi niti ni. Slišim, kako razlaga vodji snemanja: »Mislim, da je gospa Greinert kar precej jezna name!« Ne samo jezna, tudi zelo razočarana in brez iluzij.

Na sprejemu po oddaji se mi ne more več ogniti. Stopim k njej, ji povem kaj občutim in končam s stavkom: »Nikoli ne bi pričakovala, da je neka novinarka, in še Judinja povrh, tako strahopetna, kakršni ste se pravkar pokazali vi!« Čutim, da moram biti kar se da jasna. Nekaj časa čakam na odgovor in potem zaslišim nekaj povsem nepričakovanega: »Nobena Judinja nisem!« (Lea Rosh se je rodila kot Edith Renate Ursula Rosh leta 1936 v protestantski berlinski družini in se pozneje preimenovala v Leo, *opomba založbe Kösel*.) Obrnem se in jo pustim tam, kjer je.

Moj mož vneto razpravlja z moškim, ki ga prej nisem opazila. Naslonjena sta na točilni pult. Prisluhnem jima. To je torej mož Lee Rosh, ki ga je operiral prof. F., »sija-jen operater«, »izredna sposobnost«; sproščeno pripoveduje naprej, da je njegova žena rada ustregla prof. H.-ju

in pripravila oddajo o darovanju organov. Ljubeznivo, samoumevno dodatno honoriranje »izredne sposobnosti«? Ponosen je na svojo ženo, prepričan je, da je naredila odlično poslovilno oddajo. Moja zbežanost se počasi bistri.

Nekdo me grobo pograbi za roko. Prof. F. me obrne k sebi. Zdaj si stojiva skoraj iz oči v oči. Razlika v velikosti ni pomembna. Doživljam ga kot grobo klado, vame ježno strmi nekaj zelo kompaktnega, zelo oglatega.

Naj me izpusti, njegove roke so kakor primež.

Noče me izpustiti!

Zahteva, naj končno neham pripovedovati o odvzemu organov svojega sina. Potem mi še pove, da je prav on tedaj presadil Christianovo srce, »ga obdelal«. Mogoče izraz ni povsem natančen, toda pomen je pravi. Srce mojega sina je njegovo umetniško delo? Morda prof. F. zdaj od mene pričakuje, da mu bom še hvaležna? Tesno stoji ob meni, najina obraza se skoraj dotikata, žal mu moram reči, da njegovega imena nisem zasledila v Christianovi dokumentaciji. Jezno se odvrne od mene: »Vam res ni pomočil!«

Čeprav sem doživela neprijetno presenečenje, je poslovilna zabava gospe Rosh prav zanimiva, prigrizki so slastni, penina izvrstna in pogovori zanimivi. Potem ko so me v oddaji tako izigrali, izrabim priložnost, da spregovorim s številnimi ljudmi, ki sodelujejo pri takšnem televizijskem snemanju in so se udeležili »poslovilne zabave«. Mislim, da so bili povabljeni vsi s televizije.

Pri razpravah se bojim, da »ne bi ostala prazne glave«. Grozljiva izkušnja, ki se mi je nekoč pripetila pri pogovo-

ru na radiu. Voditelj mi je zastavil vprašanje, a glavo sem imela prazno, v njej je zazevala črna luknja. Hvala bogu, da je tedaj ob meni sedela Gisela Wuttke, tudi kritičarka, vskočila je in me rešila zadrege. Dobro se razumeva, veliko delava skupaj, tedaj je delala pri Zelenih, v zveznem parlamentu v Bonnu. Takoj ko je bilo pogovora na radiu konec, je bila moja glava že spet napolnjena z vsem, kar vem.

Kritiki presajanja organov imajo trdnejše argumente kakor transplantacijska medicina, ker jim ni treba ničesar prikrivati, ampak lahko ljudi dodobra obveščajo. Neka raziskovalka možganov je potrdila, da kritični zdravniki poznajo »velike laži« transplantacijske medicine, trupla darovalcev organov, navidezno mrtve.

Neki zdravnik intenzivne medicine iz naše tukajšnje bolnišnice mi je nekoč razlagal, da naj bi bilo ugotavljanje možganske smrti najtežja naloga v njegovem poklicu. Opustiti skrb za nekega bolnika, ne bojevati se več zanj, temveč sprejeti, da si je treba prenehati prizadevati, je kakor poraz, in zdravnik doživlja to kot osebni neuspeh. Mislim, da ta izjava velja za številne zdravnike intenzivne medicine. Kako drugačen »priokus« dobi ugotavljanje možganske smrti, če priletijo s helikopterjem transplantacijski zdravniki in se polastijo »umirajočega«, ki bi želel in moral svoje življenje končati v miru in tišini!

Ker je bolnik mrtev, kot zagotavljajo transplantacijski zdravniki, občutijo mnogi, ki sodelujejo pri odvzemu organov, nadaljnje ukvarjanje z »mrtvim« kot motnjo posmrtnega miru in skrunitev trupla, drugi, ki možgansko mrtve doživljajo kot umirajoče, pa se sklicujejo na Božjo

zapoved: »Ne ubijaj!«

Pri snemanju televizijske oddaje junija 2004 za televizijo Südwestfunk smo se zbrali v nekem transplantacijskem centru. Nič dobro se nisem počutila, ko sem opazovala ljudi, ki so bili povabljeni kot poslušalci. Nekatere sem poznala s prireditev ali cerkvenih shodov. Prišli so člani interesnih združenj oseb s presajenimi organi ali tistih, ki čakajo nanje. Sredi vhodne dvorane so postavili nekaj visokih miz in zbrali smo se okrog njih. Zastopnik deželne vlade v ministrstvu za zdravje, vodja klinike, prof. B., predsednik zveze oseb, ki so jim presadili organe, nekdanji transplantacijski zdravnik, voditelj oddaje in jaz. Ime prof. B.-ja, poznam iz Christianove medicinske dokumentacije. Navzoč je bil pri odvzemu Christianovih organov. Čutim, da mu je pred menoj zelo nerodno.

Za nami so prizadeti, ki najprej glasno zahtevajo, da tudi oni sodijo v »notranji krog«, ker stojim tam tudi jaz. Vodja produkcije želi, da vsi ostanemo tam, kjer smo; hvala bogu, si mislim, saj se je voditelj že nagibal, da bi jim ustregel. Zdaj jim predlaga, naj se namesto tega nam nekoliko bolj približajo. Jemljejo mi zrak, še dobro, da je zastopnik uradnikov ministrstva za zdravje visok, krepak moški, ki zavzame veliko prostora, in tudi nekoliko mojega, tako da se nihče ne upa vrniti med naju. Toda v zatilju lahko čutim dih prizadetih. Vem, da se moram dobro namestiti, da me ne spodnesejo.

Igramo znano igro. Voditelj je že vnaprej podučen. O tem sem se lahko prepričala po dolgem pogovoru profesorjev z njim. V »prvi rundi« zaprosi vse udeležence

za kratko »statement⁷«. Ne pridem do besede, namesto mene se iz ozadja oglasi nekdo, ki so mu presadili organ. Druga runda: »same procedure⁸«. Ob koncu tretje runde, ko sem že krepko premišljevala, da bi protestirala ali kar odšla s prizorišča, pa voditelj ne zdrži več. Po mojem mnenju položaju tako in tako ni kos. Večkrat smo morali začenjati, ker se je kar naprej motil in imel težave s prizadetimi, ki so močnejše, kot je bilo pričakovano, silili v oddajo.

Vprašanje, ki mi ga zastavi, ni pomembno, ampak navadila sem se, da spregovorim o tem, kar je bistveno. In če sem že v oddaji in povabljen, naj se udeležim pogovora, bi rada tudi razpravljala, in ne samo podpirala igro vprašanj in odgovorov. Smo pri problemu pomanjkanja organov, vzamem si besedo in opozorim, da so zaradi obveznega nošenja čelad in pripenjanja s pasom ceste v Nemčiji postale varnejše in je na njih manj zastojev, drugič, da smo gotovo vsi srečnejši, če mi in naši otroci zdravi pridemo domov, in tretjič, da prav zdravniki intenzivne medicine kljub obveznemu poročanju ne prijavljajo potencialnih darovalcev organov, ker poznajo problematiko ireverzibilne možganske smrti in imajo, kot sem že prej omenila, opraviti z usmrtitvijo bolnikov ali motenjem miru mrliča in skrnitvijo trupla. O tem naj bi bilo na voljo že dovolj gradiva.

Svinčen molk in potem nasilno spreminjanje teme.

Oddaja je mimo, vodja transplantacijskega centra se mi hitro približa in mi s strogim glasom ukaže, naj se takoj

⁷ Statement, angl. Izjava.

⁸ Same procedure, angl. isti postopek.

odpravim k šefu produkcije in zahtevam, da iz posnetega izreže moj zadnji komentar. »Zakaj? Vse je res, kar sem povedala!« Rekla naj bi bila, da so morilci, trdi. Ponovim svoje zadnje stavke, in če se ob tem počuti kot morilec, je to mogoče podzavestni glas njegove vesti? Transplantiranci, ki stojijo okoli naju, vneto spremljajo najino prerekanje in potem planejo name: »Res ste to rekli.«

Poznam razliko med umorom in ubojem, pa čeprav sama odvezem organov občutim kot umor, pa je pravi izraz 'uboj'. Pojmu 'umor' pripisujemo nizke motive in torej za to zadevo nikakor ni primeren. Vztrajam: »Tako pa nisem rekla.« Čeprav mi profesor zdaj grozi s kazensko ovadbo, ostajam trdna: »Prav, potem bom govorila s svojim odvetnikom.« Obrnem se, ne spustim se v nobeno razpravljanje več, ker sem prepričana, da človek ne more prihajati v stik s takšno nesnago, ne da bi se pri tem tudi sam umazal. Namesto tega se odpravim k vodji produkcije in ga seznanim z najinim sporom. Oba sva prepričana, da je moja različica prava. Iz previdnosti ga prosim, naj mi že ob najmanjšem sumu kakršnega koli nesporazuma, pošlje prepis povedanega po faksu.

Snemanje je trajalo veliko dlje kakor sama oddaja. Sporne navedbe, čeprav so se tudi pri poznejšem preverjanju izkazale kot korektne, so bile izrezane. Škoda!

Že mi je jasno, zakaj transplantacijski zdravnik ni želel sprejeti mojih izjav. V Nemčiji je čedalje manj pripravljenosti za darovanje organov. Kljub velikim prizadevanjem povezanim z velikimi stroški, ima le približno petnajst ljudi od stotih izkaznico darovalca organov, in še vedno morajo koordinatorji za presajanje organov prositi za darova-

nje svojce, namesto da bi organe kar preprosto odvzeli.

Svojci so čedalje manj zaupljivi. Bojijo se, da bi lahko bolnika prehitro označili za darovalca, da bi zdravniki morda tehtali med nekom, ki bo mogoče tako in tako umrl, in tistim, ki mu zdravniki pripisujejo več možnosti. Seveda pa berejo tudi revije in časnike in so seznanjeni z neskončnimi soočenji zagovornikov koncepta možganske smrti in ostrim, utemeljenim odklonilnim stališčem kritikov. Izvedeli so za obvezno sporočanje o potencialnih darovalcih organov. Vedo tudi, da transplantacijski zdravniki zahtevajo transplantacijsko pooblastilo, ki bi jim omogočilo prost pristop na oddelke za intenzivno nego in do medicinske dokumentacije bolnikov, da bi bili lahko pravočasno obveščeni. Čeprav javnost še razpravlja o usmrnitvi, motnji miru umrlega ali skrunitvi trupla, pa naj bi se pripravljenost za darovanje organov še naprej zmanjševala.

Zame ni prvič, da se v povezavi z darovanjem organov javno govori o »ubitih«. Leta 1993 so v deželni zbor v Mainzu na pobudo kritikov iz vrst Zelenih povabili tudi zagovornike transplantacijske medicine. Politiki očitno še niso slišali za kritiko možganske smrti. Lahko smo jih opazovali, kako so se čedalje bolj čudili, nekateri so dobesedno obstali z odprtimi usti. Ko je tudi vodstvo negovalnega osebja neke bolnišnice iz Kaiserslauterna reklo: »Naše sestre ne želijo več sodelovati pri uboju bolnikov,« je osuplost dosegla vrhunec.

Med opoldanskim odmorom je prof. L., urolog in presajevalec ledvic, prišel k nam. »Počutim se kot morilec.« Zanimivo, da se je sam tako označil. Žal pa je prof. T.,

teolog, čeprav kritik, to izjavo kolegalno omilil: »No, no, tako hudo pa spet ni.«

Nato pa so se profesorji, prijatelji in sovražniki in tudi politiki znašli za skupno mizo pri kosilu. Zavzeto se je »korigiralo« in svet politikov se je spet povrnil v varne tirnice.

Zeleni, tako in tako večinoma v stranski vlogi, pa so se pridružili Giseli Wuttke in meni.

V tisku ni bila objavljena nobena kontroverzna informacija, o darovanju organov so poročali samo pozitivno.

Zeleni so bili ogorčeni in so sklicali drugo konferenco. Te so se udeležili samo kritiki, da bi predvideli še nadaljnje dogodke. Ob tej priložnosti sem imela priložnost govoriti z nekim politikom stranke FDP in ga vprašala, kako je mogoče, da so v tisku izšla tako prirejena poročila in zakaj tega na primer ni preprečil. Ni mi odgovoril. Tako jezna sem bila, razočarana nad temi mlahavimi zastopniki interesov ljudstva, da se nisem mogla več premagati, da ne bi rekla, da zanj povsem natančno vem, da pozna resnico in da bo prišel tudi trenutek, ko ga bodo vprašali: »Vse to ste vedeli in niste nič ukrenili?« Politik FDP je na kratko skomignil z rameni in nato še enkrat, ko sem nadaljevala: »In potem bom povedala, kakšen strahopetec ste bili.«

Pozneje nisem preveč ponosna na takšne izjave, položaj se sploh ne spremeni, le enega nasprotnika več imam. Hvala bogu, da se le redko odzovem tako čustveno.

Dobila sem povabilo za predavanja in prošnjo za izjave od ministrstev za zdravje drugih zveznih dežel – Düs-

seldorfa, Hannovera, Mainza – in zveznega parlamenta k zaslišanju izvedencev glede zakona o presajanju organov, komisije za *Pravico in etiko v medicini*. Občinstvo me je zmeraj zelo pazljivo poslušalo, vendar potem v tisku nikoli ni bilo objavljeno nič o tisti zgroženosti, ki jo je občutilo.

Televizijske posnetke ali oddaje v živo so predvajali v vsakem dnevnem času, nobeno predvajanje ni trajalo več kot uro, pogosto so vmes predvajali oglase. Najdaljši čas, namenjen izjavam večine udeležencev, je znašal od pet do osem minut. Da jaz, »nepomembna mati« in gospodinja, najdem čas, da se odzovem povabilu medicijev, še ni tako nenavadno, in da potujem na snemanje v Köln, Hamburg ali München, nastopam v oddajah, ki si jih ne bi nikoli ogledala, da moram včasih ostati tudi čez noč, je vsekakor presenetljivo, toda zame je še veliko bolj presenetljivo, da lahko to brez nadaljnjega počnejo tudi zdravniki, ki presajajo organe. Tako kot je zame vsaka oddaja priložnost, da predstavim svoje zadeve, imajo seveda enako priložnost tudi zdravniki: predstavijo sebe in s tem tudi svoj center, to pa je najdragocenejša reklama zanje osebno, za nove darovalce organov in prejemalce. S tem so povezani moč, sloves in denar, in vse to le ob majhnih stroških.

Novačenje za darovanje organov je najučinkovitejše, če sodeluje v njem tudi čakajoči prejemalec. Tudi mene presune, ko ti ljudje pripovedujejo o svojem trpljenju. Nekateri za podkrepitev svojih muk pripeljejo s seboj še napravo za kisik, ki je sicer ne potrebujejo nujno noč in dan, prav gotovo pa jo ure in ure. Dobro je tudi, če jo

med oddajo stalno napihujejo in potem piska. Medtem ko oni pridobivajo ljudi za darovanje organov, opozarjajo na njihovo pomanjkanje, poročajo o smrti čakajočih na seznamu, pa jaz pripovedujem o Christianovem umiranju.

Opisujem, kako so, čeprav naj bi bil domnevni mrlič, skrbeli zanj kakor za živega, da je bil topel, in kako človeka nevredno je bilo videti njegovo izropano truplo.

Ko me prejemalci organov poslušajo, so prizadeti, kajti nenadoma jim postane kristalno jasno tisto, kar bi tako radi potlačili, da je namreč moral nekdo za življenje, ki jim ga je rešila transplantacijska medicina, umreti. Brez umrlega darovalca oni ne bi živeli. Najprej je moral umreti nekdo drug, da so lahko oni živeli naprej. Mislim, da oni najboljše razumejo, da tudi darovalec ni želel umreti.

Kljub temu: ko se človeku bliža smrt in obstajajo možnosti za preživetje, razvije vsak človek neznansko slo po življenju in se bojuje z zadnjimi močmi. V takšnem položaju si krščanskega pogleda ljubezni do bližnjega, usmerjenega na soseda, človek ne more privoščiti. Ali so zdravniki, ki so začeli presajati organe, tedaj sploh razmišljali o tem, kakšne strasti, kakšen pohlep bodo zanetili s svojimi zmožnostmi?

Čas na »seznamu čakajočih«, morda že v bolnišnici in nič več doma, je prežet z upanjem na nov organ. Kakor osel, ki mu obesijo korenje kot cilj pred nozdrvi, se prejemalec ne osredotoča na nič drugega kot na rešilni organ, ki ga mora dobiti, čaka na vreme, ki je pravšnje za nesreče.

Umreti v takšnem pričakovanju je grozljivo. Zapravi se priložnost, da se pripraviš na smrt. Ne utegneš spoznati, da daje poznavanje lastne končnosti vsakemu življenju vrednost.

Bolni ljudje, ki se sprijaznijo s svojim umiranjem, omenjajo, kakšen užitek je biti brez bolečin, ležati ob odprtem oknu, čutiti piš vetra, opazovati sonce.

Vsi smo umrljivi, ni zagotovila, da bomo doživeli neko vnaprej zamišljeno starost, določeno število let. Jemljem si pravico, da tako govorim, ne poznam dneva svoje smrti, toda če bi se ravnalo po volji transplantacijske medicine, bi bila moja smrt vsaj pred smrtjo prejemalca organa.

Med menoj kot materjo darovalca organa in prejemalci organov je, ko se srečamo, zmeraj čutiti neko napekost. Zanje sem tista, ki jim organa ne privoščim, in po njihovem mnenju druge prepričujem, naj svojih organov ne darujejo.

To moram zmeraj znova poudariti. Ljudje morajo najprej umreti, preden bi lahko podarili svoje organe. Na to dejstvo se ne ozira skoraj nobeden od potencialnih darovalcev organov. Zato se lahko tudi tako brezskrbno odločajo za darovanje organov. O svoji umrljivosti sploh ne razmišljajo. Čeprav se imajo za »nesmrtne«, pa zanimivo, izkaznice darovalca organov raje ne izpolnijo. Ne poznam družine, v kateri bi resno razpravljali o darovanju organov, v skrajnem primeru se z nerodno opazko odpovedo svojim organom, kot da bi bili nič, kot da ne bi bili nikoli deli njihove osebe.

Redko se je mogoče s kakšnim prejemalcem organa pogovarjati odkrito, kakor s sobesednikom in ne kot se

pogovarjata sprti strani. V resnici so tako darovalci kakor prejemalci prizadeti, žrtve svojega slepila, ki ga hrani ali zagreši transplantacijska medicina.

Spominjam se dveh oseb, ki sta brez obsojanja pristopili k meni. Neka prejemalka ledvice mi je pripovedovala o težavah, ki jih ima, odkar ne hodi več na dializo. Ni več priklopljena na napravo, je pa zato polna glivičnih okužb, ki se jih ne da zdraviti. Kortizon je tako rekoč posladek za glive, zanjo pa nuja, da telo ne zavrne presajenega organa. Prejemalec srca, simpatični mladenič, je povedal, da se družina ne more sprijazniti z njegovo pričakovano smrtjo. Kot otrok, kar je tedaj bil, bi lahko umrl, toda družina ga ni hotela izpustiti. Namesto tega so ga posilili s tujim srcem. Tako čuti še veliko let potem.

V tretjem svetu ljudi morijo in jim kradejo organe, na deponijah lahko najdete mrtve otroke brez ledvic. V deželah tretjega sveta moški in ženske prodajajo dele svojega telesa, da bi dodatno zaslužili za življenje. Takšne najdemo tudi v nam bližnjih deželah, v Rusiji, Poljski, Romuniji. Kot sorodnike jih pripeljejo s seboj v tukajšnje bolnišnice in tam darujejo ledvico ali del jeter.

Dogaja pa se tudi, da naši transplantacijski zdravniki potujejo v tujino, na krizna območja, kjer je ponudba organov velika, da lahko tam delujejo na kraju samem. Znani, zdaj že zelo zloglasni transplantacijski zdravnik, ki je na neki vzhodnonemški kliniki presadil dele jeter nekoga alkoholika in za to dobil strahotno vsoto, dela zdaj, potem ko so ga vrgli ven, v Iraku.

ZAVRNJENA IN SPREJETA RESNIČNOST

Nihče od družinskih članov in prijateljev se me ni ogibal, kadar sem začutila, da moram spregovoriti o tem, kar sem zvedela o darovanju organov in o sklepih, ki sem jih iz tega potegnila.

Premišljevala sem tudi, da bi s svojimi izkušnjami seznanila širši krog ljudi. Leta in leta sem poučevala na visokih šolah in v družinskih posvetovalnicah. Začela sem s seminarjem *Za darovanje organov in proti njemu*.

Vesela sem bila, da me bo podprl evangeličanski pastor. Pozna se že veliko let, sodelovala sva pri pomoči ljudem v stiski. Njegova sestra, nekdanja medicinska sestra, je danes v mestni hiši in zastopa Zelene. Sodi med zelo kritične ženske, je zelo sposobna medicinska sestra in zelo politično ozaveščena. Zaveda se občutljivosti te teme, razume, da se tisti, ki se spoprime s to temo giblje na konici noža.

Moje delo z omenjenim pastorjem se je pravzaprav začelo tako, da me je povabil k sebi domov. V skupini nas je približno dvajset, večina iz medicinskih krogov. Čeprav je bilo moje stališče, moja utemeljitev za večino nova, so zadevo le toliko razumeli, da so takoj dojeli, da človek

ne more biti niti truplo niti mrlič, če ima še vedno žive organe, če njegovo telo deluje, čeprav so deli možganov nepopravljivo poškodovani. Pastor je bil nekoliko v zadregi; po eni strani se je nagibal k logiki, da so darovalci organov umirajoči ljudje, po drugi strani pa je razsežnost ravnanja v transplantacijskih centrih presegala njegov zorni kot gledanja na ljudi in medicino.

Čakajoči prejemalci organov so se mu smilili, toda čutil je tudi mojo stisko.

Prvega seminarja *Za darovanje organov in proti nje-mu* so se udeležili tudi prihodnji prejemalci organov, ki so želeli govoriti sebi v prid, vendar je bilo njihovo upanje na nadaljnje življenje s tujim organom zaradi mene in mojih informacij zdaj ogroženo. Med poslušalci je bilo tudi nekaj takih, ki so si želeli ustvariti svoje mnenje, bil pa je tudi svojec, ki je privolil v darovanje organov, in se je zdaj hudo vznemiril.

Kmalu se je izkristaliziralo temeljno nasprotje: vsak darovalec organov naj bil toliko mrtev, kolikor je le mogoče, vsak prejemalec pa naj bi dobil kar se da žive organe.

Vsi smo bili šele začetniki v razpravljanju o tej temi, sprva sem lahko zastopala samo svoje stališče: »Nikoli več!«, potencialni prejemalci pa so nas zmeraj znova opominjali, da bodo morali umreti, če bomo darovanju organov nasprotovali.

Pri razpravi nismo našli skupnega imenovalca. Noben ni dojel, da transplantacijska medicina sicer obeta življenje, vendar mora za to, da se to življenje reši, najprej nekdo umreti. V tem položaju ni nihče dojel, da gre pri

darovanju organov za smrt nekoga, ki je, medtem ko o zadevi zavzeto razpravljamo, še živ. Darovali bi organe, vendar ne nameravajo umreti. So sicer za darovanje organov, toda podzavestno se vidijo le kot prejemalci le-teh. Vsak se čuti močno povezan s sosedom, čuti močan podzavesten pritisk, naj bi se odločil za eno stran.

Prvi seminarji *Za darovanje organov in proti njemu* so bili zelo burni. Ko se je nazadnje neki potencialni prejemalec organov pritožil, da širim lažne informacije, me je vodja družinskega izobraževanja poklical k sebi.

Moja težava je, da težko prenašam lažne obtožbe in ne znam dobro predstaviti dejstev; ob koncu pogovora se je izkazalo, da ima človek, ki mi je sedel nasproti materal, ki bo zelo verjetno odvisna od darovanega organa, zato sem odnehala. Predala sem se. Saj bodo še druge priložnosti za razpravljanje.

Vabili so me naj predavam na univerzi, v hospicijah, šolah, cerkvenih skupnostih, na kongresih, v parlamentu, na komisijah za pravice in etiko.

Vse te prireditve v bistvu potekajo podobno. Imam predavanje, ki vse presune, zmeraj so navzoči tudi potencialni prejemalci organov in transplantacijski zdravniki.

Potem skušajo ti v razpravi pridobiti nazaj, kar mislijo, da so prej izgubili. Zdravnik govori o smrti čakajočih na seznamu, ki bi jo lahko vsi preprečili, če bi le dovolj ljudi izpolnilo izkaznico darovalca.

Videz potencialnih prejemalcev organov je zgovoren. Nezdrave barve so, od sive do rumene. Čutim, da so osredotočeni na pojemajoče življenjske funkcije, čutim njihovo prizadevanje, da bi jih ohranili pri življenju, njihovo

vo nezmožnost sprejeti, da vsakega od nas čaka smrt, tako njih kot mene. Nezaslišano je pričakovanje, naj bi drugi umrli zato, da bi oni živeli, in zato so v mojih očeh pošasti. Vmes pa so nevedni potencialni darovalci, o katerih smrti se pravzaprav razpravlja, ki bi jih uporabili za to, da bi drugi preživeli. Ta skupina se nagiba na to ali ono stran, zdaj se strinja s prizadetimi, zdaj z mano ali drugimi. Mnogim se smilim, komaj prenašajo, kar sem jim povedala, drugi so pretreseni nad informacijami, ki so jih od mene slišali, šokirani so nad tem, kaj vse jim je prikrito.

Nagon po preživetju in želja, da bi človek umrl dostojno in v miru, se zaletita, treščita druga ob drugo. Razpravljanje je marsikdaj zelo nestvarno, čustveno in glasno.

Rada bi predstavila dva primera

Leto 2005. Župnija na severu Nemčije. Župnik se je udeležil enega od forumov na cerkveni dan v Hannovru, ki ga je priredila naša državljanska Pobuda za kritično presojo darovanja organov. Odziv na to temo je navdušujoč, odobravaljoč. Dvorana, v kateri je prostora za šesto oseb, je prenapolnjena, forum prenašajo na velikanske zidne panoje zunaj na travi. Pozneje smo v nekem cerkvenem časniku lahko prebrali tole oceno: »To je bila najboljša prireditev cerkvenega dne.« Tudi župnik je poslušal in sklenil, da bo v svoji župniji organiziral prav tako razpravo, in sicer z udeleženci različnih pogledov: s

politikom, ki je hkrati tudi zdravnik intenzivne medicine, transplantirancem, ki kot psiholog podpira druge transplantirance, in menoj, ki zastopam darovalce organov. Rada sprejemem povabilo, ker se mi zdi, da omogoča uravnoteženo obveščanje. Veselim se.

Ob pripravah se je krog povabljenih skrčil na tri osebe, na transplantacijskega medicinarja, transplantiranca in mene. Kaj vse se je dogajalo potem, ne vem. Toda iz izkušenj vem, da so tisti iz transplantacijske medicine zmeraj zelo zaskrbljeni, kadar zvedo, da sem povabljen tudi jaz. Potem je namreč vsakič manj ljudi pripravljenih darovati organe. »Tega si ne moremo privoščiti zaradi tistih, ki čakajo na organ.« Na organizatorja nepopisno pritiskajo, in, če verjamemo poznavalcem, ga skušajo celo podkupiti, in tako se uravnoteženi forum zruši kakor hišica iz kart in vse se konča v razmerju dva proti enemu. Prav obupana sem, najraje bi odpovedala, čeprav vsekakor ne želim pobegniti. S stisnjenimi zobmi potrdim udeležbo samo zato, da transplantacijska medicina ne bi mogla opraviti čistega novačenja, in še to v cerkvenem okviru.

Prireditve naj bi trajala pol dneva, začela bi se zgodaj popoldne in končala proti dvajseti uri. Spremlja me mož, pred nama so skoraj štiri ure vožnje, dovolj, da znova preletim referat in določim oporne točke za razpravo.

Čudovit sončen jesenski dan je. Župnik nas je povabil na kosilo, še dovolj časa je za ogled mesteca in da ob sprehodu spoznam župnikovo stališče. Kar zadeva problematiko, je župnik med dvema ognjema.

Zdi se mi, da je prišlo na prireditev približno petdeset ljudi. Veliko skupino transplantirancev je izdajala sivo-ru-

mena barva obraza, prepoznal si jih po bolnemu videzu. Izžarevali so strah, sovražnost, bojevitost. Poznajo me kot osebo, ki hoče doseči, da ne bi bil darovan noben organ več. Vedno znova moram jasno in glasno povedati: Želim pojasniti, kako je v resnici z darovanjem organov, obsežno spregovoriti o problemih, ki jih transplantacijska medicina zamolči. Želela bi, da bi si vsak človek ustvaril svoje mnenje, s katerim bo lahko živel oziroma umrl. Mnenje, ki bo trdno tudi tedaj, če mu bodo res odvzeli organ. Toda niti transplantacijski medicini niti transplantirancem ni do tega, da bi kdo obsežno pojasnjeval položaj potencialnih darovalcev. Seveda tudi oni pojasnjujejo, toda samo enostransko, reklamno. Ko opuščajo dejstva, kot na primer o roku, ki bi ga morali obvezno upoštevati pri ugotavljanju možganske smrti, o tem, kako se prepoznava možganska smrt in o izidih tega ugotavljanja, se javnosti vsiljuje lažna slika – slika trupla, ki jo povezujemo z mrzlim, brez življenja itn. Rado pa se zamolči, da so to v resnici umirajoči, ki so topli, dobro prekrvljeni, s še delujočimi organi in za mrtve razglašeni le na podlagi dogovora.

In prav to hočem povedati v svojih predavanjih. Informacije sem pridobila na podlagi izkušenj z odvzemom organov mojemu sinu in vse, o čemer govorim, lahko dokazem.

Transplantacijski zdravnik začne predavati, občutek imam, da idealizira neprijetna dejstva, namesto da bi jasno in razločno povedal vso resnico. Transplantiranec, medtem že odrasel psiholog, me, potem ko sem povedala, kar sem želela, preseneti s poštenostjo in vprašanjem: »Zakaj si to počnete?« To se pogosto sprašujem

tudi sama in na to ni mogoče odgovoriti na hitro. Morda bi bilo smotrneje odgovoriti z nasprotnim vprašanjem: »Zakaj si to oba počneva?« Pred občinstvom, med katerimi je veliko transplantirancev, in tistimi, ki še čakajo na organ in v resnici ne želijo slišati niti mojega niti njegovega stališča.

Po prispevkih sledi razpravljanje. Skupaj sem prav s transplantacijskim zdravnikom in žal so se prav v tej skupini zbrali transplantiranci. Takoj je jasno, kdo je določil takšno razvrstitev in po načelu »napad je najboljša obramba« se me zdravnik loti. »Širite laži!« Nekoliko me zmede, kaj naj bi to pomenilo, saj se tako zelo prizadevam za dejstva, za to, da ne bi delala lahkomišelnih sklepov, da bi vse podprla z dokazi. Vse svoje medicinske izjave sem preverila pri zdravnikih. Torej, kaj hoče? V prispevku sem povedala, da naj bi bili transplantacijski zdravniki prodali kosti mojega sina. Drži: medenične kosti so mu izžagali iz telesa in jih prodali kostni banki. Ne da bi jim kdo dovolil, so vzeli kosti iz njegovega telesa, in niti ne za neposredno reševanje nekega življenja, niti niso povedali za kaj, kar prodali so jih, in to je nekaj nezaslišanega. In o tem sva se prerekala, spreverčal je moje besede. Sinove medicinske dokumentacije nimam nikoli s seboj in tudi zgovoren članek iz časnika *Süddeutsche Zeitung* z naslovom *Groza na operacijski mizi* sem pustila doma. Pokazalo se je, da je to napaka. Nenadoma me je prisilil v zagovor in v transplantirancih se je v naslednjih dveh urah nakopičilo toliko agresije do mene, da so vneto podpirali transplantacijskega zdravnika. Že dolgo je znano, da so medicinskim fakultetam pridružene klini-

ke tkiv. Ve se tudi, da transplantacijski zdravniki sedijo v poslovnem vodstvu takšnih klinik in že desetletja poročajo, kako lahko služijo z odvzemom tkiv bodisi iz patologije ali potem, ko se tkivo znova uporabi. Ko sta se potem spravili nadme še starejši gospe in s povišanim glasom zahtevali dokaze, da hočeta vpogled v medicinsko dokumentacijo, mi je bilo dovolj. Razpravo sem prekinila, nato je nekaj transplantirancev odšlo. Potem je razprava potekala nekoliko zmerneje, a ne veliko.

Ko je minil še tretji del prireditve, v katerem so poročali o vsebini povedanega v posameznih razpravah, sem se z jezo v trebuhu odpeljala domov.

Povsem drugače pa sem doživela kongres spomladi 2000, priredilo ga je *Društvo za svetovanje za zdravo življenje*, GGB, v Lahnsteinu, ki ga je vodil dr. Bruker. Že leta obravnavajo tudi presajanje organov. Tam je jedro poslušalcev iz približno tisoč ljudi, ki se udeležujejo nekakšnega vseživljenjskega izobraževanja. To ni srečanje zagovornikov transplantacij, ampak se zbirajo ljudje, ki si skušajo dejavno, s prehrano izboljševati zdravje in seveda tudi duhovno rasti. Pred tem občinstvom sem imela šestdesetminutni govor. Ni preprosto za toliko časa pritegniti pozornost ljudi zgolj z besedami, samo z glasom, toda uspelo mi je. Ko sem izgovorila zadnje besede, je bilo v prostoru tako tiho, da bi lahko slišali pasti iglo. Nenadoma so tiho vstali prvi, nato še drugi. Tišina se je gostila, molče smo se opazovali, končno sem zapustila oder. Šele nato je zadonelo ploskanje. Za nadaljnjo razpravo nisem več uspela zbrati moči. Pa tudi dovolj je bilo povedano.

Povsem tuji ljudje so me pozneje prisrčno in zelo naklonjeno objemali, in hvaležna sem jim za to, kajti mogoče bom prav iz tega zajemala moč, če se bo kdaj pozneje zalomilo.

Moj prispevek so medtem natisnili v 14 000 izvodih, lahko ga dobite pri Društvu za svetovanje za zdravo življenje (GGB) pod naslovom: *Darovanje organov – nikoli več (Organspende – nie wieder*, Emuverlag Lahnstein, www.emu-verlag.de).

CERKEV IN DAROVANJE ORGANOV

Informacije o darovanju organov iščem povsod, kjer se govori o tej temi.

Vsako leto poteka v Nemčiji dan darovanja organov. Tako je bilo tudi leta 1985 v Hannovru, v osrednji luteranski cerkvi na glavnem trgu⁹. Gotovo je bilo za transplantacijsko medicino posebno pomembno, da je bila kot prizorišče izbrana cerkev, in še posebno ta. Stoji sredi starega mestnega jedra in je središče mednarodnih srečanj, duhovnega dogajanja in prizorišče zelo kakovostne cerkvene glasbe. Gotska opečnata stavba – dvoranska cerkev s tremi ladjami, petimi obočnimi poli, tremi povezanimi apsidami – se pne v nebo, išče stik z Bogom. Zame kot staro Hannovrčanko, je središče krščanstva in kulture. In prav tam skuša transplantacijska medicina navezati stik, čeprav ni kulturna niti ne ravna krščansko, tako kot je zahteval Kristus. Prav nasprotno. Z možnostjo, da človeku vsadi organe tretjega, ga je ločila od njegove kulture in ga vrnila na začetek človeškega razvoja. Zelo obrabljena in tolikokrat razglašana ljubezen do bližnjega se za darovalce organov in njihove svojce zelo hitro spre-

⁹ Marktkirche.

meni v nočno moro, enosmerno ulico, kjer eden preživi na račun drugega. In prav to je povsem nekrščansko. Z uporabo moči drugih mogočnejšev skuša transplantacijska medicina ustvariti videz resnosti, ki naj bi v javnosti vzbujal zaupanje in preprečeval nadaljnje spraševanje. Sami sebi podeljujejo duhovni blagoslov, se uvrščajo med odrešitelje. Zmeraj se najdejo zastopniki obeh velikih veroizpovedi, moralni teologi ali škofje, ki pozabijo na svoje krščansko poslanstvo in pritegnejo trumi transplantacijskih zdravnikov, blagoslavljaajo, saj jih to nič ne stane. Vse do danes se to ni spremenilo.

Povezava med cerkvijo in transplantacijsko medicino naj bi se tudi danes, v Hannovru, na dan darovanja organov, še nekoliko okrepila.

Iz transplantacijske medicine so povabili vse, kar ima v Hannovru ime in položaj, vse mestne veljake z nadžupanom na čelu. Potrudili so se, da so jih vse pritegnili, in ti so sledili vabilu. Tako dobro dene biti plemenit, če nič ne stane. Zdi se, da nihče ni ugotovil, da tukaj novačijo za življenje in smrt, da prireditve ne bo uspela, če se nekaj udeležencev ne bo odločilo, da bi postali tudi dajalci, in sicer kmalu, najbolje kar danes; sezname čakajočih na presaditev so dolgi, čedalje daljši.

Seveda nisem povabljen, kljub temu se prikažem.

Cerkev je nabito polna, pogum mi uplahne. Ne vem, kako bom zdržala v naslednjih urah. Nenadoma se ustrašim svojih čustev, preplavijo me jeza, sovraštvo in želja po maščevanju in nato znova hrepenenje po mojem otroku in izbruhnem v jok.

Cerkvena vrata so na stežaj odprta. Takoj me prevza-

me velik mir. »Maščevanje je moje,« pravi Gospod, in globoko hvaležna sprejemem, da ni moja naloga maščevati Christiana. Pogosto sem si predstavljala, kakšen strahoten konec privoščim tistim, ki so tako ponižali mojega otroka. Nobena miselna predstava ni bila dovolj huda, toda to nenadno spoznanje je povzročilo, da mi je breme padlo z ramen. Povsem prosta sem lahko vstopila v cerkev.

Pri prireditvah rada sedim spredaj, najraje v prvi vrsti, da ne bi česa preslišala. Pravzaprav sem malo zamudila, toda, tako kot že tolikokrat, sem našla prostor dokaj spredaj, v tretji vrsti. Sedim takoj za transplantiranci – otroki in odraslimi, čakajočimi na organ in njihovimi svojci. Še dovolj časa imam, da se uglasim na te, ki sedijo pred menoj. Čutim tesnobno pričakovanje nekaterih, da bi jim takšna prireditev lahko prinesla organ, ki ga hrepeneče čakajo, upanje že transplantiranim, da bi znova našli nov organ, če plazeče se zavrnitve telesa ne bi bilo mogoče preprečiti. Vse mogoče bi storili, da bi prireditev uspela.

Tako se njihov pogled in upanje usmerjata na različne zdravnike, ki stojijo pred njimi zatopljeni v pogovor, od teh si obetajo novo življenje. Njihovo življenje ni več v božjih rokah, ne. Zamenjali so Stvarnika. Tam, kjer Bog zagotavlja varnost za vse, ko daje življenje, nas drži v svoji varujoči roki do smrti, je zdaj nastala povezava med ljudmi, na sredi je zdravnik, ki daje in jemlje življenje.

»Potencialni darovalci« se še čutijo svobodne, ne slutijo, da hrepeneče čakajo nanje, da tisti, ki upajo, da bodo dobili organ, čakajo na primerno vreme, darovalni veter, na praznovanja, kot je božič; ta lahko tiste, ki živi-

jo sami, pripelje v depresijo, v kateri je videti kot edina rešitev samomor. Da, šolani reševalni tehniki so že pripravljeni, da z izurjenim pogledom pošljejo potencialne darovalce organov v prave centre. Ampak zdaj vsi sedijo tukaj, malo klepetajo, se razgledujejo.

Nenadoma množica vzvalovi. Bolnike in svojce pozdravijo transplantacijski zdravniki. Tudi mene zagleda profesor N., ki je bil nekoč odgovoren za odvzem Christianovih organov. Na hitro se zdrzne, potem pa le pristopi k meni in me pozdravi. Ni mu mogoče očitati, da ni vljuđen, v nasprotju s številnimi drugimi njegovimi kolegi, ki sem jih spoznala pozneje.

Cerkvena vrata zaklenejo. Zdravniki in nekaj izbranih bolnikov sede ob oltar. Vse utihne. Profesor N. se po stopnicah povzpne do mikrofona in se obrne k množici. Začne govoriti, ampak ko povzdigne glas, napolnijo cerkev nežni glasovi, ki me spominjajo na razburjene ptičje glaske.

Profesor je vznemirjen. Odloži mikrofon, znova je vse tiho in spet poskusi govoriti. Spet zaslišimo moteče glaske, znova odloži mikrofon. Še zadnjič poskusi, nobene spremembe. Nemočno odloži mikrofon. Nagonsko pomislim, da so to glaski duš, ki so prišle v roke temu transplantacijskemu zdravniku.

Končno se pojavijo »tehniki«, eden od njih se usmili svojih. V trenutku potegne star kabel, položi novega in ga zamaši. Občinstvo napeto spremlja dogajanje.

Nadloga je hvala bogu odpravljena, profesorju N. odleže. Prve besede so še tihe, tipajoče, ja, zdaj lahko pove svoje. Pripeljal je vse, ki jih zadeva transplantacij-

ska medicina, svoje kolege in ti svoje bolnike. Zbrani so pri oltarju, izpostavljeni kakor na sejmu. Brez belih halj so zdravniki videti nepomembni, izgubili so veliko svoje bleščave, od svojih bolnikov se razlikujejo samo po vedenju. Transplantirance prikazujejo kot svoje stvaritve, ki so jih izoblikovali in jih zdaj razstavljajo, upajo, da bodo z njimi privabili še nadaljnji »material«. Za tiste, ki še čakajo in jih je treba popraviti kot poškodovane objekte. Bolniki se vedejo kakor pridni cirkuški konjički, odvisni od sladkorčkov, ki jim jih lahko podari samo ta kirurg. Usmiljenja vredna igra je. To mi je dalo slutiti, kako so zdravniki v tretjem rajhu zmogli delati poskuse na ljudeh. Gre za hladno stvarnost, presojevalski pogled, duhovno držo, ki ljudi razvršča v razrede, zanimanje za objekt, in ne za trpečega človeka. Žrtve so, tako kakor jaz, samo priznati si tega ne upajo.

Nenadoma se začne med slušatelji nekaj premikati. Od srednjega vhoda k oltarju se opoteka mladenič. Bolnik, ki nujno potrebuje organ, pijanec? Njegov glas je omahujoč, prav tak kakor hoja. Obtožuje, zdravnike označuje za bogokletnike, ki ljudi na novo ustvarjajo in pri tem pozabljajo, da so sami božje delo, s katerim ljudje ne bi smeli šušmariti. Življenje sme podarjati samo Stvarnik in nihče drug. Navzoči zadržujejo dih. Nihče si ga ne upa odstraniti iz cerkve. Profesor N. se mora v svojem pri-povedovanju ustaviti, nenadoma se moškemu opraviči z neprimernimi stavki: Ni bilo mišljeno tako, nič ni hotel od njega. Človek se obrne in se opotekaje odpravi iz cerkve. Gledam za njim. Rada bi govorila z njim. Prireditve je kmalu potem konec in čeprav se ga prizadevam najdi,

je izginil.

Ves čas sem opazovala približno enajstletnega dečka, ki se je motovilil okoli prižnice in počel same neumnosti. Videti je dokaj nevzgojen, reži se, se pači in skuša pritegniti pozornost. Ima značilen okrogel obraz transplantiranca, ki mora jemati veliko kortizona. Profesor N. imenuje tudi njega in pove, da mu je pred nedavnim uspešno presadil srce. Datumi se ujemajo! Mar je to tisti, ki so mu presadili Christianovo srce?

Nenadoma začutim veliko potrebo približati se temu otroku. Ob koncu prireditve zlahka pridem do njega. Čakam, ali bom kaj občutila, tako rekoč iz »njegovega« srca v mojega. Popolna tišina. Razočarana, a hkrati olajšana, grem proč. Christianovo srce sploh ne bi pristajalo temu otroku.

Ali bi bilo to mogoče? se sprašujem. Ali je sploh kakšen človek, ki bi mu pristajalo Christianovo srce? Tako kot vsak izmed nas je bil tudi Christian individuum, enkrat primerek svoje vrste, svoje podobe, in ostal je individuum do zadnje telesne celice, kljub izrezanim organom, razposlanim drugim ljudem.

Prejemalci organov to čutijo in morajo z zdravili omamljati svoje prvotno telo in tuji organ, da oba tega ne bi spoznala; njihov imunski sistem je tako oslavljen kakor pri bolniku z aidsom.

Se je za to vredno prizadevati? Obupno iščem merila, ki bi presegala rokodelstvo presajanja organov in po katerih bi lahko presojala svoje ravnanje in ravnanje transplantacijske medicine.

Že od leta 1985 spremljam, osredotočena na najpo-

membnejše točke, odnos evangeličanske cerkve do darovanja organov, saj tej veroizpovedi pripadam. Do zdaj transplantacijska medicina še posebno rada novači v cerkvenih skupnostih, najraje neposredno v cerkvi, pred oltarjem. Tako kot pri bogoslužju je tudi tukaj starejših in ostarelih več kakor mladih. Ni kritike niti dodatnih vprašanj, kvečjemu tesnobno poizvedovanje: Človek pri šestdesetih, sedemdesetih gotovo ni več primeren za dajalca organov, mar ne? Odgovor vsakokrat preseneti: »Brez skrbi, če želite, vas bomo prav gotovo vzeli.« Seveda, na starih telesih lahko vadijo, pomislim, kajti kdo bi si sploh želel, da bi mu vsadili star, že skoraj izrabljen organ?

Takšno mnenje je danes že zastarelo. Dandanes obstaja »Old-for-Old-Programm«. Stari darujejo starim.

Poslušalci gledajo navzgor k predavatelju. Kot po navadi prikazujejo Jezusa kot predhodnika transplantacijske medicine, ki je omogočil, da slepi vidijo, gluhi slišijo in hromi hodijo. Na sliki Fernanda del Rincona je prikazano, kako nekemu cerkvenemu knezu odrežejo bolno nogo in jo zamenjajo z nogo črnca.

Jezus kot predhodnik transplantacijske medicine? Cerkev je dopustila čudne izjave, ne da bi protestirala.

Transplantacijska medicina vabi škofo k demonstracijskim operacijam. Kakor v anatomskem gledališču pred stoletji. Nazadnje so posneli primerno televizijsko oddajo, v kateri škof na veliko dela reklamo, da bi vernike spodbudil k darovanju organov. Ne omenjajo, da je treba za to najprej umreti, ne omenjajo, da umiranje med postopkom presajanja ni pravo umiranje, temveč mučenje, ki si ga človek pripravi sam. Gospodje škofje niso

dojeli ničesar.

Cerkev in darovanje organov postajata zaradi nenehnega zatrjevanja, da je darovanje organov dejanje krščanske ljubezni do bližnjega, vsak dan bolj zlita skupaj. V navezavi na zmožnosti najsodobnejše medicine postaja Cerkev znova aktualna, celo bolj kakor med razpravo o splavu. To zastopnikom Cerkve ugaja, prav radi dokumentirajo svoja stališča do transplantacijske medicine.

Avgusta 1990 se je v Nemčiji pojavila skupna izjava rimsko-katoliške škofovske konference in sveta evangeličanskih Cerkva do darovanja organov. V njej odobravajo darovanje organov, vidijo ga predvsem kot etično dopustno dejanje in znova podprejo s stavkom: »Darovanje organov je dejanje krščanske ljubezni do bližnjega.« Zanimivo je, kdo je podpisal to izjavo: transplantacijski zdravniki ter teologi in pravniki naklonjeni transplantacijski medicini. Delčki te izjave prihajajo od krščanskih zastopnikov v ožjem pomenu. Že na samem začetku pojasnijo, da so jim morali transplantacijski zdravniki najprej vso zadevo razložiti, kajti darovanje organov naj ne bi bil teološki problem, temveč medicinski.

Odločno so protestirali drugi teologi in zastopniki drugih fakultet, protest je pisno zajet med drugim tudi v berlinski izjavi prof. Jörnsta. Na podlagi tega protesta sta obe cerkvi svojo izjavo preoblikovali. Darovanje organov *ni* dejanje krščanske ljubezni, *lahko pa to postane*. Kljub temu pa nemška Evangeličanska cerkev odobrava darovanje organov in ga ima še naprej za v bistvu etično dopustno, dodaja pa, da ne more in ne sme biti obvezno za vse.

S to spremembo bi bili lahko zadovoljni, če bi obe veroizpovedi poudarjali ta »lahko« in opozarjali svoje zastopnike, da so se znova dovolili vpreči v voz transplantacijske medicine in brez zadrege in nediferencirano novačijo za darovanje organov v imenu ljubezni do bližnjega.

In tako v Hannovru še zmeraj vsako leto organizirajo dan darovanja organov v osrednji luteranski cerkvi Marktkirche. Nekaj pa se je vendarle spremenilo. Prejšnja leta so v hiši gospodarili transplantacijski zdravniki, zdaj pa je to škofinja, ki poroča o darovanju organov in se tudi sama s tem strinja.

Za Cerkev sta umiranje in smrt osrednji temi. Kar zadeva pričakovanje večnega življenja, ki nastopi po smrti, bi bila transplantacijska medicina pravzaprav odveč. Zakaj se tako oklepamo zdajšnjega življenja, če pa se nam obeta nekaj boljšega?

Ali v takšne obete sploh verjamemo?

Cerkev poudarja, kako pomembno je spremljanje umirajočih in da bi bilo treba vsakomur zagotoviti pravico, da bi zdrsnil v večno življenje dostojanstveno, v tišini in miru, v skladu z lastnim tempom, v zavarovanem prostoru in brez zahtev tretjih oseb.

Darovanje organov in spremljanje umirajočih se izključujeta.

Cerkev poudarja, da je vsak človek individualna božja stvaritev, vendar ne protestira, ko medicina človeka degradira v reciklažni objekt in si glede tega lasti božjo pravico. Cerkev pri tem ne opozori, da velja: »Jaz sem Gospod tvoj Bog, in poleg mene ne imej drugih bogov.«

Cerkev zmotno dopušča, da vedno bolj obrabljena

ljubezen do bližnjega izgublja veljavo ob enačenju z ljubeznijo do sebe in da sme medčloveška ljubezen shajati brez ljubezni do Boga.

Cerkev ne opozarja na peto zapoved, namreč na prepoved ubijanja, in premalo na deseto, ki varuje vsako lastnino bližnjega in tudi pred željo po tujem.

Krščanska cerkev in vse druge verske skupnosti v Nemčiji so bile obsežno poučene o problematičnih točkah presajanja organov, ko so sodelovale pri pripravi zakonodaje o presajanju organov. Njihove zastopnike sem srečavala v Bonnu ob ekspertnih zaslišanjih glede možganske smrti in zakona o presajanju organov, kamor sem bila povabljena. Lahko sem se prepričala, da jim ni ostala zamolčana nobena ostudnost transplantacijske medicine. Toda nič iz tega obsežnega znanja ni prišlo v javnost. Imam zelo močan občutek, da so pri tem zbrani ljudje brez vesti, ki sami zase darovanje organov odklanjajo, toda neusmiljeno dopuščajo, da se drugi, nepoučeni, ujamajo na limanice, da bi se lahko izbranci oskrbeli z organi iz zbiralnika, če bi jih potrebovali.

Razlika pa je med tem, kar Katoliška in Evangeličanska cerkev zagovarjata kot instituciji in kar najvišji zastopniki obeh usmeritev menijo zasebno. Kot zasebnik lahko nasprotujete odvzemu organov, kot zastopnik nekoga pa morate prostovoljce za darovanje organov uradno novačiti, torej celo v televizijski oddaji pričarati iz žepa izkaznico darovalca, kot se je pred leti zgodilo pri Jürgenu Fliegu (*Fliege live*, 17.12. 2002). Osupljivo je tudi, kako se nekateri pri povzpenjanju po karierni lestvi spremenijo iz Pavla v Savla. Težko verjamem, da jih je mednarodna

kritika možganske smrti obšla. Ne razumem pa, kako lahko te osebe po eni strani delajo reklamo za darovanje organov, po drugi strani pa govorijo o dostojanstvenem umiranju in spremljanju umirajočih. Težko sprejemem, da tudi Cerkev lahko manipulira. Ali pa naj si morda predstavljam, da naše cerkve sponzorira farmacevtska industrija? Prav gotovo je kakšna razlaga za takšno ravnanje Cerkve.

Po eni strani me takšno ravnanje odbija, po drugi pa hodim v cerkev, ker iščem duhovno vodstvo. Dan pred Christianovim pogrebom, pri bedenju v cerkvi, sem občutila, kako učinkuje in kakšen pomen ima svetloba. Sveča v temni cerkvi je zame obluba, da tudi zame obstaja luč v moji osebni temi.

Tolažbo najdem v izrekih, bibličnih besedilih, v pridigi, toda s svojimi težavami ostajam sama. Veliko jih pravi »razumem«, pa nič ne razumejo, sploh ne slutijo globine, brezna brezupa, strahu, gnusa, krivde, ki jih doživljam.

V skupnosti sem tujka. Tu in tam gre Matti z menoj k maši, še posebno rad k družinski. Seveda Matti ne sedi tako zelo mirno na stolu kakor odrasli. Včasih mi tudi zleze v naročje, toda ne kriči in ne moti maše, žal pa zadene ob stol člana skupnosti. In potem dobim pismo s pritožbo in iz njega razberem, da Matti ni dobrodošel. Prizade ne me, že tako se počutim neskončno krivo. Pismo me znova iztiri. Ne počutim se več dobrodošla in moram se premagovati, da grem kljub vsemu znova v cerkev.

Moti me, kako malo je krščansko zapovedano življenje včlenjeno v vsakdanje življenje. Pogosto se mi dozdeva, da si vsak ob prestopu cerkvenega praga ogrne plašček

krščanskosti, ko gre iz cerkve, pa ga odloži.

In spet je škof svoje občestvo nagovarjal k darovanju organov. Kar najbolj prizadeta sem se odločila, da mu bom pisala. Ko sem to omenila sestri, me je ustavila in rekla: »Veš, pravzaprav bi lahko pisala kar papežu.« Zveni sicer šaljivo, ker smo prepričani protestantje, toda zakaj pa ne?

Torej sem podobno pismo napisala tudi papežu. Odgovorila sta mi oba, škof in Vatikan. Škof me je miril, češ da smo vsi kakor trava in torej minljivi. Tudi brez organov bomo vstali od mrtvih. V imenu Vatikana je odgovoril monsignor Re, danes kardinal, prej pa desna roka papeža Janeza Pavla II.

Vatikanski državni sekretariat 9. aprila 1986

Spoštovana gospa Greinert!

S hvaležnostjo potrjujem, da sem vaše pismo s prilogami prejel 23. marca letos, in zagotavljam vam, da Sveti sedež popolnoma razume problem, ki ste ga opisali; na mednarodni ravni sodeluje v ustrezni etični razpravi, da bi lahko posamezni narodi kompetentno sprejeli takšno zakonodajo o presajanju organov, ki bi primerno upoštevala tako interese možnih prejemalcev organov kot tudi morebitnih darovalcev.

Povezani z vami v vaši žalostni izkušnji prosim za Vas, da bi imeli trdno vero v večno življenje ob Bogu, našem milostnem Očetu.

S spoštovanjem, Mons. G. B. Re, asesor

S tem je bilo zelo jasno povedano: Vatikan doslej še ni uradno izjavil, kako bi združil interese darovalcev in prejemalcev, in tako je ostalo vse do danes, leta 2007. Ni vzorčne doktrine, kar zadeva presajanje organov. Ko transplantacijska medicina po nekaterih cerkvenih zastopnikih zagotavlja, da jo »podpira Katoliška cerkev«, je to zavajanje in manipulacija.

Z leti sem prebrala še več izjav Vatikana glede transplantacijske medicine. Rada bi navedla dve, v katerih se je papež Janez Pavel II. enopomensko izjasnil o možganski smrti.

Prvo sem našla v nagovoru Janeza Pavla II. udeležencem kongresa Papeške akademije znanosti, 14. decembra 1989. Pod 5. točko piše: » ... *Natančneje povedano, res obstaja možnost, da z odvzemom življenjsko pomembnega organa onemogočimo nadaljevanje življenja, da gre za živo osebo; pozornost, ki smo jo dolžni posvetiti človeškemu življenju pa absolutno prepoveduje, da se posredno ali neposredno žrtvuje življenje, četudi v korist drugega človeškega bitja, za katero je človek v dobri veri prepričan, da mu sme dati prednost.*«

Drugo sem našla v *Aktion Mensch* pod naslovom *Možganska smrt – sovražnica življenja in resnice*, v kateri je nagovor papeža Janeza Pavla II. udeležencem mednarodnega kongresa Društva za transplantacijo, 29. avgusta 2000. Tudi v tem nagovoru papež opozarja, da možganska smrt ni nujno tudi človekova smrt in dobresedno pravi: »*Smrti ne bi smeli potrditi, dokler niso uničeni celotni možgani ter povsem ustavljene tudi dihalne poti in krvni obtok.*« V nadaljevanju opozarja, »*da morajo biti osebe*

natančno poučene o zapletenih procesih, da v to lahko svobodno in zavedajoč se privolijo ali to odklonijo. Da pa bi bil človek, ki premišljuje o darovanju organov, natančno obveščen, ga je treba poučiti o naravi presajanja organov. Zlasti pa mu mora biti povedano, da bo, čeprav bo njegovo srce pred odvzemom zdravo in sposobno normalno oskrbovati krvni obtok, in bo normalno dihal, umrl takoj, ko bodo odstranili kateri koli življenjsko pomembni organ, ki ga nujno potrebuje za življenje ...»

Tudi danes nikakor ne drži, da Vatikan vernike opogumlja za darovanje organov, nasprotno, izrecno omenja, da svobode ne smemo zamenjevati z dopustnostjo, da se svoboda izraža tako, da se strinjata lastna volja in pravi razum, ki išče dobro in se ogiba zlega. Samomora ali uboja pa nihče ne more povezovati s pravim razumom.

Malo pred smrtjo je papež Janez Pavel II. še enkrat sklical Papeško akademijo znanosti. Ta skupina neodvisnih mednarodnih znanstvenikov vseh prepričanj je spet povabila izvedence za temo možganska smrt. Obstaja neobjavljen protokol, ki pa nam ga Vatikan na našo prošnjo žal ni dal na voljo. Toda že dolgo pred tem so nam ga poslali iz nekega drugega vira, in to nas pooblašča, da ga lahko objavimo. Medtem ga lahko najdete tudi na naši spletni strani: www.initiative-ka0.de in še na drugih mestih na spletu.

Možganska smrt ni smrt!

Paul A. Byrne, Cicero G. Coimbra, Robert Spaemann in Mercedes Arzu Wilson: Iz njihovega prispevka na kongresu Papeške akademije znanosti v začetku februarja 2005:

»V medicini varujemo, ohranjamo in podaljšujemo življenje in odganjamo smrt. Naš cilj je telo in dušo ohranjati v sozvočju. Odpoved nekega organa lahko pomeni smrt. Po drugi strani pa lahko medicinski poseg velikokrat znova vzpostavi delovanje poškodovanega organa ali pa medicinske naprave (kot srčni spodbujevalnik ali umetna pljuča) ohranijo življenje. Ugotovitev, da možgani ali kateri drug organ preneha delovati, sama po sebi še ni znamenje, da je prizadeti organ uničen, in še veliko manj znamenje smrti tega človeka.«

Dr. Paul Byrne

Tretjega in četrtega februarja 2005 je Papeška akademija znanosti v sodelovanju s svetovno organizacijo za družino organizirala posvet v Vatikanu na temo *Znamenja smrti*. Ta prispevek temelji na besedilih, ki so jih predložili Papeški akademiji, in tudi na razpravah v teh dveh dneh.

Posvet so priredili na željo papeža Janeza Pavla II., da bi znova določili znamenja smrti in na povsem znanstvenem temelju preverili veljavnost in pravilnost meril smrti, ki se nanašajo na možgane. Pri tem so upoštevali tudi razpravo, ki poteka na to temo v znanstvenih krogih.

V govoru svetega očeta na Papeški akademiji znanosti, ki so ga prebrali na posvetu, je bilo rečeno, da je Cerkev »doslej ves čas podpirala presajanje organov umrlih«. Toda poudaril je, »naj bi bilo presajanje organov sprejemljivo le tedaj, ko poteka tako, da ohranja spoštovanje življenja in človeka«.

Papež je navajal svojega predhodnika, papeža Pija XII., ki je dejal: »Naloga zdravnikov je, da jasno in nedvoumno opredelijo smrt in njen začetek.« Opogumil je Papeško akademijo, naj tudi vnaprej namenja pozornost tej nalogi, in znanstvenikom zagotovil, da se lahko zanesejo na podporo Vatikana, zlasti Kongregacije za nauk vere.

Ozadje

Leta 1968 so bila v strokovni reviji ameriškega zdravniškega združenja objavljena harvardska merila za ugotavljanje možganske smrti pod naslovom *Definicija ireverzibilne kome*. Ta članek ni vseboval nikakršnih podatkov niti na podlagi znanstvenih raziskav niti na podlagi študij, v katere so bili zajeti bolniki. Zato je večina udeležencev posveta v Rimu sklenila, da so harvardska merila znanstveno gledano, neutemeljena.

Leta 2002 so v reviji *Neurology* objavili izide ankete, opravljene povsod po svetu. Posledica njene objave je bila, da se je začel vsepovsod po svetu upoštevati pojem 'možganska smrt', vendar diagnostična merila niso bila vsesplošno poenotena in tako so »vsepovsod po svetu

še naprej ostala nerešena vprašanja«. Med letoma 1968 in 1978 so, dokazljivo, objavili vsaj 30 različnih meril za ugotavljanje možganske smrti in odtlej še veliko drugih. Ta vsakokrat na novo podana merila so bila manj striktna kakor prejšnja. Niso temeljila na znanstveni metodi opazovanja in hipotezah, ki bi jih z nadaljnjimi raziskavami potrdili.

Poskusi, ki primerjajo nova merila za ugotavljanje smrti z zanesljivimi, splošno sprejetimi merili smrti – ustavitvi jo krvnega obtoka, dihanja, refleksov, kažejo, da so nova merila precej drugačna. To je zdravniški stan spravilo v neprijeten položaj. Številni zdravniki, ki so imeli vtis, da je sprejetje takšnih neusklajenih meril kršitev Hipokratove prisege, so začutili močno potrebo razkriti zavajanje, ki ga vpeljuje pojem 'možganska smrt', saj je s tem velik ugled zdravniškega stanu postavljen na kocko.

Filozofski pogledi

V svojem prispevku pred Papeško akademijo, je Robert Spaemann – znani nekdanji profesor filozofije na univerzi v Münchnu – navedel besede papeža Pija XII., ki je izjavil, »da je človek živ, dokler delujejo njegove vitalne funkcije, četudi jih podpirajo umetna sredstva«.

Profesor Spaemann je trdil: »Ustavitev dihanja in bitja srca, kalnost oči, mrtvaška otrplost itn. so merila, po katerih je človek že od nekdaj prepoznal in potrdil, da je sočlovek mrtev.« Toda harvardska merila »so takšno

ujemanje spoznanj medicinske znanosti in normalnega človeškega opazovanja temeljito spremenila.«

Dejal je: »Če obstoječa znamenja smrti, kot jih je spoznal zdravi človeški razum, primerjamo s tistimi, ki jih je ugotovila znanost, postane jasno, da za znanost normalno razumevanje življenja in smrti več ni pogoj. Zanj normalno človeško zaznavanje ne velja več, če razglasi za mrtvega tistega, ki ga drugi vidijo kot živega.«

Nemški znanstvenik je iz tega izpeljal, da nova definicija smrti izraža druge prioritete.

Prioriteta ni več potreba umirajočega, da se ga ne razglasi za mrtvega prehitro, temveč interesi drugih oseb, ki želijo umirajočega kar najhitreje videti kot mrtvega. Za interes teh tretjih sta dva razloga:

1. skušajo skrajšati legalne ukrepe, ki podaljšujejo življenje in bi sicer finančno in osebno obremenili svojce in družbo,
2. skušajo pridobiti organe z namenom, da bi drugim ljudem rešili življenje. Ta dva razloga nista v prid umirajočemu, ker sta usmerjena v to, da se mu čim prej odvzame status subjekta.

Spaemann je izjavil, da argumente zoper uporabo pojma 'možganska smrt' kot oznako za človeško smrt, »ne navajajo samo filozofi in v moji deželi vodilni pravniki, ampak tudi znanstveniki iz medicine«. Navedel je besede nekega nemškega anesteziologa: »Možgansko mrtvi ljudje niso mrtvi, temveč umirajoči.«

Medicinski dokazi

Dr. Paul Byrne iz Toleda, Ohio, ki zdravi otroke, je podal medicinsko plat in rekel:

»Ko se možgansko mrtvemu pacientu odvzamejo organi, so pri njem do odvzema organov vidna vsa vitalna znamenja življenja, kot so normalna telesna temperatura, krvni tlak in srčni utrip. Vitalni organi – jetra in ledvice – delujejo in darovalec diha z umetnimi pljuči.«

Poleg tega je Byrne Papeški akademiji zatrdil, da je takšno stanje pacienta nujno za odvzem večine organov, ker postanejo vitalni organi po pacientovi smrti zelo hitro neuporabni. »Po pravi smrti,« je dejal, »ni mogoče več presaditi neparnih organov (predvsem srca in jeter).« Presajanje neparnih vitalnih organov je v večini zahodnih dežel z Združenimi državami Amerike vred in v nekaterih deželah v razvoju, kot je Brazilija, legalno, toda odločilno vprašanje je: Ali je moralno dovoljeno, nekemu vzeti življenje, da se reši življenje drugemu? Papež Janez Pavel II. je ponovil tisto, kar je dejal 4. februarja 2003 v svoji poslanici na svetovni dan bolnikov: »Nikoli ni dovoljeno nekoga ubiti, da bi se rešil nekdo drug.« Katekizem Katoliške cerkve nedvoumno pravi (2296): »Nekoga pohabiti ali ubiti moralno ni dovoljeno niti tedaj, če bi s tem preprečili smrt nekoga drugega.«

»V medicini varujemo, ohranjamo in podaljšujemo življenje ter odpravimo smrt stran,« pravi Byrne. »Naš cilj je, da telo in dušo ohranjamo v sozvočju.« Če kateri od vitalnih organov preneha delovati, tako meni, lahko človek umre. Po drugi strani pa se z medicinskimi ukrepi po-

gosto znova doseže delovanje poškodovanega organa ali pa naprave, kot so srčni spodbujevalniki ali umetna pljuča, ohranjajo človeka pri življenju. Dodal je še: »Ugotovitev, da so možgani ali kateri drug organ, prenehali delovati, še ne pomeni, da je prizadeti organ uničen, še veliko manj pa, da je znamenje smrti tistega človeka.«

Zagovor meril

Nekateri udeleženci posveta so zagovarjali uporabo meril za določitev možganske smrti. Dr. Stewart Younger iz univerze Case Western je priznal, da so »možgansko mrtvi« darovalci živi in hkrati trdil, da to dejstvo ne sme preprečevati odvzema organov. Svoje mnenje je utemeljeval s trditvijo, da je kakovost življenja možgansko mrtvih ljudi tako slaba, da jim je veliko bolje odvzeti organe in s tem rešiti življenje nekoga drugega kakor ohraniti njihovo življenje.

Dr. Conrado Estol, nevrolog iz Buenos Airesa, je razložil potrebne korake, za ugotovitev možganske smrti nekega potencialnega darovalca organov. Dr. Estol, velik zagovornik odvzemanja organov, ker se s tem lahko podaljša življenje nekoga drugega, je pokazal dramatični videoposnetek človeka, ki se je potem, ko so mu ugotovili možgansko smrt, skušal dvigniti in prekrižati roke. Kljub temu je dr. Estol navzočim zatrjeval, da je bil ta darovalec truplo. Udeležence posveta je to precej vznemirilo.

Francoski transplantator dr. Didier Houssin je priznal,

da obstajajo težave prav zaradi protislovij med različnimi merili za ugotavljanje možganske smrti. Meni, »da je smrt medicinsko dejstvo, biološki proces in filozofsko vprašanje, vendar tudi socialno dejstvo«. Družba naj bi težko doumevala, da človek v nekem kraju velja za živega, v drugem pa za mrtvega. Kot zagovornik transplantacije pa je izjavil, kako pomembno je, da družba ohrani zaupanje v zdravnike.

Neki drugi francoski zdravnik, dr. Jean-Didier Vincent z Univerzitetnega inštituta, pa je poudaril, da ima človek, ki ga razglasijo za možgansko mrtvega, popolnoma in neozdravljivo uničene možgane. Dr. Vincenta so temeljito izprašali o primeru noseče ženske z diagnozo možganske smrti, ki so jo z ukrepi za podaljšanje življenja ohranjali pri življenju, in je celo izločala mleko za nerojenega otroka. Priznal je, da je ženska sicer izločala mleko, vendar je menil, da je bilo to bolj posledica potlačenega mehanskega refleksa kakor znamenje obstoja življenja. Ko pa so ga spomnili, da izločanje mleka sproži signal iz prednjega režnja hipofize, ki je odgovoren za nastanek materinega mleka in morda spodbuja tudi rast dojk, ter zahteva delujoče možgane, je odvrnil, da se morda v možganih še ohrani minimalna sposobnost izločanja hormonov.

Test dihanja

V svojem prispevku na posvetu je dr. Cicero Coim-

bra, klinični nevrolog iz brazilske zvezne univerze v Sao Paulu, opozoril na grozljivost testa apneje (začasnega prenehanja dihanja, op. p.) in ga obsodil. Pri tem testu bolniku za približno deset minut izklopijo delovanje umetnih pljuč, da bi ugotovili, ali lahko samostojno diha. To je del (nujne) preskušnje, preden lahko možgansko poškodovanega razglasijo za mrtvega. Dr. Coimbra je pojasnil, da ta preskušnja nedvoumno ogrozi morebitno okrevanje možgansko poškodovanega bolnika in lahko celo povzroči njegovo smrt.

Izjavil je:

- veliko možgansko poškodovanih bolnikov, tudi tistih v globoki komi, lahko znova pride k zavesti in se celo povrne v normalno življenje; njihovo živčno tkivo morda le miruje in ni nepopravljivo poškodovano zaradi delno zmanjšane prekrvitve možganov. (Ta bolezenska slika, imenovana ishemična polsenca, še ni bila znana, ko so pred 37 leti določili prvo nevrološko merilo za možgansko smrt). Toda test apneje (ki velja za najpomembnejši korak pri postavitvi diagnoze možganska smrt ali smrt možganskega debla) lahko sproži nepopravljiv zastoj prekrvitve možganov ali celo zastoj srca in tako prepreči vnovično vzpostavitev živčnega sistema.
- Test apneje ovira bolnika, da bi izločal ogljikov dioksid. Kopičenje ogljikovega dioksida v krvi pa pomeni za srce smrt.
- Zaradi tega testa se krvni tlak zniža in kri preneha pritekati v možgane. Tako ta test možgansko smrt prej povzroča kakor diagnosticira; ker zmanjša krv-

ni tlak, zmanjša tudi dotok krvi v dihalni center v možgane. S tem bolniku prepreči, da bi med tem postopkom samostojno dihal. (Prav s samostojnim dihanjem pa bolnik dokazuje, da živi.)

- Med takšnim preverjanjem dihanja lahko pride do nepovratnega zastoja srca (smrti), motenj srčnega ritma, infarkta srčne mišice in drugih življenjsko ogrožajočih posledic. Posledično se lahko nepopravljivo poškodujejo možgani med dokončevanjem diagnostičnega postopka za ugotavljanje možganske smrti in pred njim.

Dr. Coimbra je svojo razlago končal z besedami, da je test apneje neetičen, in bi moral kot nečloveški medicinski postopek veljati za nezakonitega. Dejal je, da če bi svojci vedeli, kako brutalen je ta postopek in kolikšno tveganje sproži, bi večina umaknila svojo privolitev.

Opozoril je, da bolnik, ki so ga s srčnim infarktom sprejeli na urgenco, nikakor ne bi smel biti izpostavljen nekemu obremenilnemu testu, zgolj zato, da bi preverili, ali je res doživel srčni infarkt. Namesto tega bi ga morali obravnavati posebno skrbno, da bi njegovo srce zavarovali pred nadaljnjimi obremenitvami.

Ko pa je možgansko poškodovani bolnik izpostavljen testu apneje, se že poškodovani organ še dodatno obremenjuje, takšna dodatna obremenitev pa lahko ogrozi bolnikovo življenje.

Dr. Yoshio Watanabe, kardiolog iz Nagoje (Japonska), mu je pritrdil. Rekel je: »Če bolniki ne bi bili izpostavljeni testu apneje, bi imeli šestdeset odstotkov več

možnosti za vrnitev v življenje, če bi jih začeli pravočasno podhlajevati.«

Z možno ozdravitvijo možgansko poškodovanih se je ukvarjal tudi dr. David Hill, britanski anesteziolog in docent na Cambridgu. Dejal je: »Treba je poudariti, da je prvič, zanesljivo ugotovljeno, da se lahko v možganih še naprej ohranjajo nekatere funkcije ali da poteka v njih vsaj minimalna dejavnost in drugič, da je edini razlog, da nekega bolnika raje razglasijo za mrtvega kakor za umirajočega, interes za pridobivanje organov, uporabnih za presaditev.« Uporabe teh kriterijev, je dejal ob koncu svoje razlage, nikakor ne smemo pojmovati kot nekaj, kar koristi bolniku, temveč (v nasprotju s hipokratskimi vrednotami) samo potencialnim prejemalcem organov.

Zavajanje

Dr. Hill je spomnil na to, da so bili prvi poskusi presajanja vitalnih organov pogosto neuspešni zato, ker organi iz trupel niso prenesli faze ishemije (pomanjkljive oskrbe posameznih organov s krvjo, op. založbe Kössel Verlag) po darovalčevi smrti. Prevzem meril za določanje možganske smrti pa je to težavo rešil, kot je dejal dr. Hill, »z možnostjo, da se vitalni organi pridobijo, še preden se odklopijo naprave, ki ohranjajo bolnika pri življenju, in to brez pravnih omejitev, ki bi sicer morda spremljale takšno ravnanje«.

Presenetljivo pa naj bi bilo, da je javnost takšna meri-

la sprejela, ugotavlja dr. Hill. To sprejetje pripisuje predvsem reklamam za presajanje organov in temu, da javnost nič ne ve o tem, kaj se dogaja pred odvzemom organa.

»Ljudje na splošno ne vedo,« je dejal »da ukrepe, ki ohranjajo darovalčevo življenje, opustijo šele po odvzemu organov. Prav tako ne vedo, da je zaradi nadzora nad darovalcem med odvzemom organov nujna anestezija.« Dejal pa je tudi, da pa, ker so ljudje čedalje bolj poučeni o postopkih pred odvzemom organov, ni presenetljivo, da je – kot je pokazala angleška študija iz leta 2004 – odstotek tistih, ki so zavrnila privolitev v darovanje organov svojcev, narasel s 30 odstotkov leta 1992 na 44 odstotkov. Prav tako domneva, da se začne v svojcih porajati dvom, ko se na lastne oči prepričajo, da potencialni darovalec živi, in zato niso pripravljeni privoliti v odvzem organov.

V Veliki Britaniji se je povečal pritisk na ljudi, naj izpolnijo izkaznico darovalca organov in jo imajo zmeraj pri sebi, saj zdravnikom daje pravico do razpolaganja s človeškimi organi. Do zdaj ima izkaznico darovalca organov samo približno 19 odstotkov ljudi, toda prijavnice za voznike tovornjakov, obrazci za vozniško dovoljenje in drugi javni dokumenti imajo razdelke, v katerih lahko državljani potrdijo, da so pripravljeni darovati organe. Celo otroke pospešeno silijo, naj podpišejo takšno privolitev. V vseh teh dokumentih je navedeno, da lahko organe »odvzamejo samo po moji smrti«, ni pa pojasnjeno, kaj je s »smrtjo« mišljeno. Tudi pri tem je, po mnenju dr. Hilla, strinjanje s transplantacijo posledica pomanjkljive poučenosti javnosti, kaj vse se dogaja pred odvzemom organov. Poudarja

pa, da je po drugi strani »za vsak drug poseg predpisana privolitev dobro poučenega bolnika, za ta dokončni poseg pa se ne zahteva nobena poučenost ali sopodpis. Prav tako malo pa je potencialnim darovalcem organov omogočeno, da bi razpravljali o narkozi.«

Škof Fabian Bruskewitz iz Lincolna (Nebraska) je spregovoril o privolitvi darovalcev. »Kolikor vem,« je rekel na posvetu Papeške akademije, »ni nihče od uglednih, izobraženih in spoštovanih katoliških moralnih teologov trdil, da pomenijo Jezusove besede, naj človek dá življenje za svoje prijatelje (Janezov ev. 15, verz 13), poziv ali celo dovoljenje za privolitev v samouničenje, da bi lahko drugi naprež živeli.«

Škof je nadalje govoril o tem, da sodobna tehnologija zdravnikom omogoča, da merijo možgansko aktivnost samo centimeter ali dva globoko v možganih. Vprašal se je: »Ali imamo pod takšnimi pogoji neizpodbitno moralno pravico kar koli govoriti o delovanju možganov, še manj pa o prenehanju tega delovanja?«

Z zornega kota katoliške moralne teologije, je dejal škof, je treba človekovo čast in njegovo avtonomijo – pa če je zigota, blastocista, embrio, fetus, novorojenček, otrok, mladostnik, odrasel, odrasli z motnjo v duševnem razvoju, starejši, človek v komatoznem (ali tako imenovanem) trajnem vegetativnem stanju – obravnavati tako, kot doslej v zgodovini Cerkve – spoštljivo, in zagovarjati pravico do varstva pred škodljivimi posegi, ki bi utegnili v enem od teh stadijev povzročili konec nekega človeškega življenja.

Glede na najresnejša vprašanja o veljavnosti meril za

določanje možganske smrti je profesor Josef Seifert z Mednarodne filozofske akademije v Liechtensteinu predlagal, naj bi se medicinski etiki sklicevali na pristno in jasno etično načelo (to zahteva tudi vsa cerkvena tradicija moralnega nauka); da bi morali tedaj, »če obstaja le najmanjši sum, da bi lahko naše dejanje povzročilo smrt nekega človeka, takšno dejanje takoj opustiti.«

Znamenja smrti

Na posvetu Papeške akademije znanosti so po preverjanju meril za določanje možganske smrti sprejeli tele sklepe:

1. Cerkev po eni strani v skladu s svojo tradicijo zagovarja, da je treba od spočetja do naravnega konca neomejeno varovati svetost človeškega življenja, in to se mora zagotoviti. Po drugi strani pa sekularizirana družba pripisuje večji pomen kakovosti življenja.
2. Katoliška cerkev je zmeraj nasprotovala uničenju človeškega življenja s splavom in enako obsoja predčasno dokončanje življenja nedolžnega darovalca organov z namenom, da bi se življenje neke druge osebe podaljšalo s presaditvijo neparnega organa. »Moralno nedopustno je neposredno prispevati k pohabljanju človeka ali njegovi smrti tudi tedaj, če se s tem odloži smrt drugega človeka.«
»Nikoli ni dopustno ubiti nekoga zato, da bi rešili

drugega.«

3. Ne smemo molčati niti ob drugih skrivnih, toda nič manj usodnih oblikah evtanazije, ki se že izvajajo. To se lahko zgodi na primer tedaj, ko se v želji, da bi povečali število organov za presajanje, odvzamejo organi, ne da bi bila pri tem upoštevana objektivna in ustrezna merila za dokazovanje darovalčeve smrti.
4. Človekova smrt je enkratni dogodek. Sestavljen je iz popolnega razkroja enovite in integrirane celote, sebstva. Smrt je posledica ločitve življenjskega načela (ali duše) iz človeškega telesa. Papež Pij XII. se je skliceval prav na to resnico, ko je ugotavljal, da človek živi vse dotlej, dokler se ohranjajo vitalne funkcije, četudi jih ohranjajo medicinski ukrepi.
5. »Priznanje enkratnosti človekovega dostojanstva ima še eno posledico: Vitalni neparni organi se lahko odvzamejo samo po smrti – to pomeni iz telesa človeka, ki je zanesljivo mrtev. Ta zahteva je samoumevna, kajti ravnati drugače pomeni, da človek zavestno povzroči smrt nekega človeka, da bi lahko imel na voljo njegove organe.« Naravna moralna postava ne dovoljuje odvzema neparnih vitalnih organov človeku, ki še ni zanesljivo mrtev, z namenom, da bi jih presadili drugemu. Ugotovitev »možganska smrt« še ne omogoča sklepa, da je človek zanesljivo mrtev. Ne zadostuje niti za moralno zanesljivost.
6. Številni ljudje iz medicinskih in znanstvenih krogov

menijo, da merila, ki opredeljujejo »možgansko smrt« zadoščajo za moralno zanesljivost smrti. Sodobni medicinski in znanstveni dokazi takšnemu pojmovanju nasprotujejo. Samo nevrološka merila ne zadoščajo, da bi bili moralno trdno prepričani o smrti, in nikakor niso zmožna zagotoviti fizične zanesljivosti, da je človek res umrl.

7. Splošno znano in očitno je, da ni niti enega tako imenovanega nevrološkega merila – teh se mednarodni znanstveniki javno oklepajo –, ki bi zagotavljalo zanesljivo smrt. Pogosteje uporabljajo številna različna nevrološka merila, ki niso splošno veljavna.
8. Nevrološka merila ne zadoščajo za razglasitev smrti, če še delujeta intaktni srčni obtok in dihalni sistem. Nevrološka merila lahko samo označujejo izpad nekaterih možganskih refleksov, možganskih funkcij kot so nadzor temperature, krvni tlak, bitje srca ter uravnavanje soli in vode v telesu pa ne upoštevajo. Ko človeka, ki diha z umetnimi pljuči razglasijo za možgansko mrtvega, pa te funkcije ne samo da obstajajo, temveč tudi nemoteno delujejo.
9. Test apneje – odklopitev umetnega dihanja – je predpisani del nevrološke diagnoze in se paradokсно uporablja za potrditev ireverzibilnosti. Ta test zelo vpliva na izide preverjanja in lahko celo povzroči bolnikovo smrt s hudimi okvarami možganov.
10. Obstajajo močni medicinski in naravoslovni doka-

zi, da popolna ustavitev možganskega delovanja (v velikih in malih možganih ter možganskem deblu) ni nikakršen dokaz smrti. Popolnega prenehanja možganske dejavnosti pa se ne da nedvoumno ugotoviti. Ireverzibilnost je prognoza, ne medicinsko ugotovljivo dejstvo. Danes uspešno okreva veliko bolnikov, ki so še pred nedavnim veljali za brezupne primere.

11. Smrt, ugotovljena samo na podlagi nevroloških meril je zgolj teoretična, ni znanstveno dejstvo. Ni dovolj, da bi ovrgli domnevo, da bolnik še živi.
12. Noben zakon (kateri koli) naj ne bi skušal za legalno razglasiti ravnanje, ki je samo po sebi slabo. »Znova ponavljamo, da je zakon, ki ogroža naravno pravico nedolžnega človeka do življenja, nepravilen, in kot takšen neveljaven. Zato znova poudarjeno pozivamo vse politične veljake, naj ne dovolijo nikakršne zakonodaje, ki prezira človekovo dostojanstvo in s tem spodkopava temelje družbe.
13. Če se vzame življenje nedolžnemu človeku, da bi se rešilo življenje nekoga drugega – kot se to dogaja pri presajanju neparanih vitalnih organov – pa zlo zaradi tega ne postane manjše. Ne sme se delati zla, da bi dosegali dobro.

Opomba: Protokol tega posveta še ni natisnjen in ga ima Kongregacija za nauk vere.

Medtem je Janez Pavel II. umrl. Nasledil ga je kardinal Ratzinger. Dne 2. julija 2005 je *Berliner Zeitung* objavil: »Papež Benedikt XVI. ima izkaznico darovalca organov.

Das Straubinger Tagblatt je, sklicujoč se na regensburškega škofa Gerharda Ludwiga Müllerja, poročal, da je zdajšnji papež izkaznico darovalca organov izpolnil že kot kardinal. Škof je dejal, da gre za dejanje ljubezni do bližnjega, če človek po svoji smrti z darovanim organom pomaga bolniku.« Omenjati izkaznico darovalca organov in s tem sugerirati, da če je že papež za to, potem mora biti darovanje organov res nekaj dobrega, sodi k številnim poskusom, da se jasno vidi: Tudi Katoliška cerkev podpira odvzem organov.

Znova sem se pisno obrnila na Vatikan.

Marca 2006

*Prečastiti Sveti oče,
sem članica Pobude za kritično presojo darovanja organov. Smo skupina svojcev, ki smo privolili v odvzem organov pri svojem otroku. Privolili smo hudo pretreseni, ne da bi nam razložili, kakšne so posledice naše odločitve, zmanipulirali so nas zdravniki, ki so nam dejali, da če ne bomo privolili, bo umrl neki drug otrok. Ne da bi dojeli niti smrt lastnega otroka, bi nas ob morebitni odklonitvi darovanja razglasili za odgovorne za smrt drugih otrok.*

Naših možgansko mrtvih otrok pa ne moremo imeti za mrtve, nanje gledati kot na trupla, ker smo čutili njihovo toploto, videli, kako so jih z intenzivnimi medicinskimi ukrepi ohranjali pri življenju, kako jim je rasla temperatura in se pokazal osip po koži. Danes vemo, da transplantacijska

medicina ljudi z ireverzibilno odpovedjo možganov obravnava kot možgansko mrtve in s tem tudi kot resnično mrtve, znanstveniki po vsem svetu pa takšne ljudi označujejo kot umirajoče. Papeška akademija znanosti je februarja 2005 ugotovila enako. Tudi nekdanji zagovorniki koncepta možganske smrti, kot je prof. Shewmon iz Združenih držav Amerike, so mnenje spremenili, ko so ugotovili, kako dolgo lahko še živijo ljudje, ki so jih diagnosticirali kot možgansko mrtve. Do zdaj največ štirinajst let in pol.

Najgloblje obžalujemo, da smo zapustili svoje umirajoče otroke, ko so bili tako nemočni in se sami niso mogli braniti. Leta 1986 sem se že obrnila na Vatikan in prosila za pomoč. Tedaj mi je zdajšnji kardinal Re odgovoril, »da Sveti sedež popolnoma razume moj problem in na mednarodni ravni sodeluje v ustrezni etični razpravi, da bi na podlagi njenih kompetentnih stališč posamezni narodi sprejeli takšno zakonodajo o presajanju organov, ki bi primerno upoštevala interese možnih prejemalcev organov in tudi interese morebitnih darovalcev.« Od takrat je minilo dvajset let. Transplantacijska medicina še zmeraj neovirano novači v imenu Katoliške cerkve. Katoliška cerkev varuje nerojeno življenje od trenutka spočetja, zato prosimo tudi za varstvo umirajočih, ki bi jih transplantacijska medicina želela uporabiti kot darovalce organov.

Renate Greinert

Priloge: pisma mater, pismo Mon. G. B. Reja, asesorja

*Državni sekretariat/Prva sekcija
Splošne zadeve*

Iz Vatikana, 28. junija 2006

*Zelo spoštovana gospa Greinert!
Državni sekretariat Svetega sedeža potrjuje, da
je prejel Vaše pismo z dne 20. marca letos, v ka-
terem ste Svetemu očetu razložili Svoje izkušnje
in nazore glede darovanja organov.
Po visokem naročilu se Vam zahvaljujem za Vaše
prijazne vrstice in Vam lahko zagotovim, da smo
Vaše pisanje o tej kompleksni temi, o kateri se
je papež v preteklosti že večkrat izrekel in je tudi
zdaj predmet poglobljenega proučevanja različ-
nih ustanov Svetega sedeža, skrbno upoštevali.
Papež Benedikt XVI. moli tudi za Vas ter prosi
za Vas in Vašo družino, da bi v Božjem srcu našli
trajno zavetje in obilen blagoslov.*

*Z najboljšimi željami in prijaznimi pozdravi,
monsinjor Gabriel Caccia, asesor*

Torej še zmeraj nobene doktrine.

Prav tako malo, kakor je doslej glede tega predpisala Katoliška cerkev, je storila tudi nemška Evangeličanska cerkev. Vse do danes ni zavzela stališča, ki bi ustrezalo zdajšnjim spoznanjem znanosti.

Renate Focke, zastopnica *Pobude za kritično poja-
snilo o darovanju organov*, je poslala deželnemu škofu
Evangeličanske cerkve Berlin-Brandenburg in predse-
dujočemu svetu Evangeličanske cerkve v Nemčiji Wol-
fgangu Huberju tole pismo:

*Poziv Evangeličanski cerkvi, da opredeli
možgansko mrtve osebe kot umirajoče*

20. februar 2006

*Spoštovani gospod škof Huber,
februarja 2006 je bil mednarodni teden daro-
vanja organov, ki so ga mediji zaznamovali s
številnimi prispevki na to temo. V njih so bila
predstavljena stališča transplantacijskih zdravni-
kov, govorili so o ljudeh na seznamih čakajočih
in prejemalcih organov. Le redko so namenili
pozornost tudi darovalcem organov in njihovim
svojcem, brez katerih darovanje organov ne bi
bilo mogoče. Po 16. členu, prvemu odstavku za-
kona o presajanju organov, je definicija možgan-
ske smrti prepuščena zvezni zdravniški zbornici,
ki ugotavlja »raven znanja medicinske znanosti«.
Kot je dokazano, so se dognanja medicinske
znanosti spremenila:*

*1. Znanstveniki iz vsega sveta so na posvetu
Papeške akademije znanosti, februarja 2005,
v Rimu, zavrnilo enačenje možganske smrti s
človekovo smrtjo.*

*2. Tudi nekoč prepričani zagovorniki koncepta
možganske smrti, kot prof. Alan Shewmon iz
Združenih držav Amerike, Robert Truog in Wal-
ter Robinson s Harvardske medicinske šole, so
na podlagi novih spoznanj nasprotovali enačenju
možganske smrti s smrtjo. Žal se ne moremo
zanesti, da bo zvezna zdravniška zbornica sama
od sebe začela upoštevati ta spoznanja, čeprav*

bi jih morala. Zato je potrebna pobuda iz drugih družbenih skupin.

Starši iz Pobude za kritično pojasnilo o darovanju organov smo pri svojih otrocih privolili v darovanje organov, ker smo verjeli izjavam zdravnikov, da so naši otroci mrtvi, in jim zaupali, čeprav smo videli, da otroci še živijo. Naše »možgansko mrtve« otroke so zdravili z zdravili, jih negovali in hranili kot vsakega bolnika na intenzivni negi, priklopljenega na umetna pljuča. Ko smo pozneje ugotovili, da nas naši občutki niso varali, in smo kljub temu privolili v odvzem organov, nam je to povzročilo hude občutke krivde in dodatno trpljenje. Žal pa so potencialnim darovalcem organov in njihovim svojcem prikrite informacije, kolikšen poseg v proces umiranja je to, in da odvzem organov spreminja umiranje. Kdo bi sploh hotel umreti zapuščen od družinskih članov, trdno privezan na operacijsko mizo, razrezan in vrednoten po kakovosti svojih organov – kot ena sama rana? Ljudje so pripravljeni darovati organe samo zato, ker ne vedo, da je možganska smrt definicija, ki v procesu umiranja označuje časovno obdobje, od katerega naprej jim lahko nekaznovano odvzamejo organe. Ko ugotovijo možgansko smrt je še zmeraj veliko znamenj življenja: na primer nosečnice, ki so jim odpovedali možgani, lahko donosijo otroke, pri dihanju z umetnimi pljuči krvni obtok še zmeraj normalno deluje, pri moških je dokazanih sedemnajst refleksov, pri ženskah pa petnajst. Ta znamenja življenja niso združljiva s predstavo o smrti, ki jo

ima vsak od nas. Po najnovejših spoznanjih bi lahko še rešili veliko bolnikov, ki so jim odpovedali možgani, če bi jih takoj začeli reševati tako, da bi varovali poškodovane možgane, med drugim tudi s terapevtsko podhladitvijo in vzdrževanjem normalnega krvnega tlaka. Toda takšna obravnava možgansko poškodovanih bolnikov nasprotuje ciljem transplantacijske medicine.

Naša Pobuda za kritično presojo darovanja organov se zavzema za obsežno obveščanje javnosti. Kdor se na podlagi takšnega informiranja in po pogovoru z družino odloči za darovanje organov, in se torej povsem zaveda posega v svoje umiranje in slovo, se zavestno žrtvuje. Toda žrtvovanje se ne sme zahtevati. Iz tega razloga tudi hudo bolni ljudje z odpovedanimi organi nimajo nikakršne pravice do tujega organa, kakor jim to dopovedujejo transplantacijski zdravniki. Brez poznavanja ozadja vsega tega pomeni odvzem organov žrtvovanje umirajočega človeka.

Skupna nemška izjava Evangeličanske in Katoliške cerkve o darovanju organov iz leta 1990 opogumlja ljudi za darovanje v imenu ljubezni do bližnjega. Toda ko umirajočim ljudem in njihovim svojcem v imenu ljubezni do bližnjega, do drugih bolnikov, odtegnejo skrb lečečih zdravnikov, je to v temelju zgrešeno. Ker možganska smrt ne pomeni resnične smrti, je tudi naloga Evangeličanske cerkve, da svojo izjavo o darovanju organov iz leta 1990, ki je nastala v drugačnih razmerah, preveri in popravi. Upamo, da bo Evangeličanska

cerkev – v imenu krščanske obravnave umirajočih – vplivala na zvezno zdravniško zbornico in parlament, da bo zakon o presajanju organov bolj pošten in pravičnejši.

Spoštovani gospod škof Huber, zelo radi bi se o tej temi pogovorili z Vami, zato Vas prijazno prosimo, da nam sporočite, kdaj bi nas lahko sprejeli.

S prijateljskimi pozdravi
Renate Focke

Priloge: Brain Death is not Death (Esej na posvetu Papeške akademije znanosti, Rim 2005) v angleščini in nemškem prevodu; Role of brain death and the dead-donor rule in the ethics of organ transplantation, avtorjev Roberta Truoga in Walterja Robinsona v angleščini in s povzetkom v nemščini.

Na to pismo je odgovorila gospa dr. Renate Knüppel, višja cerkvena svetovalka in svetovalka za varovanje življenja in okolja v cerkvenem svetu nemške Evangeličanske cerkve, ki jo kritiki transplantacijske medicine dobro poznajo.

*Evangeličanska cerkev v Nemčiji
Cerkveni urad*

3. maja 2006

Spoštovana gospa Focke,
predsedujoči svetu škof dr. Huber je Vaše pismo prejel 20. 3. 2006 in Vas pozdravlja. Zahvaljuje se Vam za pismo in prosil me je, naj Vam odgovorim v njegovem imenu.

Vaše pismo je po eni strani osebno, po drugi stvarno. Osebno gre nedvomno za zelo močno izkušnjo, ko ste Vi kot mama privolili v odvzem organov svojega otroka tako rekoč zaradi »napačne« domneve, zdravnikove izjave, da naj bi bil Vaš otrok mrtev. V stvarni zadevi pa opozarjate, da je nemška Evangeličanska cerkev pred nalogo, naj svojo izjavo o darovanju organov iz leta 1990 »preveri in spremeni« glede na problematiko možganske smrti. S tem se dotikate zelo pomembne točke. V resnici je nemška Evangeličanska cerkev svoje stališče že spremenila na zaslišanju v parlamentu, 28. junija 1995, ko je navedla:

»(1) Človekova smrt je kompleksno dogajanje, ki se različno kaže v naravoznanstveni, filozofski ali teološki perspektivi. Zelo pomaga, če glede človekove smrti pojmovno in stvarno razlikujemo med definicijo smrti, merili, kdaj nastopi smrt in metodami za njeno ugotavljanje. Pogoji za odgovor na vprašanje, kdaj odvzeti organe, ni ujemanje različnih pogledov in definicij smrti. Potreben je samo odgovoren in vesten sporazum, torej konvencija o časovnem roku, od kdaj naprej odvzem življenjsko pomembnega organa pravno in etično več ni skrunitev telesa in uboj.

(2) Etična presoja ugotavljanja smrti mora temeljiti na medicinski znanosti. Merila morajo biti jasna in splošno preverljiva. Njihovo dokazovanje in utemeljevanje pa sta spet stvar medicinske znanosti. V interesu pravne varnosti pa je, da obstaja jasna meja pravnega varstva človeškega življenja.«

Na podlagi tega je nemška Evangeličanska cerkev 25. junija 1997, ob sprejetju zakona o presajanju organov, podala izjavo, v kateri je zapisano: »Tudi pozicija, ki je bila v manjšini, je bila pripravljena sprejeti tako imenovano možgansko smrt kot začetek odvzema organov. Obstoječa pravna zakonodaja se je odpovedala temu, da bi tako imenovano možgansko smrt brez nadaljnje- ga enačila s človekovo smrtjo ali da bi se sploh lotila definicije človekove smrti. Omejila se je na to, da se ugotavljanje smrti dajalca organov pove- že s spoznanji medicinske stroke. To je koristen prispevek, ki vsekakor omili prihodnje razlike. Zakonodaja je sprejemljiva tudi ob novih spozna- njih medicinske znanosti.«

Glede tega je problematika, o kateri govorite, kar zadeva Evangeličansko cerkev, že leta jasna, zlasti zato, ker je tudi pri pripravi na zakonodajo o presajanju organov potekala intenzivna etična polemika o vprašanju, ali je možganska smrt tudi človekova smrt. Kritiki koncepta možganske smrti opozarjajo, da ob možganski smrti ni mrtev ves človek, zato je vsak odvzem organov »poseg v potek umiranja«, nihče pa ne ve, kako takšne posege v svoje umirajoče telo doživlja umirajoči. Odvzem organov po možganski smrti pospeši smrt, in je zato uboj, v to dejanje pa lahko daro- valec osebno, še ko je zdrav, privoli. V razpravi se je jasno pokazalo: Človeško umiranje je treba pojmovati in opisovati kot proces, in možganska smrt je pri tem odločilna. Kaj je človekovo življe- nje in smrt, ni mogoče naravnoznanstveno razlo-

žiti. Vprašanje, kdaj odvzeti organe, ne zahteva poenotenja različnih definicij človekove smrti. Nujen je samo dogovor, od katerega trenutka naprej se odvzem organov pravno in etično ne pojmuje več kot skrunitev telesa in uboj.

Lahko vam pritrdimo v tem: Koncept možganske smrti kljub vsej pravni zakonodaji postavlja, gledano etično, različna vprašanja: po eni strani naj bi odmiranje možganov pomenilo smrt – po drugi pa se življenje embria začne še pred razvojem možganov. Še bolj drastično se kaže ta problematika pri etično zelo sporni presaditvi fetalnega možganskega tkiva splavljenih zarodkov za lajšanje nevroloških bolezni, kot so Parkinsonova, Alzheimerjeva ali Huntingtonova horea – to počnejo v kliničnih poskusih v Združenih državah Amerike in Skandinaviji. Če se presaja vitalno fetalno možgansko tkivo in je možganska smrt prvi pogoj za transplantacijo, to ni v skladu s konceptom možganske smrti.

Nadaljnji problem v povezavi z možgansko smrtjo pa napoveduje razvoj v Združenih državah Amerike in Veliki Britaniji, ki kaže odmik od v Nemčiji veljavnih »meril za presojanje smrti celotnih možganov« (z ireverzibilnim izpadom velikih možganov, malih možganov in možganskega debla – člen 3, odst. 2 TPG) v prid delne možganske smrti (samo ireverzibilnega izpada skorje velikih možganov). To je z evangeličanskega zornega kota etično sporno, ker s tem vežemo človeško življenje na kognitivne sposobnosti. Toda težave

nastajajo ne samo zaradi možganske smrti; vmes so se zastavila vprašanja, ki se nanašajo na prav tako zelo sporna dejanja: za razširitev darovanja organov živih darovalcev, navzkrižno darovanje, presajanje obraza, alokacijo organov ali povečanje pripravljenosti za darovanje s stimulacijskimi modeli. Na podlagi takšnega položaja bosta morali obe krščanski cerkvi danes preveriti, ali bi bilo smiselno spremeniti skupno izjavo cerkva o presajanju organov iz leta 1990 in v kakšni obliki. Glede tega vas prosimo za razumevanje, če predsedujoči svetu, tudi zaradi svojih številnih drugih obveznosti, zavrača vašo prošnjo za pogovor.

*S prisrčnimi pozdravi,
po naročilu
Vaša dr. Renate Knüppel,
višja cerkvena svetovalka*

Po cerkvenem dnevu v Frankfurtu 2001 nam je tedanji predsedujoči svetu nemške Evangeličanske cerkve, Manfred Koch, sporočil datum pogovora z Renato Knüppel. Počutila sem se zavrnjena v vseh točkah razprave. Predloženo pismo pa vseeno dopušča nekaj upanja. Žal le zlorabe transplantacijske medicine lahko prisilijo Cerkev, da se odzove, možganska smrt, temelj transplantacijske medicine, pa še zmeraj ostaja nedotaknjena.

Ob cerkvenih dneh srečujemo veliko bolnišničnih duhovnikov; osupljivo je, da se z enostransko reklamo za odvzem organov še zmeraj postavljajo v službo tran-

splantacijske medicine, saj tako zelo zastopajo interese prejemalcev organov, svojci potencialnih darovalcev organov pa se, hudo pretreseni in potrebni varstva, pogosto zaman obračajo nanje.

MERILA ZA PRESOJANJE PRESAJANJA V PREDKRŠČANSKIH KULTURAH

Moja doživetja po Christianovi smrti, za katera se je zdelo, da imajo le malo opraviti z resničnim svetom, so se me globoko dotaknila. Neskončno mi je odleglo, ko sem izvedela, da tudi drugi ljudje v izjemnih položajih doživljajo podobno. Sprva sem svoja doživetja skušala neuspešno razvrstiti. Po naključju sem na nekem seminarju v Švici srečala šamana, ki imata v skladu s svojo kulturo vpogled v neki svet, ki je zdaj naš skupni svet. Opazujemo iste stvari, doživljamo iste situacije in si jih razlagamo povsem različno. Presenečena sem, kako materialistične so moje izkušnje, oba Indijanca pa doživljata duhovno stran situacij. Nenadoma sem povsem budna, slutim, da bom lahko tukaj našla odgovore na svoja doživetja in hkrati tudi možnosti, da bom presegla obrtniško stran presajanja organov in spoznala tudi duhovno stran transplantacijske medicine, jo razumela, presojala in vrednotila.

V naslednjih letih sem si prizadevala priti v stik s šamani. Šamane bi najpreprostejše in najkrajše opisali kot duhovno posebno obdarjene ljudi.

Pod izrazom šamanizem razumemo danes najstarejše metode pridobivanja moči, zdravljenja in ekstaze. Šamanizem je mednarodna oznaka za številne duhovne tehnike, ki jih že od pradavnine uporabljajo različna plemena in narodi na vseh celinah. Šamanizem je svetovna dediščina, ki jo gojijo šamani. Ljudje so za to »poklicani« ali pa pridobijo znanje iz družinske tradicije. Sposobni so prisluhniti »ozadju« stvari in tako odpreti notranji svet.

V starih časih se je večina ljudi spoznala na šamanizem in so bili tudi sami šamani. V Evropi sta razsvetljenstvo in Cerkev čedalje bolj spodrivala to prastaro dediščino. Po svetu se je lahko ohranila samo še v majhnih plemenih naravnih ljudstev, ki so živela na težko dostopnih območjih. Številni šamani in šamanistične kulture so v stoletjih, le z velikimi žrtvami ohranjali svoje znanje, ker sta jih preganjali Cerkev in država. Veliko šamanov so ubili. Še živi so se zatekli v ilegalo, obrekovali so jih za državne sovražnike, pijance, norce, ki jih je dovoljeno preganjati.

Minila so stoletja. Zdaj pa ljudje tožijo nad izgubo svojega duhovnega sveta. Šamanom so pomočniki iz »notranjega sveta« dovolili, da se smejo znova razkriti v javnosti in prenašati ljudem svoje znanje. Če bo naša sodobna družba kot zastopnica materialnega sveta še naprej živela tako kot zdaj, torej neprenehoma plenila planet, se utegne naš obstoj in s tem tudi obstoj šamanov končati.

Zmeraj imam pred očmi podobo debla odsekanega drevesa, ki ponazarja trenutni položaj šamanov v sodobni družbi. Šamani so naše korenine, naša kulturna dediščina, izkušnje našega človeštva, mi pa smo na najbolj

zunanjem robu naše veneče drevesne krošnje. Nujno je, da se deblo in krošnja znova povežeta. Šamani potrebujejo naše sodobno znanje, na primer o komunikacijskih tehnikah in možnostih, kako njihovo znanje shraniti v elektronskih bankah podatkov, mi pa potrebujemo njih, da bi znova lahko navezali stik z duhovnim svetom. Potrebujemo jih naš planet, da bi se človek, narava in vesolje znova uravnotežili.

Udeležila sem se štirinajstdnevnega seminarja z južnoafriškimi šamani v Assisiju, skupaj z zdravniki, sociologi, farmakologi in psihologi. Naučili smo se, da ima vsa materija, bodisi človek, rastlina ali kamen, duhovni sestavni del, ki oddaja in sprejema informacije. Te uporabijo šamani, da bolnike, ki jih označujejo kot »padle iz ravnotežja«, znova pripeljejo v njihovo središče. Pred vsakim ukrepanjem se je treba najprej temeljito očistiti v potilni kolibi, temu sledi notranje čiščenje, želodca, žolča, črevesja, bronhijev in pljuč. Na »potovanju« v svoj notranji svet šamani ugotovijo, kako naj se lotijo bolnikovih težav. Obravnavajo jih različno. Bolnike zdravijo na primer z rastlinsko medicino, zdravilnim petjem, dimom, težavo lahko izsesajo, morda »vržejo kosti« ali uporabijo kakšen drug način prerokovanja, da bi spoznali bolnikove težave. To je odvisno od šamanove izobrazbe. Človek ne bi smel zasmehovati ali podcenjevati takšnih metod, dokler jih sam ne izkusi.

Vsakič znova občudujem šamane, kaj vse zmorejo, da brez naprav, zgolj s sposobnostjo, da »slišijo v ozadju stvari«, potujejo v notranji svet, postavijo času ustrezne diagnoze, ugotovijo bistvo težave, bodisi bolezni, vedenj-

ske motnje ali poslovnega zapleta.

Leto pozneje sem obiskala šamana iz Assisija v Južni Afriki. S Percyjem Konqobeom sem odpotovala iz Johannesburga na sever, v deželo Zulujev k Mali Gumedaju. Morali smo prepotovati približno osemsto kilometrov preden smo prišli do Malija. Na potovanju naj bi spoznali raznovrstne šamane, pomembne in nepomembne. Percy in Mali sodita med največje šamane, zato sta tudi v vsakdanjem življenju pomembni osebnosti. Percy je mednarodno priznan kipar, Mali pa lastnik več veleblagovnic, v svoji vasi ima na voljo vozni park, vodi lekarno, in ko sva ga obiskala, je poučeval osem šamanov. Ima devet žena in okoli šestdeset otrok. Najstarejši obiskujejo internatsko šolo v Angliji.

Nocoj sva prenočila v prvovrstnem hotelu v Pigs Peaku v Svazilandu. Izbrano sva jedla in še nekaj časa posedela pred kaminom, moje oči so sledile plapolajočim plamenom.

V mislim sem pri Christianu.

Zelo rada bi Percyju povedala zgodbo svojega sina, mu opisala podobe in potek presajanja organov, ki me nočejo zapustiti.

Nenadoma je povsem lahko spregovoriti in izpovedati, da odvzem organov doživljam kot najsodobnejšo obliko kanibalizma.

»Kakšna je razlika med uživanjem človeških jeter ali ledvic in vsaditvijo teh organov s pomočjo tretjega, transplantacijskega zdravnika? Razlikuje se samo prizorišče – na eni strani je pragozd in nekaj golih divjakov, na drugi pa sterilna operacijska dvorana in belo oblečeni

zdravniki. Oboji, kanibali in bolniki na Zahodu želijo isto: pridobiti moč iz organov tretjega.«

Percy me zavzeto posluša, opogumim se in nadaljujem.

»Vsekakor pa kanibali in sodobni človek pojmujejo svojo žrtev različno. Za kanibale je pomembno, da zaužijejo moč krepkega bojvnika – čim močnejši, krepkejši, slavnější je bojvnik, toliko boljše za kanibala –, žrtev zmeraj ohrani svojo identiteto. Nasprotno pa morajo transplantacijski zdravniki svojim žrtvam najprej odvzeti človeško individualno. Spreminjajo jih v številke, reči, obravnavajo kot blago, ki se ocenjuje, da bi sami sebe prepričali, da tam leži le razvrednotena množica primer-nih enot, zgolj ostanki biosa brez duhovno-duševnega.

Medtem ko kanibali svoje žrtve prebavijo in izločijo in obdržijo samo njihovo nematerialno moč, pa tisti, ki so mu presadili organ, novega organa ne more in ne sme prebaviti. Toda temeljni proces našega življenja je: vzeti, predelati, razdati. Torej si mora narava pomagati druga-če, namreč začne takoj ali počasneje tuji organ zavračati, to naj bi, če je mogoče, trajalo čim dlje, zato se zavrača-nje odlaga z jemanjem zdravil, ki po drugi strani škodijo organu.

Kanibal si želi žrtev tako svežo, kolikor je mogoče, neposredno iz življenja. Razkosa jo pri živem telesu.

Ali ne gre pri odvzemu organov za nekaj podobnega? Tudi transplantacijska medicina potrebuje življenjsko sveže organe, da bi jih lahko uspešno presadila.

Kako pa si transplantacijska medicina pri tem poma-ga? Preprosto: umirajočega, ki še sedemindevetdese-

todstotno deluje, razglasi za mrtvega!

Zakaj se nam torej zdi početje kanibalov nesprejemljivo? Ali ne vidimo kako podobno je transplantacijski medicini, kako darovanje organov celo povečujemo?»

Parcyjev odgovor ni dolg. »Yes, Madam, that's black magic. We have it here, too, but a Shaman doesn't want to have anything to do with it.« (Da, gospa, to je črna magija. Tudi pri nas jo imamo, toda šamani z njo nočemo imeti opraviti.)

Vsak šaman, ki sem ga spoznala v naslednjih letih vse do danes, se je zdrznil, če sem ga vprašala, kaj meni o darovanju organov. Ailo Gaup, Norvežan iz tradicije Sami, novinar in nagrajenec za literaturo – spoznala sem ga na mednarodnem srečanju šamanov – se je v trenutku obrnil in zavrnil vsako izjavo, vsak stik s tem.

MEDNARODNI KONGRES ŠAMANOV V MODSEEJU V AVSTRIJI

Leta 2004 je bil v Mondseeju, v Avstriji, mednarodni kongres šamanov. Wolt Wies, vodja Shamanism and Healing Association (Združenja šamanov in zdravilcev) namenja veliko časa potovanju po svetu, da bi našel pomembne šamane in jih povabil v Evropo.

Na kongres sem odpotovala, ker šamanizma, ki ustreza mojim duhovnim izkušnjam, doživetim po Christianovi smrti, ne podcenjujem, temveč ga sprejemam. Želela sem spoznati svoj notranji svet. Vsi ljudje so sposobni ustvariti most iz zunanjega sveta k notranjemu, toda naša družba je ta pristop že zdavnaj zapravila. Z vrnitvijo šamanov se poraja upanje, da bomo to svetovno dediščino znova izkusili. Poleg tega bom spet srečala Percyja Konquoba, ki zastopa šamane z juga Afrike, in še drugih štirinajst šamanov s petih celin.

Neizmerno dobro dene biti skupaj s šamani ne glede na to, iz katere kulture prihajajo. Govorijo o svojem življenju, o svojem duhovnem pristopu k notranjemu svetu, ki ga imenujejo »nevsakdanja resničnost« v nasprotju z našo vsakdanjo resničnostjo. Prinašajo duhovno lahko-

tnost, ki je nekaj povsem drugega kakor naš obteženi svet materije. Hitro in neposredno najdejo pot do src poslušalcev. Radi nam pokažejo svoje sposobnosti, kako delajo z ljudmi. Vsak od nas si je na sebi želel izkusiti njihovo duhovno početje. Posledica je bil sproščujoč smeh, vendar tudi solze, ki so pritekale iz največjih globin. Šamani so se nas dotaknili, zbudili so naša čustva in nam pokazali naš lastni duhovni svet. Takoj ponudijo pomoč, toda z obema nogama so zasidrani v vsakdanjem življenju. Tako pomembni kakor v duhovnem svetu so tudi v vsakdanjem.

Zmeraj skušam vse razvrstiti v »svoj svet«. Iščem podobne, da bi razumela svet. Znanje in nazore moram nekam uvrstiti. Predstavljam si krog. V njegovem središču so ljudje, ki se dotikajo s hrbti. Iz kroga pelje vsaj troje vrat, tudi vrata, za katerimi so gmotne stvari in dokazljivo znanje razlag. Skozi ta vrata pogleduje zahodni svet, skozi neka druga je videti duhovnega, verstva, skozi tretja zre človek na duhovne vidike svoje človeškosti. V šamanizmu znova odkrivam željo, da bi pogledala skozi vsa vrata, našla pomoč, kako naj to storim.

Zame postajajo ta vrata čedalje pomembnejša prav zato, ker se spoprijemam s transplantacijsko medicino. Darovanje organov je več kot le obrtniško dejanje. Človek ni samo predmet, ki se ga popravlja. Človek je več kot vsota posameznih delov, ki se jih lahko poljubno zamenjuje. Postavljen je v svojo kulturo in tradicijo, v obrede, in iz vsega tega ga ni mogoče nekaznovano iztrgati.

Danes bi rada obiskala Jamesa Halla. Po rojstvu je Američan. Za šamana se je izobrazil v državi Svazi, po-

tem ko so afriški šamani prepoznali njegovo povezavo s šamanizmom, ki se je ni zavedal. Kot časnikar je delal za mednarodne revije, kakršna je *Geo*, pisal knjige in s tem delom nadaljuje tudi kot šaman.

Kratek pogled na uro, pogled na spored prireditve: v miru se še lahko sprehodim do njegove predavalnice. Tako srečam Tinko, dolgoletno prijateljico. »Južnoafriške šamane že poznaš, raje pojdi tja.« Pokaže na široko odprta vrata velike slovesne dvorane. Zakaj pa ne? Prav ima. Pregovorila me je in sledim povabilu.

Saj ne more biti res! Predavatelj je tip iz prejšnjega večera z dvema ženskama, ki sem mu naskrivaj pravila mačo iz Mondseeja. Že včeraj me je zmotil s svojo belo opravo, z dolgimi sivimi kodri. Smešno! Zdaj stoji na odru in razvršča svoje obredne pripomočke. Zelena kristalna lobanja, ki pritegne mojo pozornost, mi ni všeč.

Zdaj se začne pred našimi očmi preoblačiti v majevskega svečenika. Ročno tkani široki šal ovije okoli bokov, uvleče trebuh, gre mi na smeh. Šal ovije tudi okoli glave, še naprej ga opazujem, prav nič bolj simpatičen se mi ne zdi.

Obe ženski, ena naj bi bila njegova žena, naravna svetlolaska približno petdesetih let, druga temnolasa, veliko mlajša, mu pomagata. Razpršita neko dišavo. Močno diši – po rožni vodi? Potem sedeta na stola desno in levo od njega, povsem tiho, sta zelo osredotočeni.

Pogled v spored:

»Norbert Muigg iz Tirolske se je leta 1989 z ženo in s tremi otroki preselil v Gvatemalo in tam ob učiteljevanju pridobil še diplomo naravnega zdravilca in terapevta.

Voditelji Majev Pocomames in zastopniki drugih ljudskih plemen so ga v naslednjih letih posvetili v majevskega svečenika.«

Medtem se je Norbert Muigg preoblekel in začel govoriti. O temni strani moči. Oh ne, tega pa res ne bom poslušala! Bojim se, da me bo znova potegnilo v globine, ki jih poznam, v doživetja, ki jih le stežka obvladujem, iz katerih sem se rešila le tako, da sem se obdala z veliko svetlobe.

Razdvojena sem, rada bi zapustila prostor, vendar nočem biti tako zelo nevljudna.

Prav ko sem zbrala že toliko moči, da bi vstala, mi je neki prijatelj, ki se mu je kljub začetku še uspelo izmuzniti v dvorano, na rame položil roko v pozdrav in tako prestregel moje vstajanje. Znova sedem. Torej bom ostala.

Moj začetni vtis o Norbertu Muiggu kot mondseejskega maču je izginil. Izžareva ljubezen. Občudujem njegovo slikovito pripovedovanje. Govori v popolnih, zahtevno oblikovanih stavkih, ne da bi izgubil rdečo nit ali se zagovoril. Kljub temu pa ne razumem veliko, ker nočem. O temni strani smrti, moči te strani, o tamkajšnjih bitjih, ki potrebujejo pomoč in jih lahko odrešimo, vsega tega nočem slišati. Poslušam dve uri in moja čustva so razdvojena – po eni strani odklonilen odnos, po drugi brezmejno občudovanje njegovega načina podajanja snovi.

Dojamem, da bo v drugem delu obred. Zanima me, ne slutim pa, kaj vse se skriva za tem.

Očitno sem nekaj razumela napak. Še enkrat sedem in spet nimam moči, da bi odšla. Nekaj me sili, naj še ostanem. Tudi zdaj občudujem predavatelja, toda nekaj

me bega, povzroča nelagodje. Moja volja ne deluje tako kot sicer, počutim se šibko.

Ko se seminar konča, se razblini tudi moj strah, počutim se dovolj trdno za spoznavanje »temne strani«. Zavedno se odločim, da se bom udeležila obreda. Zadržanost se umakne občudovanju.

Obred poteka pod neko kupolo.

Oči imam zaprte. Slišim glasbo in hitro bobnanje. Skušam se predati zvokom, še zmeraj sem tukaj in zdaj. Slišim glas majevskega svečenika, ki nas želi popeljati v podzemlje.

Iz bližnje samostanske kapele se zasliši zvonjenje. Nič ne moti, začutim harmonijo, prevzame me mir in se širi v meni.

V središču sem. Slišim glas, ki me pelje navzdol, v kraljestvo mrtvih. Okoli mene je črnina.

Kakšno trkanje na okno levo nad mano je to, saj je tam samo skalna stena? Čudim se. Velika okna so desno. Ne motim se. Nedvomno, slišim trkanje po okenski šipi, čeprav je tam v resnici samo skala. Povsem budna sem, tako prepričana sem o tem, da niti oči ne odprem, da bi se pričala.

V mojo zavest prodre glas: »Ne čakaj na osebe, ki bi jih lahko prepoznala, preprosto hodi naprej.«

Nenadoma se znajdem nekje, v nekakšni prvinski pokrajini, ki se koplje v močni svetlobi. Pod mojimi nogami je najsvetlejši pesek. Okoli mene migotajoča jasnina, nad menoj bleščeče belo nebo. Desno od mene temna skalnata stena. Sin Christian leži pred menoj na nekakšnih nosilih. Je bel in bleščeč se, kot vse v tem prizoru.

Njegovo telo je vse do prsi prekrito s pregrinjalom. Oči so zaprte. Tračnice, po katerih se lahko premikajo nosila, peljejo od leve na desno. Vem, da moj sin umira. Del umiranja je že za njim, toda še zadnjega dela, prehoda skozi temna vrata, ne zmore sam. Moram mu pomagati! Vem, da bo to dosegel samo z mojo pomočjo, ker se ne more premikati. Na vso moč potiskam nosila skozi vrata. Neskončno težko je. Hrbet se mi usloči od napora, prsti se mi zadirajo v pesek. Po milimetrih potiskam nosila naprej.

Christianu prigovarjam: »Zmogel boš, pomagam ti!« Vedno znova ga rotim s temi besedami. Nosila se neskončno počasi bližajo vratom. Znova usločim hrbet, roke in noge se premikajo neskončno počasi. Medtem ko se telesno tako naprezam, se zavem, da se mora on v svoji negibnosti naprezati še bolj. »Zmogel boš, pomagam ti,« moj glas je napet kakor moje početje.

Tega, kar počenjam zdaj, nočem početi, toda vem, da moram to storiti. Sin tega ne bo zmogel sam. Solze mi lijejo po obrazu.

Zmoreva. Skozi sva.

Pred nama je velika temna votlina. Strop je visoko nad nama. Ozek kovinsko lesketajoči se trak naju pelje globoko v votlino. Sina trdno držim za roko. Zdaj po tem traku kakor majhen otrok, zaupljivo teče ob meni. Njegova bela srajčka je edini odsev svetlobe v tej temi. Oba veva, da morava prispeti do drugega konca votline, in nagonsko vem, da lahko grem z njim, ga spremljam samo do tam, ga varno pripeljem. Na koncu čaka množica temnih postav. Črne plašče s kapuco nosijo, obrazov

ne zmorem prepoznati. Christianu ponujajo roke, vem, sprejele ga bodo.

Moja naloga je končana. Moram se obrniti, sama moram nazaj. Toda zdaj ugotovim, da sta za menoj spremljevalca. Povsem enaka sta. Enega dobro poznam. Stari Toltek je, ki sem ga že nekoč srečala v sanjah in me je spremljal vse do resničnosti.

Prepoznam ga kot svojega čuvaja, varuha, kot tistega, ki me varuje vsega slabega. Popade me neskončna jeza. Kje sta bila, ko je umrl Christian, ko sem privolila v to grozljivo darovanje organov? Darovanje! Kakšna zavarovalna beseda za odvzem organov, za iztrebitev telesa! Zakaj me nista obvarovala pred tem? Kje sta bila tedaj? Moja jeza neizmerno narašča in se razdivja proti tema praprebivalcema Mehike. S pestmi tolčem po njiju, vedno znova, ne morem se pomiriti.

Iz daljave zaslišim bobnanje. Kliče me nazaj v resničnost. Sedim na svojem stolu v križnem oboku, povsem iz sebe sem. Obraz je moker od solz. Tako na hitro ne vem niti, kam naj grem, se skrijem, da bi preprosto jokala naprej. Sploh ne morem prenehati. Iz mene lije kakor iz izvira, spira me, me čisti krivde, ki me teži že skoraj dve desetletji. Na prav zdaj doživeti zavestni ravni nisem odpovedala, sina nisem zapustila v odločilnem trenutku, ampak sem mu ob umiranju stala ob strani.

Počutim se neskončno olajšano, svobodno, kot se nisem počutila že od Christianove smrti, tako lahko, kot da bi padlo z mene velikansko breme, s katerim sem se skoraj navadila živeti. Še z mokrim obrazom se ozrem okoli sebe. Čutim, da se mi tukaj, v tem krogu, ni treba

sramovati.

Pozneje pohitim po dolgem hodniku mimo slovesne dvorane, se poženem po stopnicah navzdol na notranje dvorišče. Naproti mi prihaja maorka in matakite Wai Turoa, iz klana Albatros. Pisana oblačila ji ovijajo telo, tri albatrosova peresa na zatilju se upogibajo v ritmu njenih korakov. Zdaj sva v višini oči in me zagleda. Njene oči zasijejo, vidijo globoko v mojo dušo. »You look great!« (»Čudovita si videti!«) V mimohodu se še enkrat obrne in mi pomaha.

Da, tako se tudi počutim, prvič po devetnajstih letih.

POSLOVILNI OBRED

V istem času, le dan pozneje.

Kongres šamanov se bliža koncu. Še zadnjič grem k Wai Toruji, maorski matakite. Ne poznam ženske, katere besede bi tako zadevale v črno, ostro kakor nož, se dotaknile najglobljih strahov in upov, in bi kljub temu z ljudmi ravnala tako ljubeče in spoštljivo. Ob njej se počutim varna, dovolim, da se me dotakne do največjih globin notranjosti.

Na mizi, kjer ležijo njeni obredni pripomočki, stoji ljubeče urejen šopek vrtnic. Po štirih dneh so se te rože razcvetele v polnem sijaju, tako kot ljudje, ki se jih je dotaknilo njeno znanje iz »modrosti treh košar«, njeno darilo najvišje modrosti. Kot vedno slišimo tudi tokrat v njenem seminarju moški in ženski vidik maorske glasbe, ta nas katapultira navznoter ter nas v trenutku odpre in poveže z našimi čustvi.

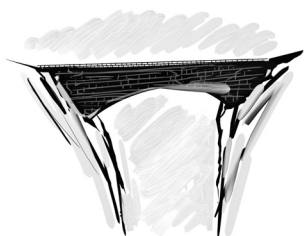
Zaproši nas, naj vsi skupaj, hkrati, zavpijemo ime človeka, ki smo mu storili krivico.

To pa ni tako preprosto. Človek tega ne bi rad kar tako javno raztrobil. Naše vpitje zveni dokaj zadržano, precej klavrno. Znova poskusimo. Pri tako veliki množici

ljudi, ki vpijejo, ni mogoče slišati posameznih imen. Zdaj gre že bolje, toda šele tretji poskus je primerno glasen in pravzaprav ugotovim: dobro mi dene, ko kričim ime svojega sina.

Zdaj nas naprosi, da pokličemo ime tistega, ki nas je že zapustil, po katerem hrepenimo. Spet zakličem: »Christian!« Zgodi se še enkrat: Spet se najdem v bleščeči belini. Barvne spremembe se razločijo samo v najsvežjih barvnih odtenkih. Znova pomagam sinu doseči temna vrata. Toda tokrat nisem sama. Ob meni sta moja spremljevalca, oba stara Tolteka, ki sem ju še dan poprej obdelala s pestmi, iz jeze, ker me nista obvarovala pred tem, da bi privolila v darovanje sinovih organov. Čutim njuno pomoč, njuno oporo. Podpirata me tam, kjer moja moč ne zadostuje, samo dovoliti moram, moram jima omogočiti, moram privoliti v to, se nanju zanesti. Zdaj tudi vem, da sta bila navzoča tudi včeraj in tudi 4. februarja 1985 na univerzitetni kliniki, samo da takrat nisem vedela, da obstajata. Kako blagodejno je čutiti njuno moč in varstvo, ko jima zdaj naknadno dovolim, da mi pomagata pri tej težki nalogi. Kakor krili iz mojih lopatic mi rasteta, neločljivo sta povezana z mano.

Danes mislim nanju, še vedno ju čutim. Vem, da bo sta z menoj vse dotlej dokler ju bom potrebovala in to dopustila. To mi zbuja globok občutek hvaležnosti.

POMEN UMIRANJA KOT PREHOD MED ŽIVLJENJEM IN SMRTJO

»Bog ne preprečuje trpljenja, toda omogoči, da se stvari spremenijo.« Ta rek stare Rusinje, ki sem jo nekoč srečala na pokopališču, me je odločilno spodbudil, da ne potlačujem Christianove smrti in se tako odvrčam od teme darovanja organov; njen rek me je prisilil k še natančnejšemu pogledu na zadevo.

Leta in leta sem zbirala vse informacije o transplantacijski medicini, kar sem jih lahko dobila. Pot je bila mukotrpna, kajti transplantacijska medicina varuje svoje znanje kot nekaj absolutno skrivnega.

Sprva nisem niti slutila, kako grozljiva bo pot mojega spoznavanja, morda bi potem izgubila pogum. Toda pogoj za razumevanje je bil stopati po poti.

Sinovo smrt sem dojemala in razumevala na različnih ravneh. Zbrati je bilo treba različne informacije, jih povezati, časovno razvojno predelati in poiskati njihovo mesto v naši kulturi in tradiciji. Pot me je popeljala na začetek učlovečenja, v črno magijo, v goli kanibalizem. Nazadnje se je iz zbranega znanja izoblikovala moja vest, moralna instanca presojanja transplantacijske medicine.

Pot do tja je bila dolga. Imela sem občutek, da hodim skozi požgano deželo, skozi puščavo, v kateri ni spominov. Morda sem prva, ki si je za nazaj tlakovala pot, iskala znamenja, ki so še ostala. Pobirala sem, kar je v meni gradilo podobo, povezovala koščke, dopolnjevala.

Spoznala sem, da lahko transplantacijska medicina počne, kar počne, ne da bi jo javnost kritizirala, zato, ker smo večinoma izgubili odnos do lastnega umiranja. To izrablja, nas uporablja, s tem ko je smrt na novo definirala in nam prodaja možgansko smrt za resnično. Že dolgo ne vemo več, kako poteka umiranje, da je to proces, ki traja krajši ali daljši čas. Dopuščamo, da se umiranje javno enači s smrtjo. Samo če človek to verjame in sledi argumentom transplantacijske medicine, lahko privoli v darovanje organov.

Umiranje, temeljni življenjski proces, ne poteka več v družini, zato ga še komaj doživljamo. Umirajočih večinoma ne spremljamo več na zadnji postaji njihovega življenja. Dovolimo, da se nam izmuzne vsaka možnost, da bi doživeli neznano. Umiranje smo odrinili v bolnišnice in podobne ustanove. Ljudje se starajo v domovih za ostarele. Mrtve prevzemajo pogrebni zavodi. Nismo več v stiku z izzvenevanjem življenja. Kako naj bi potem razumeli umiranje in smrt? Dopustimo, da se nam izmuzne nekaj, kar bi lahko razumeli samo, če bi pri tem sodelovali. Kako naj zrelo gledamo na smrt, ko pa se čedalje bolj zapiramo pred tem dogajanjem? Dopustili smo, da je postala smrt sovražnica življenja, ki se je mora človek ogibati, ki ji je treba prekrižati račune. Smrt ni več prijateljica na koncu dopolnjenega življenja. Strah pred smrtjo

je dobil iracionalne razsežnosti.

Moja teta je potrebovala za zavedajoče se umiranje ves dan. Moja tašča kar veliko mesecev, da se je sprijaznila s smrtjo. Zadnjih šest let je živela v naši družini. Zame je postalo spremljanje zadnjega odseka njenega življenja najpomembnejše doživetje. Proces umiranja popelje človeka na drugo raven, tako kot zapornice ladjo, ki se potem varno zasedra v višji ali globlji vodi. Zgora traja lahko krajši ali daljši čas, nikoli pa se ladja ne spusti brez postopnega prehoda. Tako kot ladja potrebuje zapornico, potrebuje tudi človek svoje umiranje, da bi brez nevarnosti in strahu prispel v »nove vode«. Jasno sem dojela, kako zelo človeško je umiranje. Strah pred življenjem, pred novimi izkušnjami, nas obsodi na negibnost. Bolečje izkušnje so tiste, ki potem zaustavitev in smrt pripeljejo sredi življenja.

Če sami ne vemo ne kod ne kam, zlahka sledimo drugim, ki tega prav tako ne vedo. Preprosto se prepustimo toku in glasno vpijemo »hura«, ko transplantacijska medicina znova iz skoraj nemogočega naredi mogoče. Zaslepljeni smo kakor ljudje v pravljici *Cesarjeva nova oblačila*.

Kot zmeraj v življenju: v kriznih trenutkih posežem po pravljicah, da bi našla svojo smer. V pravljicah smrt ni izločena, ampak je ena izmed osrednjih tem. To potrjujejo že njihovi naslovi, na primer: *Smrt in gosji pastir*, *Smrt na jablani* ali *Zdravnik in smrt*.

Pravljica *Smrt in gosji pastir* pripoveduje o človeku, ki brez strahu prekorači reko življenja, in to lahko doseže vsak, če le, tako kot gosji pastir, vedno znova zre na dru-

go obrežje in spoznava neznano.

Povsem drugače doživlja smrt starka, ki sedi na jablani. Tja se je rešila in se ne upa premakniti iz strahu, da bi jo lahko zgrabila smrt. Tako se je sedeča na jablani obsodila na negibnost. To je njena oblika smrti.

Tretjo različico spoprijemanja s smrtjo ponazarja zdravnik, ki zmeraj hitro zavrti posteljo, ko zagleda smrt, ki sedi ob bolnikovem vzglavju; spominja na zdravnike in njihova prizadevanja, da bi rešili življenje.

Ljudje si želijo že stoletja prekrižati račune smrti, jo ukaniti. Tega je toliko več, kolikor bolj se ljudje oddaljujejo od biblijske perspektive večnega življenja. Ljudje imajo pravico do večnega življenja, toda prepričani so, da jo bo izpolnila prav medicina. Medicina po drugi strani podpira človekovo slo po življenju, glede tega je razvila tudi svoje interese in si na silo lasti celo pravico, da edina sme določati, kaj je smrt. Prilastila si je veliko moč in igra vlogo vladarice nad življenjem in smrtjo.

Med človekom in medicino se je razvil nekakšen perpetuum mobile: medicini očitamo, da ni človeška, naslednji trenutek pa že zahtevamo od nje vse in za vsako ceno. Prvič potrebuje človek za preživetje telesne dele drugega človeka in jih zahteva množično in vsiljivo. Transplantacijska medicina je prestopila Rubikon, posameznikova pravice se je izrodila.

Leta in leta sem se trudila vse to razumeti in hodila po tej poti sama, saj drugi prizadeti starši niso zbrali moči, da bi hodili skupaj z menoj. Edino mož, prijatelji so prvi pomagali utrjevati moje sledi. Pogosto sem se že hotela ustaviti, odnehati, ko ni bilo videti konca, saj tudi človeku,

ki se neprenehoma spopada s transplantacijsko medicino, pojemajo moči.

Z leti so me pogosto spraševali, zakaj nisem nehala raziskovati, zakaj nisem medicincem in sebi dala miru. Velikokrat bi to rada storila, vse opustila, kajti spoprijemati se s transplantacijsko medicino pomeni potopiti se v nevaren preplet moči, megalomanstva in sle po življenju. Pogosto me je bilo strah, ko sem stala pred množico ljudi in pripovedovala, kaj vse sem izvedela. Grožnjo, da se mi bo kaj zgodilo, sem vzela zelo resno. Spravila me je v konflikt: Kakšno ceno sem pripravljena plačati, koliko sem soudeležena in koliko podpiram transplantacijsko medicino, če se ji ne postavim po robu s tem, kar sem spoznala?

Tisti, ki so jim presadili organe, so mi očitali, da širim lažne informacije in s tem postavljam njihovo življenje na kocko. Da sovražim žive, ki jim je uspelo še enkrat ukaniti smrt, in da vztrajam samo zato, ker mojemu sinu ni bilo dano preživeti. Tega ne vidim tako. Čutim dolžnost do umrlega sina, katerega smrt je povsem nekaj drugega kakor smrt povoženega kunca. Ampak ker je mrtev, naj ne bi bil več nič vreden? Čutim tudi dolžnost do živih; ob njihovi morebitni možganski smrti se mi zmeraj znova poraja isto vprašanje – ali jim bodo odvzeli organe. O da ali ne pa sme odločati človek šele tedaj, ko je o zadevi dodobra poučen in je ta odločitev lahko zmeraj samo osebna, toda biti mora trdna tudi potem, če organe odzamejo; kajti potem ni mogoče popraviti ničesar več.

Ali morda nisem zanemarila ljubezni do bližnjega? Se moje stališče do bolezni in smrti ne bi spremenilo, če bi

pomagali s tujim organom meni? Kaj bi na primer storila, če bi lahko kateremu od mojih otrok pomagali z darovalčevim organom? Ali bi otroku podarila vsaj kakšen svoj organ? To me sprašujejo zmeraj znova. Odgovor je zmeraj ne. Ljubim svoje otroke, svojo družino, kot vsaka mati in žena. Če bi moji otroci potrebovali organ, se spomnim prejemalcev organov, ki sem jih spoznala v teh letih. Biti »vse življenje« z nevidno vrvico privezan za transplantacijsko medicino dela človeka nesvobodnega, odvisnega, to me straši. Zavračam številne stranske učinke povezane z jemanjem zdravil, ki škodijo še delujočim organom. To nam ne ustreza in ni v skladu z našim pogledom na življenje. Ne počutim se kot skladišče rezervnih delov za svoje otroke. Ko so nastajali, sem z njimi delila svoje telo, pozneje posteljo, hrano. Danes jim dajem denar in včasih svoja oblačila. Z možem imava zdaj še pet otrok. V skrajnem primeru bi darovala ledvico, kos jeter in mogoče dve roženici. Toda svoje naloge in dolžnosti kot mati ne razumem tako. Zmeraj bi jim stala ob strani ob boleznih in jih podpirala, vse do smrti.

Ali morda ne bi darovala vsaj ledvice, kajti o tem slišimo veliko dobrega? Ne, tudi tega ne, vem, da življenje bolnika na dializi ni lahko, toda ne zavidam tudi nobenemu, ki so mu presadili ledvico in je zdaj poln glivičnih vnetij.

Tveganje, da se bo pri tistih, ki so jim presadili organe razvil kožni rak, je veliko. »V prvih petih letih po transplantaciji zboli od deset do štirideset odstotkov pacientov zaradi enega ali več epitelijskih kožnih tumorjev.« /.../ »Nevroendokrini karcinomi kože (sinonim: Kutanes

neuroendokrines karcinom) se pri prejemalcih organov pojavijo od 50- do 500-krat pogosteje. Ta karcinom se kaže kot hitro rastoči, pordeli vozle v območju glave in udov. Tumor se pojavi povprečno 7,5 leta po presaditvi. /.../ Prognoza je kljub zdravljenju slaba, v dveh letih umre šest odstotkov bolnikov.

Zaradi zaviranja imunskega sistema se pogosto pojavi Kaposijev sarkom. Pri bolnikih, ki so jim presadili organe, je od 80- do 500-krat pogostejši. Povprečno se pojavi leto do dve po presaditvi.« (Kempf, Werner: *Hautveränderungen bei Transplantatempfängern*, Deutsches Arzteblatt 103, številka 34–35, izdan 28. 8. 2006)

Sinova smrt me je potisnila v hudo krizo. Prepričana sem bila, da se je končalo tudi moje življenje. Počutila sem se ujeta v najglobljo temo, negibna. Ob najhujši stiski sem samo enkrat doživela, da me je zajela mogočna sila in mi dala občutek varnosti in zavetja. Tako neskončna je bila, da jo v hudih trenutkih še zmeraj lahko začutim. Postala je moj energijski vir, ki me vedno znova popelje iz stiske v življenje.

Hkrati sem doživela meje resničnosti kot tančico, ki plapolja in občasno dovoli vpogled v tisto, kar skriva. Z izkušnjami in odstiranjem te tančice ter zasidranjem tega znanja v svoje življenje in resničnost sem si pridobila novo razsežnost, ki me je naučila pogledati na sinovo smrt drugače. Teh petnajst let življenja, ki jih je imel na voljo, živi v meni in z menoj, zame so postala nesmrtna. Dobro mi denejo in rada se jih spominjam.

Življenje, umiranje in smrt so zame celota in mi odpirajo nov pogled. Smrt ne preži več na koncu mojega

življenja kakor kakšna past, ki se ji moram izmakniti. Ker je ob meni, je zame vsak nov dan darilo, ki ga zajamem v posodo svojega življenja, dokler se ta nekega dne ne bo napolnila in se bo vsebina izlila v novo strugo.

Edina alternativa transplantacijski medicini je za darovalce in prejemalce organov, za vsakega izmed nas, sprejetje umiranja. Spoznala sem, da je življenje nekoga, ki se odpove organu in se pripravi na umiranje, veliko bolj kakovostno kakor življenje marsikatero zdrave osebe. Dosegla sem cilj svojih prizadevanj: razumem sinovo smrt. To je nočna mora, s katero sem se morala navaditi živeti. Zaupanje, ki sem ga čutila do transplantacijske medicine sem izgubila, pridobila pa sem spoznanja o lastnem umiranju. Za to sem hvaležna.

SKLEPNA BESEDA PROF. DR. FRANCA RESTA, DORTMUND

Umirajoči darovalci organov so ljudje in ne skladišča rezervnih delov

V javnem, političnem, medicinskoetičnem interesu je čedalje bolj v ospredju želja ljudi, ki potrebujejo organe, ustregli pa naj bi jim z vse večjo pripravljenostjo oddajanja organov. V tem »diskurzu« pa se pozablja na »prizadete«, tiste, ki darujejo, dajejo, ki so jim odvzeli organe, tiste, ki žalujejo in so jih oropali. Nanje se ne ozirajo, jih ne upoštevajo, niso zanimivi, so »kontraproduktivni«; in če se že priglasijo k besedi ali jim je dana, postanejo sumljivi, doživljajo poklicni mobing, ovirajo jih v karieri, jih družbeno zavračajo, doživljajo moralne očitke, religiozno zaničevanje itn.¹⁰ Podobno se dogaja tudi kritikom definicije možganske smrti, še zlasti, če nasprotujejo trditvi, da gre pri možganski smrti tudi za »človekovo smrt«. In

¹⁰ Primerjaj: Vera Kalitzkus, *Leben durch den Tod. Die zwei Seiten der Organtransplantation. Eine medizinetehnologische Studie*. Frankfurt a. M./New York: Campus 2003; Franco Rest, *Hospizliche Sterbebegleitung und Transplantationsmedizin. Aufzeichnung der Podiums Behütetes Sterben und Organspende, vereinbar oder nicht?* iz 30. evangeličanskega cerkvenega dne: Hannover (26. 5. 2005). Izdala: Kritische Aufklärung über Organtransplantation (KAO): www.initiative-ka0.de

prav o tem govori ta knjiga, ki temelji na osebni izkušnji in osebni prizadetosti. Ne gre za teorijo zarote, temveč žal za nekaj, kar se je dogajalo med »medicinskim procesom«. To se razkriva že v izrazju, saj se povsod govori samo o »darovalcih organov«, čeprav v številnih državah zaradi opuščanja ugovora zoper darovanje organov, pri večini primerov odvzema organov sploh ne moremo govoriti o »darovanju«. Zato naj bi raje govorili o dajalcih organov, ker je pri »dajanju« vprašanje prostovoljstva ali neprostovoljstva odprto.

Naj navedem nekaj zgodovinskih »primerov« iz presajanja organov, ki bodo jasno ponazorili, zakaj je nujno množično ugovarjati zoper naraščanje odvzemov človeških organov, »materiala«, in zakaj je treba preprečiti enostransko razpravljanje o tej temi, namenoma usmerjeno v korist tistih, ki organ potrebujejo, in v škodo ponesrečenih, možgansko poškodovanih, umirajočih in njihovih svojcev, ter njihovo zaničevanje in diskriminiranje v javnosti. Vse naše pedagoško, medialno, politično-etično prizadevanje mora biti usmerjeno v izostritev človekove etične zavesti in ponotranjenje krivdne dimenzije odgovornega ravnanja v posameznih primerih z vsemi posledicami, namesto da se enostransko podpira dajanje organov. Popuščati željam katere koli družbene skupine (v tem primeru tistim, ki potrebujejo organ), ne da bi pred tem dodobra preverili moralno refleksijo in ne da bi prej na novo pretehtali tudi vsak posamezen primer, pomeni korak k razkroju »nedotakljivega človeškega dostojanstva«. Kdor umirajoče ljudi na primer razglaša za mrtve ali to dopusti, da bi se tako po lažji poti polastili njihovih

organov, je odpovedal pri zaščiti dostojanstva, življenja, človečnosti, in to samo zato, da bi ustregel takšnim hotenjem.

Prvi primer

Neki »filozof« John Harris je postavil tale hipotetični primer: Na presaditev organov čakata dva bolnika, eden potrebuje srce, drugi pljuča. Toda ustreznih organov prav tedaj ni na voljo. Nato bolnika tožita svoje zdravnike zaradi opustitve pomoči in uboja iz malomarnosti, ker bi bilo potrebnih organov dovolj, če bi jih odvzeli zdravim ljudem. Ali bi torej zdravniki tadv bolnika res »ubili«, če ne bi bili pripravljeni ugrabiti zdravih oseb in jim odvzeti organe? Ali ne bi prej veljali za morilce, če bi življenje teh dveh oseb rešili s smrtjo enega: dve človeški življenji proti enemu? In tema dvema bolnikoma se pridruži še veliko takih, ki potrebujejo ledvice ali kostni mozeg ali celo sveže možganske celice za premagovanje Parkinsonove, Alzheimerjeve bolezni ali shizofrenije. Potem pa se žrtvuje za eno človeško življenje ne samo dvoje, temveč morda celo desetero življenj. Kot »rešitev« tega problema predlaga Harris nekakšno loterijo, pri kateri bi vsi imeli možnost, da bi jih izbrali za dajalce organov ali pa bi se temu začasno lahko izmaknili. Svojega predloga ni dodeloval, to so namesto njega storili drugi: na primer, da bi prizadetim ljudem, ljudem z »bolezni, ki so si jih nakopali sami«, starejšim, ljudem z nižjimi dohodki

dali pri loteriji manjše možnosti. V ameriški zvezni državi Oregon so celo zakonsko prepovedali presajanje organov prejemalcem socialne pomoči in njihovim otrokom, prihranjeni denar pa namenili prenatalni diagnostiki, saj so menili, da je denar tako bolje naložen.¹¹ Znani transplantacijski zdravnik je celo zagovarjal zamisel, naj bi v strnjenih naseljih odpravili omejitve hitrosti.

Absurdnost utilitaristične razprave (pri kateri prednjačijo zdravniki za presajanje organov) o tej temi je v navedenem primeru zelo jasna in ob tem nehote tudi cinizem žrebanja pravice do življenja.

Drugi primer

Ko je evropski parlament v resoluciji A3-0109/91 (30. 4. 1991) zapisal: »Prenehanje možganskega delovanja pomeni posameznikovo smrt, četudi ostanejo biološke funkcije ohranjene; delovanje možganov določa raven zavesti, prav raven zavesti pa opredeljuje človeka,« si je drznil odločati, kaj je človek, in o pravici do življenja samo zato, ker je takšno definicijo hotela nekakšna medicinska tehnika, da bi si olajšala dostop do oživiljenih teles z okrnjenim delovanjem možganov. (»Potrebujemo nosilce organov, ki so kolikor mogoče živi in hkrati toliko mrtvi, kot je pravno gledano še dopustno.«) V luči

¹¹ Primerjaj: D. M. Fox/H. M. Leichter, *Rationing care in Oregon, The new accountability*. V: Health Affairs, Zv. 10, 1991, št. 2, 7 in naprej; Primerjaj tudi Hagen Kühn, *Rationierung im Gesundheitswesen. Politische Ökonomie einer internationalen Ethikdebatte*. Wissenschaftszentrum Sozialforschung: Berlin 1991.

te ugotovitve je francosko društvo za zaščito prizadetih otrok predlagalo, naj ne kaznujejo zdravnika, ki je pri nekem tri dni starem otroku, katerega možgani so bili poškodovani med porodom zaradi zastoja dihanja opustil nujne ukrepe za vzdrževanje njegovih življenjskih funkcij. Pri otrocih s takšnimi morebitnimi možganskimi poškodbami se po eni strani lahko preverja ali so primerni za dajalce organov, po drugi pa se odpove oživiljanju. Tako preprosto je torej: Pregleda se, kakšen je izdelek, in se ga po ocenitvi preprosto vzame s trga ali pa se ponudi drugemu trgu. Zato tudi ne preseneča, da so na ženski kliniki v Münstru/Westfalija nagovarjali nosečnice, naj svoje anencefalične otroke, torej otroke, ki bi se rodili brez vrhnjega dela lobanje ali s hudo nerazvitimi velikimi možgani, donosijo do konca, da bi lahko potem otrokom odvzeli ledvice ali drug presaditveni »material« in ga presadili drugim bolnikom.¹² Problematika anencefaličnih otrok je vse do danes nepojasnjena. Toda takšni otroci so privlačni raziskovalni objekti in posebno zanimivi kot skladišča organov, kolikor bolj se uveljavlja definicija možganske smrti in kolikor več je povpraševanja po otroškem kostnem mozgu in ledvicah. Zato se je začela tudi umetna »produkcija« oziroma manipulativno spočenenje anencefaličnih otrok.

¹² Primerjaj še Fritz Beller. V: New England Journal of Medicine 316, april 1987.

Tretji primer

V bolnišnici je operacijski tim opravljal zelo zahtevno operacijo srca. Pacient je bil seveda v narkozi; srčno-pljučni obtok so ohranjali zunaj telesa in vse je kazalo, da bo operacija zelo uspela. Toda nenadoma je šlo vse narobe – podrobnosti niso pomembne. Pacientovo srce se je ustavilo in vsi poskusi, da bi ga znova oživili, so bili neuspešni. Srce je prenehalo biti, povsem, dokončno. Vendar pacient ni bil mrtev, ampak le v narkozi. Vsak trenutek bi ga lahko zbudili. Zunanajtelesni srčno-pljučni sistem bi lahko deloval še več ur. Ampak v bolnišnici so bili tudi drugi specialisti, ki so se zelo zanimali za pacientove ledvice. Krvne vrednosti tistega, ki je potreboval ta organ, so bile optimalne, bil je zelo mlad, zelo inteligenčen, in kot so se izrazili zdravniki, zelo »dragocen človek«. Postavila so se vprašanja: Ali naj napravo srce-pljuča ustavijo, ne da bi mu odvzeli ledvice, čeprav bi bil bolnik nekoliko pozneje res mrtev, ker nobeno drugo zdravljenje »ne bi zaleglo«? Ali naj ga zbudijo iz narkoze in mu povedo, kako je z njim in pridobijo njegovo soglasje za odvzem, in šele potem naprave odklopijo? Navsezadnje ima pravico biti poučen in privoliti. Naj pokličejo družino, da bi ji razložili operirančevo stanje in jo poprosili, naj privoli v odvzem ledvic? Ali pa naj pacienta kar pustijo v nezavesti, po odvzemu organa pa zunanajtelesni krvni obtok ustavijo in ga tako pustijo umreti? Naj počakajo, dokler pacient ne umre, in potem poskusijo še na hitro odvzeti ledvice, čeprav tedaj možnosti za presaditev ne bi bile

več tako dobre, kot če bi ledvice odvzeli iz živega, nepoškodovanega telesa? Ali bi se bilo lažje odločiti, če bi imel pacient izkaznico darovalca organov, ki pa zahteva navidezno smrt (definirano kot možgansko smrt), ta pacient pa še ni bil možgansko mrtev, temveč le v narkozi? – Na Nizozemskem, kjer se je to zgodilo, so se po tehtanju vseh teh vprašanj odločili za odvzem, ne da bi počakali na pacientovo možgansko smrt in ne da bi dobili njegovo privolitev ali privolitev svojcev. Pravno bi to lahko presodili takole: Če pacient sicer živi, vendar utegne biti kmalu mrtev, mu lahko odvzamejo organe že prej. Toda v tistih časih je to še veljalo za kršitev človekovih pravic. Da bi ga prebudili samo zato, da bi privolil v odvzem, ali pa poklicali svojce, ki so pričakovali srečen izid operacije – obakrat bi se pregrešili zoper ljubezen do sočloveka. Odločili so se torej za odvzem ledvic, ne da bi počakali na možgansko smrt in v tem izjemnem primeru, ki ni bil urejen niti načelno niti zakonsko, prevzeli krivdo nase. Ko pa se je potem pacient kljub narkozi in pričakovanju vseh nepričakovano prebudil, pa je bila najpomembnejša sposobnost njegovih tedanjih spremljevalcev, da so se kar se da domiselno lagali.¹³

Takšne zagate naj bi v prihodnje reševala »diskurzivna etika« kot legitimacijska metoda za vnaprejšnje moralno-etične norme in dolžnosti povezane z njimi. O tem naj bi povedali svoje mnenje neposredno prizadeti – nosilci in prejemalci organov; ker pa so ti zaradi svoje prizadetosti, ki omejuje njihove diskurzivne sposobnosti, iz diskurza

¹³ Primerjaj s primerom razpravo pri Paul Sporknu, *Menschlich Sterben*, Düsseldorf 1992, 32–41.

izloženi, naj bi jih zastopali »odvetniki«. ¹⁴ V prihodnje naj bi tako ravnali tudi z materami, kakršna je avtorica te knjige, predvsem pri vseh tistih vprašanjih medicinske etike, ko se bolniki zaradi bolezni ne morejo sami odločiti, od »bolečine« ohromljeni svojci pa tudi ne. Diskurzivne dispozicije naj bi veljale v prihodnje za nerojene otroke, najhujše bolnike, hudo ostarele, umirajoče in umrle (presaditev organov, možganska smrt) in hkrati tudi za duševno prizadete, duševno zmedene, možgansko poškodovane; trenutno različni zakonski predlogi pa že tako obravnavajo paciente v »budni komi«. K diskurzivni etiki sodi sicer tudi revizijska zmožnost konsenzualnih izidov, toda ta ob presaditvi organov ne bi bila v pomoč niti mrtvim, niti usmrčenim, niti preživelim s tujimi organi. Pravo pa takšno diskurzivno etiko uporablja selektivno, ker ureja samo zunanje ravnanje, in želi (in mora) poskrbeti za etični konsenz na najnižjem skupnem imenovalcu. Ko pravo z diskurzivno etiko zamenja metafizično, dialoško in socialno etiko, družba izgubi svojo moralno legitimacijo. Posebna zasluga te knjige je, da se je uprla takšnemu trendu.

Na podlagi česa se pravilno odločajo etika, praksa, pravo in politika? Kako nastane etično utemeljena sodba? Kako lahko pri posameznih vprašanjih utemeljimo svojo voljo? Podatki našega empiričnega poizvedovanja nam na primer ne povedo, kaj naj bi se na podlagi teh podatkov zgodilo. Številna vprašanja o tem, kaj naj bi se zgodilo, pričakujejo drugačne odgovore kakor so

¹⁴ Primerjaj Micha Brumlik, *Über Ansprüche Ungeborener und Unmündiger. Wie advokatorisch ist die diskursive Ethik*. V: W. Kohlmann (izdajatelj), *Moralität und Sittlichkeit*. Frankfurt/M. 1986, 265–300.

tisti, ki se porajajo iz tržnogospodarskih, utilitarističnih in hedonističnih utemeljitev. Ali naj telo možgansko poškodovanega človeka obravnavamo kot »nikogaršnjo stvar« in ga prepustimo pohlepu presajevalcev? Naj začnemo razvijati oblike in metode ubijanja ljudi, katerih bolezen bi bilo mogoče premagati samo, če bi jih odstranili iz družbe (»usmrtilna terapija«)? Ali naj se varuje življenje nekega človeka, čeprav onemogoča srečo nekoga drugega (problemi rentabilnosti, umirajoči nasproti tistim, ki potrebujejo organe)? Ali naj ustavimo medicinsko obravnavo prejemalcu socialne pomoči ali nezaposlenemu samo zato, ker bi denar za te stroške lahko koristneje uporabili, ali naj ga prepustimo znanstvenim poskusom in drugim »višjim interesom«, kamor bi sodili tudi interesi »dragocenejših ljudi«, ki bi potrebovali organe?

V knjigi Renate Greinert ne gre niti za etos manipulacije niti za etične napotke, kako naj bi praktično ukrepali, niti za ogibanje odgovornosti, temveč za ofenzivno oteževanje lahkotnosti tehničnih možnosti z nadaljnjim razvojem eksistencialno, dialoško, dialektično in metafizično utemeljene etike odgovornosti.¹⁵

Knjiga hote posega v napetostno polje medicinske znanosti, prava, etike in morale. Medicinska znanost je praktična znanost, njeni problemi se zastavljajo v praksi in tudi rešitve se v praksi potrdijo ali pa ne. Sama si ne more in ne sme postavljati absolutnih pravil, niti obvezujočih konsenzov, ali jih pričakovati. Njena spoznanja so odvisna od posameznega primera, so torej začasna, in

¹⁵ Primerjaj Franco Rest, *Medizin – Ethik – Recht. Ihre Wechselbeziehung in der bio-ethischen Diskussion*. V: Ders., *Das kontrollierte Töten. Lebensethik gegen Euthanasie und Eugenik*. Gütersloh 1992, 73–77.

se morajo podrežati kazenski odgovornosti. V posameznem primeru ali pri človeku, potrebnem pomoči (v tem primeru tistem, ki organe potrebuje) pa ravnati, kot da je dosežen konsenz, ni znanstveno, in to zavrača celo medicina.

Pravo se hoče uveljaviti in to želi doseči z javno prisilo, pomagali naj bi mu politiki, policija, sodniki in zakonodajalec, vendar naj bi navsezadnje urejalo le zunanje ravnanje ljudi, časovno odvisno, ki ga je mogoče časovno revidirati, ki je vezano na neki kraj, na družbeni sklep, torej ni nikoli dokončno veljavno. Moralna zapovedanost ali zavržnost za pravo ne moreta biti merilo; pravo ne sme skušati nadomestiti etike. Zato sta moralno-nravno-etično odločilni samo aktualna volja in aktualna, izrecna privolitev posameznika. Pravo mora biti morali podrejeno, vendar lahko v primeru zlorabe, kot nemoralno pravo, povsem uniči nemočno moralo.

Etos določa veljavni življenjski red in prevladujoče šege in navade v odvisnosti od časa, spoznavnega subjekta in razmerij moči. Konsenzi, ki so bili na primer doseženi za presajanje organov, in naj bi zdaj pri uveljavljanju pravice do razpolaganja s pacienti znova obveljali, so potemtakem, etično gledano, samovoljni. Predpisi kot etična pravila morajo torej zmeraj razkrivati razmere, spoznavni subjekt in razmerja moči, iz katerih se porajajo; in prav to počne ta knjiga. In etika se ne sme povezovati z močjo države ali lobijev (zdravniških, ljudi, ki potrebujejo organe itn.), sicer se odpove sama sebi. Imela naj bi sicer enako veljavo kot pravo, toda potem bi morala delovati iz sebe, brez tuje moči.

Naj navedemo nekaj dejstev:

1. Transplantati niso deli trupel, temveč deli živečih ali vsaj ne povsem umrlih ljudi, torej so deli umirajočih ljudi. Živi in umirajoči ljudje so polnovredni ljudje, katerih organi se ne smejo ponižati na raven predmetov, njihovo življenje ne instrumentalizirati, njihovi deli pa ne spremeniti v brezpravno blago.
2. Idealen darovalec organov je, kot je znano, mlad, zdrav, najbolje s poškodovano glavo. Takšen nosilec organov je blago, ki ga primanjkuje. Ni ga mogoče poljubno množiti. Je in ostaja človek s svojo preteklostjo, z vizijami in s hrepenenjem po življenju, in nihče ni pooblaščen, da bi mu to mogel in smel odvzeti.
3. Povečuje se število transplantacij, ko je treba že transplantiranim znova presaditi organe (zdaj že skoraj vsaka tretja transplantacija); zato in samo zato se govori o naraščajoči potrebi po organih. Ker je manj ponesrečenih v prometnih nesrečah, je manj tudi transplantatov; in čim več se presaja, tem več (re)transplantatov je potrebnih. Potrebni niso le zaradi bolezni, temveč tudi zaradi transplantacij. Zaradi potrebe pa ne smejo biti zapostavljeni dostojanstvo, duhovnost in človekovo bistvo.
4. Zavest nekega ne povsem umrlega se med umiranjem nikoli ne izniči – povsem nasprotno pa trdijo običajni tendenciozni medicinski nauki (in zdravniški lobi) in tendenciozna propaganda presajevalcev organov; racionalna zavest se zgolj odcepi od drugih oblik zavesti in njene funkcije prevzamejo

druge energije zavesti.¹⁶ Ko se približa smrt, se zavest ne zožuje, temveč se kar se da razširi.

5. Vsiljevana transplantacijska medicina je sodobna past, ki se že nagiba k razvrednotenju človeka. Sočutje do tistih, ki potrebujejo organe se spremeni v »smrtonosno sočutje« za žive ali umirajoče. To stališče se še krepi s prizadevanji za transplantacijo možganskega tkiva.¹⁷
6. Transplantacijska medicina pomeni v svojih najbolj nevarnih fasetah samo nadaljevanje odtrgovanja smrti in njenega zanikovanja, pritrjevanje kultiviranemu strahu pred smrtjo in je torej posledica usodnega mita o nesmrtnosti. Umiranje in smrt pomenita zgolj to, kar sta pomenila od nekdaj – neuspelo zdravljenje, prepozno transplantacijo. Le kdor se je poučil o smrti in sprijaznil s tem, da se življenje na srečo konča s smrtjo, saj je najdragocenejše, kar je narava razvila v svoji zgodovini, prav sposobnost individualnega umiranja. Iz te pa izvira tudi zmožnost za osebno in dialoško ljubezen –, torej,

¹⁶ Primerjaj Franco Rest, »Tod« als Konstrukt des lebenden Menschen. *Über die spirituelle Sicht des Sterbens*. V: M. Schlagheck (izdajatelj, Theologie und Psychologie im Dialog über Sterben und Tod. Paderborn: Bonifatius 2001, 103–144. Zum Begriff der »Bewusstseins« als Ausdruck für die Vielfalt von Bewusstseinssebenen und Bewusstseinsenergien gerade bei Komatösen, Sterbenden, Hirnverletzten unv., primerjaj Franco Rest, *Bewusst-Sein statt Bewusst-Haben. Zur Kultur der Bewusst-Losen*. V: Christel Bienstein/Andreas Fröhlich (izdajatelj), *Bewusstlos. Eine Herausforderung für Angehörige, Pflegende und Ärzte*. Verlag Selbstbestimmtes Leben: Düsseldorf 1994, 58–63. Oglejte si še Franco Rest, *Sterbebeistand – Sterbebegleitung – Sterbegeleit. Handbuch für den stationären und ambulanten Bereich*. Peta povsem predelana in razširjena izdaja. Kohlhammer Verlag: Stuttgart 2006.

¹⁷ Primerjaj med drugim tudi D. B. Linke, *Die dritte kopernikanische Wende. Transplantationsmedizin und personale Identität*. V: ETHICA 1, 1993, 53–64.

kdor se je naučil umreti, je tudi prenehal biti suženj samemu sebi in prenehal je tudi zaslužnjevati druge (na primer možgansko poškodovane, skoraj mrtve). Le kdor se je naučil umreti, je izgubil tudi svojo sužnjeposestniško miselnost.

Ta knjiga nagovarja tudi politike, javno mnenje in zakonodajalca:

1. Naloga zakonov ni zagotavljati več transplantatov. Ta izključni cilj na meji življenja pomeni, natančno vzeto, razvrednotenje človeka in hudo ogroža ljudi.
2. Naloga zakonov ni in tudi ne sme biti krepiti pripravljenost za prostovoljno darovanje organov. To bi bila zloraba prava.
3. Zakoni ne bi smeli zasledovati želje, da bi predpisovali, kako naj ravnajo ljudje ob etičnih vprašanjih, ali da bi vplivali nanje. Zakoni morajo samo zagotavljati zunanji red v skupnosti.
4. Zakoni v neki demokratični skupnosti ne morejo in ne smejo nadomeščati morale, etike in npravnosti. Morala, etika in npravnost imajo v družbi veliko pomembnejšo, pomenljivejšo, odločilnejšo vlogo. Vloga zakonov je samo urejanje, torej služenje, ki temelji samo na naključni večini.
5. Zakoni morajo upoštevati ne samo potrebe tistih, ki organe potrebujejo, temveč tudi in predvsem potrebe vsakega nosilca organov, torej vseh ljudi, tudi tistih, ki umirajo in niso še umrli.
6. Etika ni legitimacijska metoda za vse, o čemer smo podvomili, in ne rabi podpiranju družbeno

produciranih potreb (po organih); etika naj bi pripomogla k povečanju zaskrbljenosti, torej oteževala družbena hotenja.

Zato k tako imenovanim izkaznicam darovalcev organov nujno sodijo tudi izkaznice z izraženim nestrinjanjem z darovanjem organov. Vsak mora imeti pravico, da se jasno izjasni, da ne privoli, da bi mu kadar koli med umiranjem odvzeli organe. Poleg teh so potrebne tudi izkaznice, s katerimi bi darovalci dopustili samo odvzem nekaterih organov, drugih pa ne. Če naj bi obstajale izkaznice vezane na dozdevno smrt, bi morale obstajati tudi takšne, s katerimi bi ljudje določili, kdaj je zanje trenutek smrti. Za osemdeset odstotkov ljudi pomeni smrt to, da postane človek truplo; toda pri truplu se še komaj da kaj presaditi. Ker pa je smrt definirana različno in so torej različne tudi posledice za umirajočega, mora biti zagotovljeno, da se vsak človek pouči, kako je njegova smrt definirana. To naj bi pomenilo, da je, če je potrebno, pripravljen dovoliti odvzem organov kadar koli in ob bližajoči se smrti morda pri izostreni zavesti, ali pa da, po neki drugi definiciji, vztraja, da sme nemoteno umreti – četudi njegovega telesa skoraj ni več mogoče »ovrednotiti«, ker je že postalo truplo. Po knjigi Renate Greinert ne bi smelo biti več predpisov, ki bi v danem položaju dopuščali zgolj domnevanje o človekovi volji. Domnevna privolitev v postopke, s katerimi bi človeku vzeli življenje, pomeni razvrednotenje človeka in »vrednotenje po kakovosti«, torej selekcijo, evtanazijo, usmrnitev glede na bogastvo ali revščino, večvrednost nekaterih. Pripravljenost za pro-

stovoljno darovanje organov, ki upošteva vse strani problema odvzemanja organov in je darovanje samo v tem primeru, se lahko izkaže le tedaj, če je znano darovalčevo stališče do darovanja organov. Takšno pripravljenost pa lahko izrazi samo tisti, ki je temeljito poučen o posledicah, ki jih ima darovanje za njegovo ugašajoče življenje. K temu sodi obsežno in intenzivno soočanje z umiranjem in smrtjo in ponotranjenje umiranja in smrti kot izraznih oblik življenja, ki se končuje. Vsak človek, tudi žrtev prometne nesreče ali delno možgansko mrtvi ima pravico, da se nasiti življenja in ga izživi, preden začne njegovo telo razpadati in ni več uporabno.

Družba (s svojimi zakoni) mora poskrbeti, da se živi in umirajoči nosilci organov, kar najbolj zavarujejo. Pravica umirajočega ima brezpogojno prednost pred pravico tistega, ki potrebuje organe; kajti za umirajočega ni vrnitve, pot ga pelje samo še v smrt, tisti, ki potrebuje organ, pa še vedno lahko izbira med smrtjo in življenjem. Pravo mora vedno varovati šibkejšega pred močnejšim. Zato Renate Greinert meni, da mora zakon temeljiti samo na odgovorno izraženi, aktualni privolitvi in mora zagotoviti predpise, ki urejajo zunanje ravnanje, preprečujejo na primer zlorabo ljudi (trgovino z organi). Zakon mora poskrbeti, da se ljudem dovoli in omogoči svobodno izražanje osebnosti vse do prostovoljnega odločanja o življenju v katerem koli stanju. Tako kot sme človek položiti roko nase pri samomoru, lahko da sebe in svoje telo na voljo drugim ljudem, četudi to pomeni njegovo smrt. Toda to mora biti aktualno, prostovoljno in brez prisile zahtev drugih.

ZAHVALA

Hvaležna sem prof. dr. Hansu Jonasu (†), ki mi je potrpežljivo prisluhnil, ko sem skušala v besede zajeti vso grozo ob sinovi smrti. Prvi je razumel, zakaj je diagnoza »možganska smrt« in iz nje izvirajoča posledica, odvzem organov, v meni sprožila čedalje hujši občutek, da je darovanje organov nekaj povsem drugega kakor mislimo. Prof. Jonas mi je naložil, naj javnosti razkrijem, kaj sem občutila in občutim, da bi ljudje lahko razumeli, da transplantacijska medicina razkroji človeka v vsoto organov, odvzame čustva povezana z njegovo osebnostjo, in prenese organe v druge ljudi. Darovalca spremeni v blago, o katerem se odloča kakor o stvari.

Zahvaljujem se Percyju Konqobu, afriškemu šamanu, ki mi je pomagal znova vzpostaviti moj sistem vrednot in spoznati, kaj je dobro in kaj slabo, ter me nagovarjal, naj pripovedujem Christianovo zgodbo, da bi se drugi začeli zavedati, kaj je odvzem organov: nič drugega kot dejavna »črna magija« v najsodobnejši obliki.

Zahvaljujem se kulturologinji PD dr. Anni Bergmann, televizijski novinarki Silvii Matthies in nekdanjem bolničarju, zdaj diplomiranemu psihologu Robertu Rotondu,

ki so me vsi vsakokrat podprli s svojim strokovnim ravnanjem. Vsak s stališča svoje stroke me niso nikoli pozabili opozoriti na večplastnost odvzema organov, kljub njegovim slabim stranem.

Hvala tudi prizadetim svojcem, ki sem jih spoznala v dveh desetletjih, in so mi zaupali svoje zgodbe ter dali občutek varnosti, da nisem le obžalovanja vreden poseben primer, kot me tako »ljubeče« skuša označiti transplantacijska medicina.

Pobuda KAO (Pobuda za kritično presojo darovanja organov), katere člani tako kot jaz ne želijo, da bi ljudje nepoučeni prišli v stik z darovanjem organov, me je podpirala vsak trenutek. Renate in Gebhard Focke ter Johannes Ahlemeyer so mi kot dobri učitelji nemščine pomagali povečati število vejic in se tudi natančneje izraziti na številnih straneh.

Z leti sem spoznala veliko kritikov transplantacijske medicine z različnih fakultet, take, ki so o tem odkrito spregovorili, in druge, ki so iz osebnih ali poklicnih razlogov govorili zaupno samo z menoj in mi priskrbeli informacije s svojega področja. Vsem hvala.

Več kot dve desetletji so mi prijatelji in še zlasti mož zmeraj znova potrpežljivo prisluhnili, z menoj razpravljali. Brez njih tega dokumentiranega dela ne bi bilo.

AVTORICA KNJIGE: Renate Greinert

SPREMNA BESEDA IN PREDGOVOR: prof. dr. Franco Rest, Dortmund

PREVEDLA: Daja Kiari

JEZIKOVNI PREGLED: Marjana Kunej

OBLIKOVANJE IN PRELOM: Debora d. o. o., Ljubljana (Andreja Kamin)

OBLIKOVANJE NASLOVNICE IN ILUSTRACIJE: Ciril Horjak

NATIS: Tiskarna Schwarz, Ljubljana

NAKLADA: 1000 izvodov

ZALOŽILA: AURA ZALOŽNIŠTVO, d. o. o. Celovška 189, Ljubljana

ZA ZALOŽBO: Andrej Žagar

